

Szépirodalmi Figyelő

Írók, kritikusok, kiadók, szerkesztők, folyóiratok

2018
5

André Krisztina prózája | Demény Péter, Tóth László,
Turczy István versei | Kész Orsolya, N. Pál József, Vincze Ferenc
tanulmányai | Lajtai Mátyás és Sváb József képregénye |
Kritikák Tolnai Ottó, Benedek Szabolcs, Kálmán Gábor,
Szvoren Edina, Mészöly Ágnes és Vári Fábian László könyveiről

Szépirodalmi Figyelő

Irodalmi, kritikai, szemlélő folyóirat

Szerkesztők:

Biró Annamária (*tanulmány*), Demus Zsófia (*képregény*), Vass Norbert (*kritika*),
Vincze Ferenc (*főszerkesztő*), Zsávolya Zoltán (*szemle*)

Főmunkatársak:

Buda Attila, Csillag István, Zahari István, Zsolnai György

Olvasószerkesztő:

Szenkovics Enikő

Korrektor:

Kovács Emőke

A szerkesztőség címe:

Postacím: 1462 Budapest, Pf.: 629.

Tel./fax: (1) 321-4757 • E-mail: szif@racio.hu

www.szepirodalmifigyelo.hu

Szerkesztőségi titkár: Rodics Eszter, Dávid Emma Bernadett

Fedélterv: P. Szathmáry István

Nyomdai előkészítés: Layout Factory Grafikai Stúdió

Megjelenik minden második hónap végén

Előfizetési díj: 3000 Ft

A Szépirodalmi Figyelő által feldolgozott folyóiratok:

Agria, Alföld, Ambroozia, Apokrif, Bárka, Búvápaták, Confessio,
Credo, Dunatükör, Élet és Irodalom, Életünk, Eső, Ex Symposion,
Ezredvég, Forrás, Helikon (Kolozsvár), Hévíz, Híd, Hitel, Irodalmi Jelen,
Irodalmi Szemle, Jelenkor, Kalligram, Kortárs, Korunk, Látó, Liget,
Lyukasóra, Magyar Lettre Internationale, Magyar Műhely, Magyar Napló,
Mozgó Világ, Múlt és Jövő, Műhely, Műút, Napút, Opus, Palócföld,
Pannonhalmi Szemle, Pannon Tükör, Parnasszus, Partium, Prae, Sikoly,
Somogy, Spanyolnátha, Székelyföld, Szörös Kő, Tekintet, Tempevölgy, Tiszatáj,
Új Forrás, Vár, Váradi, Vár Ucca Műhely, Vigilia, Zempléni Múzsza

Lapunk előfizethető a szerkesztőségben,
terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág.

Előfizethető továbbá közvetlenül a postai kézbesítőknél,
az ország bármely postáján, a Hírlap Ügyfélszolgálati Irodákban
és a Központi Hírlap Centrumnál

(Budapest, VIII. ker. Orczy tér 1., tel.: 06-1/477-6300; postacím: Bp., 1900).

További információ: 06-80/444-444; e-mail: hirlapelofizetes@posta.hu

Nyomdai munkák: *mondAt Kft.*, www.mondat.hu

Kiadja a Szépirodalmi Figyelő Alapítvány
Felelős kiadó: a Szépirodalmi Figyelő Alapítvány elnöke
ISSN 1585-3829

TARTALOM

■ SZEMLE

Tóth László: <i>A tojás. Hommage à Michaux</i> (Új Forrás, 2018/7.)	3
Lukács Flóra: <i>Bükkfák között</i> (Pannon Tükör, 2018/3.)	6
Demény Péter: <i>Nyár</i> (Mozgó Világ, 2018/7-8.)	7
André Krisztina: <i>Kétszer volt, hol nem volt...</i> (Látó, 2018/7.)	8
Turczí István: <i>Elfogy az ember</i> (Partium, 2018/2.)	11
Botár Attila: <i>Az örökzöldön túliak</i> (Ezredvég, 2018/4.)	12
Hartay Csaba: <i>Leoltott nappalok</i> (Palócföld, 2018/2.)	14
Marafkó László: <i>Szálka</i> (Kortárs, 2018/7-8.)	15

■ PRÁGAI TAVASZ

Kész Orsolya: <i>Kis tank, kis háború, kis vér</i>	26
N. Pál József: <i>Istenek ajándéka vagy az üzlet martaléka?</i>	37
Vincze Ferenc: <i>Mickey egér útja Bukaresttől Prágáig 1968 és a magyar művészetek</i>	48
	59

■ KÉPREGÉNY

Lajtai Mátyás – Sváb József: <i>A tavasz normalizálása</i>	72
--	----

■ KRITIKA

Novák Anikó: <i>Csempészek, kibicek, kéményseprők – variációk sok hangra</i> (Tolnai Ottó: <i>Szeméremékszerek</i>)	78
Réti O. Zsófia: <i>Kádár János Munkácsy Mihály műhelyében</i> (Benedek Szabolcs: <i>Kádár hét napja</i>)	83
Balajthy Ágnes: <i>Hangulatpróza</i> (Kálmán Gábor: <i>Janega Kornél szép élete</i>)	88
Visy Beatrix: <i>„Ez már volt, ez már megesett”</i> (Szvoren Edina: <i>Verseim</i>)	94
Makai Máté: <i>Hommage à Christie</i> (Mészöly Ágnes: <i>Rókabérc, haláltúra</i>)	99
Csordás László: <i>A tér, ahol élünk</i> (Vári Fábián László: <i>Vásártér</i>)	104

■ **REPERTÓRIUM**

2018. július–augusztus (Zahari István) **109**

Számunk szerzői **129**

Lapszámunk borítója Sváb József
képének felhasználásával készült.

Lapunk megjelenését támogatták:

25nka
Nemzeti Kulturális Alap

**Nemzeti
Együttműködési
Alap**

Tóth László

A TOJÁS. HOMMAGE À MICHAUX

1. Ha a semmi...

Ha a semmi van,
úgy a nincs sincs.
Jeges éj tüze fűti
didergésed.
Ami távol,
közelebb nem is lehetne.
Elfogytak a lótetemek.
Mi lesz, ha háború
lesz

2. Amikor a léttelen...

amikor a léttelen
nem-létéből kifarol
a létbe
szövetséget köt istennel
ajkán megtelepszik egy angyal
és felbúg ott hangtalan

S

fogódzókat keresel
visszacsúszol az előtted levőbe

3. Ébred benned...

Ébred benned a nézés
Egy sugár esik rád
Elvakít
Mindennek emlékezetből adsz
formát színt

Tökéletes csak a karikatúra

4. Azután

Az arc átrágja magát
az üvegen
A túloldalról tekint vissza
azután

Homok mindkét oldalon
kvarckristályok tengere
Időtlen magunkba-süppedés

5. A sirály kirántja...

A sirály kirántja magát
az acetilénkék térből
A föld kergén forog
a semmi tengelyén

Az űrből
akár egy elszabadult szemgolyó

Mindent lát
de semmit sem ért

6. *Érését hordja...*

„Ha nincs nap, tudj megérni a jégben!”
(H. M., Juhász Katalin fordításában)

Érését hordja magában minden.
Szikrát vet a vízhat,
Hérakleitosz didereg,
összébb húzza magát,
kétszer... mindössze kétszer
motyogja

Az idő nincs tekintettel
az időre

Új Forrás, 2018/7.

Lukács Flóra

BÜKKFÁK KÖZÖTT

Bukowski halt meg aznap, húsz éve.
Ő farmerben, garbóban, mellényben volt.
Vastag keretes szemüveg az orrán,
kezében egy köteg nyomtatott papír.
Olvasta az égett, használt arcú verseket.
Először takargatta saját szavát hangjával,
aztán torka volt és hangja a szavaknak,
eldohányzottak, kékek lettek.

Elkapart sebhelyekben hordta a játékok nyomát.
Fiúk nézték, és én figyeltem őt,
a lapokra szakadt férfi egyre épült,
összeállt ebben a másik, nagyon más testben,
és torzult a hangja, és a kezének formája is torzult,
mellkasán és hasán járt a nyitott tenyere, aztán zsebébe csúszott.

Kezének mozdulatától megváltozott a hangom,
ezt a sorsára hagyott mozdulatot viselnem kellett, kezdeni vele valamit.

Besötétedett, mire lerészegedtünk,
ritka volt, mostanában, megint.
Galambtetemek mellett tántorogva,
nem tudtam, képesség vagy tehetség híján mozdulni messzire.
Egyre inkább el akartam veszni a testében,
ő egyre inkább el akart veszni egy férfi testében.

Amerika ritmusát verték borosüvegeken.
Ebben a ritualizált időben termékenyebben lehetett megőrizni.
Éreztem a nedves homok szagát, a tengerpartét,
ahol vele lehetnék alkoholistá.
Részeg és egyivású bármelyik istennel az övé is.
Összesodor minket, két dohánylevelet, egymásra égve szálljunk,
ne maradjunk más, csak a szivar szaga.

Pannon Tükör, 2018/3.

Demény Péter

NYÁR

Lesz még ragyogóbb is a nyár,
nap záporozik a patakra,
nincs olyan, amit nem talál,
boldogság-hab ömlik a habra,

lesz még kékebb is majd az ég,
pirosabb minden szem számóca,
nem hányják ránk a sok ganét,
nem sziszeg a hülyék kanóca,

lesz még vidámabb a világ,
mint nem volt most már évek óta,
almájából a nyű kirág,
pislog sok hasznos idióta,

lesz még, lesz még megint-remény,
megszülettem, s azóta várom,
lesz még az ábránd is kemény,
s nyílik a zár, amikor zárom.

Mozgó Világ, 2018/7-8.

André Krisztina

KÉTSZER VOLT, HOL NEM VOLT...

Hallgatta a betűk és a szóköz lenyomásából származó ritmusos csattanásokat. Legszívesebben erre a hangra aludt el. Egy ideig nézte az egyre hosszabb fekete sorokat, aztán szemhéja résnyi nyílásából már csak a szövegtömböket látta, majd behunytt szemmel figyelte, ahogy az apró csattanások belesimulnak az álmába. Volt, amikor azt álmodta, hogy minden billentyű lenyomása egy apró vonat zakatolása, volt, hogy álmában egy kedves arcú öreg néni paszulyt pucolt, s a fazékba dobált paszulyszemek hangja helyettesítette egy-egy lassabban begépelő szó zaját.

Botondnak volt már gyakorlata a zajok álomba fésülésében: egész életében a testvérével lakott, így az évek során megtanulta a kis téren való osztozkodás nehézségeit játékokká formálni.

Más választása úgyse volt: amikor évtizedekkel ezelőtt szülei elhatározták, hogy részt vesznek a kísérletben, elfogadták azt a feltételt is, hogy gyerekeik egész életükben azon a bolygón, egy városban és egy lakásban élnek, bármi történik. A predesztináltság olyan formája ez, ami annyira idegesítően betartható és egyszerű, hogy az ember legszívesebben folyamatosan próbálna felszabadulni alóla.

Cserébe a tudományok iránt érdeklődő szülők úgy érezték, hogy valami igazán fontosnak a részei, és bár vitatott volt az élet fölötti rendelkezés ilyesfajta formája, ők hittek benne, hogy nem tesznek rosszat azzal, ha gyerekeik úgynevezett psziché-ikrek lesznek. Így vállalták azt, hogy gyerekeik, bár különböző neműek, mindenben egyező személyiségjegyekkel születnek meg.

A kísérlet néhány évig csak egy hipotézis volt arról, hogy ugyanazzal a személyiség típussal, temperamentummal rendelkező, ugyanazon a helyen élő, ugyanazokat az iskolákat végző, ugyanolyan anyagi körülmények között élő férfiak és nők élete között mekkora különbség lehet.

Miután elérhetővé vált az előfeltételezés igazságértékének kikísérletezése, pályázatot hirdettek: keresték azokat a fiatal párokat, akik vállalják, hogy a még meg nem született gyerekeik részt vegyenek ebben a kísérletben. Cserébe járt egy lakás, a gyerekek egész életére való ösztöndíj, kiemelt figyelem, orvosi kezelések és kövérbetűs rész a világ nagy

felfedezéseiről szóló adattárban. Hogy kit mi győzött meg – a szűkös anyagi helyzetből való biztonságos kilábalás, a neve halhatatlanná tétele, vagy csupán a kíváncsisága –, nem tudni.

Botond és húga, Kinga születése között négy perc telt el. Bár a személyiségek klónozása megoldható lenne több év különbséggel is, a kutatók nem tartották relevánsnak a nagy korkülönbséggel rendelkező testvérpárok boldogulása közötti különbség mérését.

A kutatópáros gyerekei viszonylag korán, kisiskolás korukban tudták meg, hogy mibe születtek bele. A szülők lassan, az ikrek korának megfelelően adagolták az információkat, így elérték, hogy különösebb trauma nélkül éljék meg, elkerülve azt, hogy csodának vagy orvosi játéknak gondolják a létezésüket. Azt gondolnánk, hogy a humanoid robotok mellett élő emberek világában már sokkal egyszerűbb elfogadni bármit is, de nem: még mindig vannak előnyben részesített bőrszínek, egyenlőbbek az egyenlőknél.

A nemek közötti egyenlőtlenség viszont megszűnni látszik, néha válik csak a közbeszéd tárgyává: miután évekig csak a tudomány foglalkozott vele, majd az egyszerű ember fejtette ki folyamatosan olykor nem kulturált és logikusan megalapozott véleményét a témáról, most ismét a szakmai szintekre került.

Sokéves kutatás után arra jutottak, hogy annyiféle tényező befolyásolja egy ember szakmai és magánéleti sikereit, hogy csak gondosan előkészített kísérlet segítségével lehet megközelíteni az igazságot, hogy vajon boldogulhat-e egyformán egy férfi és egy nő, lehet-e ugyanolyan elismert ugyanazokkal a képességekkel és tapasztalatokkal.

Bár nem határozták meg semmilyen szinten, hogy a kísérletben részt vevő testvérpárok milyen pályát választhatnak, a szülők kiválasztásánál figyelembe vették, hogy sokféle szakma képviselőjét célozzák meg toborzó karavánjukkal, így került a csapatba szalagmunkás, robottervező, reklámszakember, orvos, jogász, tengerbiológus, repülőgép-szerelő, de akadt köztük néhány, már ritkaságszámba menő tanár is.

Ezzel szemben állt a kontrollcsoport, ahol hasonló környezetből származó, hasonló célokat hajkurászó emberek dolgoztak fejlődésért, pénzért, boldogulásért.

Ezt a két csapatot figyelték évtizedeken keresztül. Méréseket végeztek, EQ és IQ tesztek különböző fajtáit próbálgatták rajtuk, személyiségcsoportokba sorolták, foglalkozásuk alapján kategóriákat és karrierbeli állomásokat különítettek el. Külön pontozták a furcsa párosokat: a kamionszofőrként dolgozó lányt, kinek az öccse óvóbácsinak állt.

Az életet megkönnyítő ösztöndíjjal, a kutatás iránti, bolygókon átívelő érdeklődéssel egy dolgot biztosan sikerült elérniük: kineveltek egy nemi hovatartozásra rágörcsölő, szorongó nemzedéket.

Botond tizenhat évesen diplomázott nefrológia szakon. Bár a vese belgyógyászatának tudományága nem volt egy népszerű irány, ő mégis ragaszkodott ahhoz, hogy valami olyasmivel foglalkozzon, amibe nem igazán tudnak beleszólni a kísérlet vezetői.

Szíve mélyén valahol mindig haragudott a szüeleire, amiért ilyen sorsot szántak neki. Noha sohasem volt kifejezetten hátránya belőle, zavarta, hogy kísérleti egéreként él, naplót vezet, és úgy tesz, mintha kiemelten fontos volna, ami történik vele nap mint nap.

Botondnak volt egy elmélete arról, hogy a legtöbb emberben van egy processzor, ami a nap végén úgysis felülírja a többi munkáját, és elhítheti az emberrel, hogy bármi is történt, bármennyire is szerény és társadalomba beilleszkedni tudó felnőtt lett belőle, ő úgysis egy különleges kor még különlegesebb szülöttje. Ezért zavarta annyira, hogy a kísérlet miatt ez még felerősödik, a megfigyelt emberek többsége meg van győződve, hogy a társadalom hálás lehet neki, mert ő naponta leírja, hogy mit álmott, és az mennyire közelítette meg a testvére álmának tartalmát.

Görcsösen kereste, hogy miben különbözik testvérétől: bár mindig jó volt a viszonyuk, egy idő után az is zavarta, hogy Kingát ugyanaz idegesíti, mint őt, ezért gyakran napok teltek el úgy, hogy a kötelező társalgást leszámítva egymáshoz se szóltak.

– Legalább a dallam, amit magamban dúdolok, az az enyém – morfondírozott Botond.

„Jó, hogy itt legalább egyedül vagyok” – pötyögte be Kinga.

Látó, 2018/7.

Turczy István

ELFOGY AZ EMBER

In memoriam Esterházy Péter

Töredéknek lenni maga az élet.
Úgy gondol rá, ahogy a fű
hintázik a szélben.
Itt semmi se mozdul.
Nevek, arcok törlődnek,
vezeklő szürkében a táj.
Fekete tollú, fehér madár
röptét figyeli egyre,
mennydörgésből, villámokból,
állatok járásából jósol.
Feszültségeit nem földeli el az ég.
Már Eudémosz gyűrűje sem segít.
De minek is átkozódna:
a sötétség neki nem ellenség.
Egy távlatvesztésre hajló éjjel
visszahátrál a homályba,
hol lecsukhatja végre
kígyót agyaggá változtató szemét.
Elmegy a test a porhoz, mondja,
hiába tiltják.
A hosszan tartó álmok büntetés.
Lejegyzi az első szót, mi ébredéskor
az eszébe jut. Tűzzel megtisztítja,
vízzel átmossa. Úgy gondol rá,
ahogy a fű hintázik a szélben.

Partium, 2018/2.

Turczy István 1957-ben született Tatán. Verset és prózát is ír, műfordítással foglalkozik. József Attila- és Babérkoszorú-díjas.

Botár Attila

AZ ÖRÖKZÖLDÖN TÚLIAK

Tudom róluk, hová temették
tudom a népmeséiket,
mi hozta rájuk ezt az estét
tudom, ti feledhetitek,
s felejtsetek is a homályos
borongások eredetét:
az örökzöldön túli város
romokban nem áll: hagyaték.

Füst és harangszó ismerős még
korom s kenyérgyár illata:
mintha a szomszédnak köszönnék
ki puszta árnyék, s éjszaka
kikötőbe ért csillagoknak
koldul fényes előterén,
amíg a léptek s lépcsők fogynak
érvek nélkül és lefelé –

Fáj a kezük, s diófát ültet,
a félig-meddig itt lakó
megérzi: a jövő nem ünnep,
s hívatlan az örökhagyó.
Hívatlan az emlékezés is!
tapogatom a fokokat:
csupa jelen, múlt, csupa tézis,
okok árvája okozat.

Bevonva úszó törmelékkel
eláramló tekintetük,
szilárdul az ég, komoly ékszer
a mederből szemükbe süt,
tudom: a gögös koronából
egy-egy hamis kő kivillan
vonulásukba orvul gázol,
s visszajajdul dalaikban.

Hová temették, tudom róluk
keresztveződésük dacos
irányát: napba-olvadó út,
szélrózsát összeharmatoz.
Suhog vérükkel vérem fája.
Fejsze nincs, vagy csorbul tövén.
Kinyargal alóluk a pálya –
Zuhanásuk is költemény.

Zugok, utcák, terek és álmok,
fasorok. Meghitt görbület:
asszonyaik tolatnak, áldott
fény érleli gyümölcsüket.
Gyöngéd piheként a pilládon
egy hópehely énekbe fog,
a percet örökzöldbe mártom –
Evoé, végső grádicsok!

Ezredvég, 2018/4.

Hartay Csaba

LEOLTOTT NAPPALOK

Akkor maradjon január, negyvenegy felé.
A kilencvenből letörött kisebb darab ússzon.
Ne tengeren, csak parthorizontos holtágon.
Elhagyott múltam lakatlan ingatlan.
Szétrobbant izzók a leoltott nappalok.
Tobozok potyognak esős éjen.
Kitapintani a túlevélszönyeges közeledést.
Mindig közel voltunk. Mindig volt égve hagyott.
Hadd hagyjam égve az utolsó bolygót.
A világűr szerveimben tágul, szakad tovább.
Kilélegezzük a testetlen űr fémszilánkos útporát.
Úgy akarok visszatérni, meghívó nélkül.
Tépett szalag legyen mellemre tűzve.
Egy erodálódott emlék.
Égi réz a felejtés kiszakított kárpitja alatt.

Hasadt vágókép marad az ébredők után.
Gyűrött párnák és szűrő törek a letarolt búzamezőn.
Lángok függönyei. Izzó kombájnok felvonulása.
Arat a hamu. Szétporladt búzaszem az agy.
Szétrobbant izzók a leoltott nappalok.
Vagyunk mégis, mint görbe szög a parázsban.
Mint horog az eleresztésben.
Imádkozásra emelt kézfejek, templomok romjainál.

Belenyugszom, hogy nem én vagyok a beszélő.
Nem a testemet élem, és nem is a logoszt.
A gyerekkor díszleteit világitom újra.
A porcelánbaba betörött arcát.
A pocsolába ragadt tűzoltóautót.
Szétrobbant izzók a leoltott nappalok.
Mezítláb lépek édes szilánkokra.

Palócföld, 2018/2.

Marafkó László

SZÁLKA

Sebészet. Betonvasba zuhant munkás hordágyon, postás kutyaharapás miatt, kenyérszeletelő sebezte háziasszony, motorbalesetes fiatal fickó.

Pár órája barkácsolás közben hirtelen ujjbegyébe lövellő fájdalom. A vérbugyanásból körömmel ki a szálka, a hegye viszont beleszakadt. A seb környékét mintha egy kis pumpa duzzasztaná, lüktet, s a szúrás helyén sárgás váladék.

Apjának egyszer a fűrészár szétrobbant a túl kemény acélban, a munkadarab megpördült, s mire leállította a gépet, egy szilánk beleállt a kézfejébe. Kiszedték, ám a kötészcserek után, pár nap múlva észrevett egy kis sötét foltot a bőre alatt, pár centire a sérüléstől. Kikapintotta, a parányi fémdarabka elugrott, mint egy játékos porc. Nem akart betegállományba menni, csak figyelte: nem fájt, nem vándorolt, betokosodott. Megszokta. A fűrőgépet „bélyege”. Évek, évtizedek múlva, meg-megtapogatva már odatartozónak érezte. Gyerekkorában ő is végigsimíthatta a dudort. Utoljára lopva, a kórházi ágyánál, a behunyt szemmel fekvő test paplanon nyugvó kézfején. Negyvenévesen sem volt könnyű visszanyelnie a könnyeit.

Zotyó sebe viszont elmégedt. Kipróbálták, milyen mezítláb. Az aszfalt jó meleg volt, néha égetett. Zotyó belelépett egy ócska deszkába, orvos szedte ki a szálkát, de utána még hetekig bicegett. Miért utánozta őket, a csőrőbbakat? A folyópartról jövet, ha behívta a többieket, anyja zsíros kenyereket kent – utoljára mindig neki. A saját fiának. Egy perc alatt befalták a vastag szeleteket. Este anyu közömbösen: „A Zotyó gyerek a Kőhalmi-Kunert?” „Ja.” „Andris, hányszor mondtam, hogy nincs ja, válaszolj normálisan. Hát az egy arisztokrata!” Az „öreg Kun”, ahogy maguk közt hívták Zoli apját, szikár alak, nyáron fura, vászon rövidnadrágban. A társbérletükbe bezsúfolt régi, súlyos bútoraik is mások, mint náluk az egyetlen szoba szedett-vedett, innen-onnan ajándékozott berendezése. „Irodakucac” – bökte ki a letolásra, mert egyszer azt hallotta, hogy az „öreg Kun” könyvelőként dolgozik. „Bezzeg negyvenöt előtt...” – s anyu elharapta a mondatot. Az ötvenes évek elején a fene tudta, milyen volt az „öreg Kun” mint arisztokrata. Hajjaj, az csak pár év múlva, a középiskolában derült ki.

Keserű íz a torkában... Mindig a váratlan izgalomtól. Gyerekként a teájába beleesett egy tableta, pedig csak felet szabadott volna bevenni. A forró ital már oldani kezdte, ezért kikapta a kanállal az összezugorodott, lágy olvadékot, lenyelte, a feloldódott másik felét meg zuttya a lefolyóba. A nagy kapkodásban a garatban megakadt a puha golyócska, keserű íze még órákig érződött. Évtizedek után ugyanez a kaparás, amikor Hefti levelét megkapta. Hefferre a vezetéknevéből meg a nagy orráról ragadt rá a csúfneve. A szülővárosukból írt, hogy kint volt az „öreg Kun” temetésén. Találkozott Zotyóval is, aki még a hetvenes években megpattant Svájcba. „A sírnál mondták, hogy az »öreg Kun« negyvenöt előtt a kémelhárítás vezetője volt.” Ők csak azt tudták, hogy Zotyó apja katonatiszt volt, aztán negyvennégyben a megszálló németek letartóztatták, de a koncentrációs táborból a háború után szerencsésen hazajutott.

„Ne higgy, magyar, a németnek” – ezt mondogatta, ha néha elsétált a pusmogó csoportjuk mellett. Hol vannak itt németek? Itt a felszabadító szovjet csapatok vannak – bár az iskolában sulykolt szövegre Zotyó tüntetően szívní kezdte az orrát. Azt is ő kottyantotta el, hogy az öreg dumája Petőfi verssora. Mai eszével Kun papa könyvelősködése maga volt a megbocsátás. A németek kész listákkal jöttek, s ha elvitték, akkor veszélyesnek tartották, de a népi demokrácia még egy régi tiszttel is lehet elnéző... Igaz, Zotyóék hatszobásába (Zoli mentegető hangján: „jó, jó, de az egyik csak cselédszoba”) ötvenben még beköltöztettek társbérletnek két népes családot.

Heftiékkel egy házban laktak, apa meg a „nagy Hefti” ugyanabban a gyárban dolgoztak. A háború alatt mindketten mentesültek a behívástól, mert a hadiüzemnek akkor is termelni kellett. „Hefti mama” az ötvenes években, amikor mindent csak jegyre lehetett kapni, hó végén mindig átszaladt hozzájuk egy kanál zsírért, pár krumpliért, már ha még akadt. A következő hónapban aztán megadta. Lehalkított hangon, odahajolva anyuhoz: „Tudja, Ilonka, el kellett volna mennünk még a front előtt...” Körülnézett, pedig senki sem volt ott rajtuk kívül. Sváb rokonsága már mind Nyugat-Németországban élt. Hefti néha így kapott használt, de nagyon klassz, nagymintás pulóvereket csomagban, amiért mindenki irigyelte.

Az „öreg Kun” vajon miért dödörészett? Hogy Hefti anyja sváb? Hát akkor miért nem tiltotta el a fiát Heftitől? Vagy tőlük, a csóráktól. Agyára mehetett a fogság...

Apjával mindezt nem lehetett megbeszélni. Más sem. Hajnalban biciklivel elment dolgozni, délután, percre pontosan megjött. A „kereket”, ahogy mondta, mindig felhozta az emeleti körfolyosóra. Munkaeszköz, nem szabad kockáztatni lent, a kapualjban. „Apu, madárlátta nincs?” „Mindjárt megnézzük...” A szót régebben elmagyarázta. Zalából származott, kiejtésén kicsit érződött is. A mezőről hazatérve, az ott aratók dúsabb ebédjéből neki is így hozott az apja – „tudod, a nagyapád” – jó falatokat. Apa ilyenkor, mintha keresgélne, felpattintotta a csomagtartóra szíjazott, kis bőröndhöz hasonló dobozt, és diadalmasan felmutatta a papírba göngyölt elemőzsiát. Minden hajnalban maga készítette el a benti ételét: amíg megitta a cikóriakávéját, megfőzte az ebédre szánt köménymagos leveskét, a kislábos fedőjét befőttesgumival lekötözte, nehogy kilöttyenjen, mellé zsíros kenyér vagy apróra vágott szalonnákkal kibélelt két kenyérszelet – éveken át ugyanaz. És neki is mindig külön kis csomagot készített. A zsíros kenyeret madár persze sosem látta, legfeljebb a szerelőcsarnok vastraverzei meg a táskákba belekukkantó portás. Eljátszották a meglepetést, de jó játék volt. Finom is, mert a zsír órákon át pácolta a megszikkadt karéjokat. De kérdezni nem lehetett tőle. Délután behúzódott az egyetlen szobájuk sarkába, s elolvasta a megyei lapot. Az utolsó betűig. Talán azt is, hogy melyik nyomdában készült. Pedig tudhatta. S ez így ment mindennap, éveken át.

Apa bringáját egyik délután titokban lecsempészte az emeletről, mert a közeli téren a többiek már napok óta a családi járgányokkal nagy ugratási meg kifarolási versenyeket rendeztek. Hirtelen bevágni a kanyart, a hátsó kerék jókora nyomot hagy az aszfalton. Kopik a gumi rendesen. Néha a lánc is leugrik. A harmadik farolásánál a térre vezető kis köz sarkánál egy komor, szürke arc. Bénultan tolt oda a családi gépet. Apja átvette, mintha mi sem történt volna, csak néhány méter után szólalt meg: „Mivel mennék a gyárba, Andris, ha...” A szegény majdnem átégette a bőrét. Így még nem szólította, rendszerint csak úgy: „te gyerek”...

Maradt a foci a lebombázott házak helyén, ócska gumilabdával. A maguk kötözte rongylabda csak Tibiék bérházának sárga keramitkockákkal kirakott udvarán került elő. A furán csalinkázó gömböc ugyanis nem törte be a földszinti ablakokat. A házmaster így is nemegyszer felpofozta őket. Liszkai Tibi apja történelemtanár volt, szigorú, szikár férfi, a házmaster szemből nagyokat köszönt neki, ám ha nem látták, sokáig vöröslő pofonokat húzott le a tanár úr fiának. Tibi volt

a legjobb, inas, szívós típus, sokszor maga döntött el egy meccset a gyors kiugrásaival. Igaz, mindig úgy kellett kicsalni a mamájától, aki szigorúan fogta. Hármasban becsöngettek hozzájuk, hogy az iskolában a kórus próbál. Meg úttörő-foglalkozás van az ártérben. Röhej. Az ártérben...

Egyszer hazaérkezéskor két, jól öltözött férfi beszélgetett az apjával. Az alacsony, kerek fejű kezét nyújtott: „Szóval, te vagy az András?” Mit lehet erre mondani? Apja a tekintetével: „nincs baj”. „Gyere, elmegyünk egy cukrászdába” – intett a kisebbik. Csakhogy az nem volt a környékükön. Csak egy kiskocsmá. Ha a sráccal nyitna be, a csapos rögtön kizavarná őket, pedig hátul, a kuglipályán, némi zsebpénzért, hányszor állítottak bábukat a többiekkel. Most viszont a kerek fejűre pillantva rögtön hozza a korsót, neki meg a pikolót. Ó, a pikoló, ami aztán megszűnt. Soha nem ivott még sört, az elsőnek nyomuló hab különösen nagy csalódás. Amikor bejön valaki kintről, meglátva őket, rögtön a helyiség túlsó végébe telepedik. Az idegen meg-megszakadó mondatokban beszél: Budapestről nem először keresték fel az apját. „Mi, tudod, még a mozgalomból”... Szóval akkor titokban...? Valami régi akciót is említ, amikor apa nagyon karakánul... A csendőrnymozók „jól meg is dolgozták”, de nem tudtak kiszedni belőle semmit. Aztán mégis visszaengedték a gyárba, mert mindenki tisztelte az akkurátus munkájáért.

Megdolgozták? Akkor ez nem az, amit anyu mesélt: „Tudod, hogy téged másodszor ki keresztelt meg? Hát az Iván.” A harcok végén még a város szélén, egy sorházban laktak. Egy este részeg szovjet katonák nyomták be az ajtót, s vizet kértek a dzsip hűtőjébe. Az egyik legény észrevette, hogy a házilag fabrikált kiságyban egy csöppség alszik. A víz maradékát fölcapta a plafonra, s a visszacsurgó cseppek pont az alvó fejére hullottak. Sírás, részeg hahotázás. Majd a „keresztapa” ráfogta a dobtáras „gitárját” a családfőre, „Nu, papa, davaj!” Kimentek a dzsipjükhöz, beültették hátra. Anyja könyörgött, biztos volt benne, hogy utoljára látja a férjét. Aki egy óra múlva mégis hazakeveredett. Az arca véres volt, sántított, de élt: az utolsó városszéli kanyarban, amikor már a mezők következtek, röhögve kilökték a kocsiából és a levegőbe lőttek.

„Ne haragudj apádra” – mondta a kerek fejű. „Sok minden kijutott neki az illegalitásban.” Nem merte megkérdezni, az micsoda. „Próbáljuk meggyőzni, hogy pártiskola, utána meg tovább...” Az idegen meghúzta a sörét. „Nem adja meg magát. Akárcsak régen. Azt mondja:

amíg a kalapács ki nem esik a kezéből, jó helyen van.” Szívesen elmondaná a mozgékony tekintetű férfinak, hogy mégiscsak jól jött volna egy kis segítség... Tatarozták a házukat, s ki kellett költözniük, de előtte mindenki elmondhatta, mit szeretne. Hát jó lenne még egy szoba, esetleg máshol a lakás, hiszen Judit, a nővére már nagylány, kínos egymás előtt mosdani, öltözködni. Meg a közös budi a folyosó sarkában is borzalmasan hideg bír lenni télen, az ember inkább visszatartaná... Aztán renoválták a házat, visszaköltöztek, és újra csak a régi egy szoba... „Megszoktuk” – mondta az apja, mire az anyja csak nézett, s pár hétig nem beszéltek, aztán ment minden a régiben. Talán azért olvasta el az utolsó betűig az újságot, hogy az a boldog jövődő, valahol, akár apró betűvel is...? Mert nagy betűkkel minden nagyszerű volt. A gondlattól még most is kicsit elszégyellte magát. Apja kitüntetését soha, de harminc év múlva, a temetésén dalárdát azért kapott. A harsány indulók alatt, ahogy a kórus szedett-vedett öltözékű, többnyire koros tagjait nézte, akik fejben talán már a másnapi teendőkön rágódtak, bosszúsággal vegyes szájalom járta át a fájdalomát.

Még az egyetem alatt, a hatvanas években a képes ifjúsági lapban véletlenül kezébe került egy interjú. A régi fotó láttán mint az áramütés: a mozgékony tekintetű, söröztető emberke, még fiatalon. Meg hogy ők robbantották fel negyvenégyben a németbarát politikus szobrát Budapesten. Kitépte az egész oldalas írást, eltette, s hetek múltán rákeresett a névre a telefonkönyvben. Elvékonyult hang jelentkezett be. „Ja, te vagy az, András. Betegeskedem, ezért késő délután jöhetnél, addigra kicsit magamhoz térek.” Egy rózsadombi, többemeletes ház földszinti, tágas lakásában fogadta fotelben ülve. A tartózkodóan viselkedő, középkorú asszony talán házvezetőnő lehetett. „Közgázra jársz? Derék dolog. Apád biztosan büszke.” „Nyugdíjas, ő is betegeskedik.” „Nem tudtam. Derék ember. Sajnálom, hogy nem vitte többre.” „Neki az volt a természetes.” „Nekem érzésküvet és sok más... Most jönnek ki a régi feszültségek. Pedig visszamentem a szakmámba, tudod, én elektromérnök voltam már negyvenöt előtt.”

Apja, már a nyugdíj közelében, a szereldéből átkerült a lakatosokhoz, hogy ne kelljen akkorákat emelnie. Amikor otthon, a derekát fogva lopva megkapaszkodott az ajtófélfában, ő mindig elfordult, nehogy az öreg lelepleződjön.

„És mi lett a társával?” A fotelben ülő rámeredt. „Hát nem is tudad? Az ő aláírása is szerepelt negyvenhatban az új papírforinton. A Nemzeti Bankban dolgozott... És a nagymamád? Laktam nála pár

napig. El kellett tűnnöm Pestről. Apád tudtával ott húztam meg magam. Azt füllentettem, hogy vidéki rokon vagyok. Bár a beszédem meg a ruhám talán gyanús lehetett neki, de nemigen kérdezősködött.” Erről tényleg soha senki, még anyu sem mesélt. Az aprócska, gyors mozgású, maga körül mindig legyeket csapdosó anyai nagyanyja cseresznyéje nagyon finom volt. Iskolaév vége felé Tibivel többször is kijártak a városszéli kertjébe, leszedni a termést, segítgetni a ház körül.

Hefti mindig nagy szervező volt, az ötvenéves általános iskolai találkozókat is ő hozta össze. Zotyó egy elegáns, fehér Mercedessel jött. Zürichben jól menő képzőművészeti galériája van, de nem hivalkodott, amikor sokan dicsekvő önéletrajzot adtak elő. Hefti mindenkit valamilyen régi sztorival vezetett fel. Zotyót egy közös almalopással, Tibit a köténycseleivel, amelyeket a jó reflexű Hefti mindig bevett. Ezt nagy elismerésnek szánta, mert a hátvédkedésére egyébként nagyon büszke volt. Másra talán már nemigen lehetett az. Tibi hallgatógnak ült, s amikor felálltak, az egyik oldalát húzta. Valaki odasúgta: „stroke-ja volt”.

A mosdó előterében – ajjaj, hány bizalmas közlést hallott életében ilyen szagban – Tibi megszólalt: „Hefti bohóckodik, de ötvenkilencben ifjúgárdistaként jött szembe az utcán. Emlékszel a kalauzokéra hasonlító hülye sapkájukra? Makogott, hogy ez csak edzéskiegészítés. Akkoriban lejárt birkózni, s állítólag az edzőjük kajakos legényeket kért szombatra, a vasutasházba. Nehogy kidobózzanak »a gimnazista ficsúrok«, mert tiltották a rokokizást. Faképnél hagytam.” Azzal a lábát kissé húzva visszament a többiekhez.

Liszikai tanár urat a forradalom után letartóztatták, mert tagja volt a városi forradalmi bizottságnak. Gyorsított eljárásban kötél általi halálra ítélték. Nem csak tanítványait, az egész várost megbénította a hamis, eltúlzott vádak alapján hozott ítélet, merthogy Tibi apja mindenütt békítőleg lépett fel. Édesanyjával együtt egy évig jártak gyászban, az utcán az ismerősök szemlesütve köszöntek, ha elmentek mellettük. Eljárt hozzájuk, tartani a lelket Tibiben, akit nem vettek fel gimnáziumba. Más városban, rokonoknál lakva, munka mellett érettségizett. Amikor hazalátogatott, néha elmentek ide-oda.

Talán harmadikos volt a közgazdasági technikumban, amikor Tibiéék lépcsőházában összefutott az iskolaigazgatójával, aki nemrég költözött oda. Politikai gazdaságtant tanított. Faarcú ember, száraz mondatokkal, aki pontosan követelte az anyagot. A lépcső alján szigorúan keresztbe állt előtte. „Nem kellene barátkoznod a Liszikai fiúval,

nem való hozzád. Jóindulatból mondom. Tudnod kell, ki volt az apád.” Aztán a kulcscsomóját csörgetve továbbment. Milyen jogon szól bele? Azzal barátokzik, akivel akar, és Tibivel több mint tíz éve ismerik egymást... Az érettségi után tartott is tőle, hogy a diri az egyetemi felvételi előtt valahogy keresztbe tesz majd. Érettségi után nem jelentkezett rögtön a közgazdaságira, jól jött az egyévnnyi könyvelési munka, némileg összeszedte magát anyagilag. A katonaság viszont már nem hiányzott.

S főleg az, ami ott megesett. A gazdaságis főhadnagy gyakran megkérte, hogy segítsen az ellátmányi kimutatások elkészítésében. Ha beferezte, az üres helyiségben előhúzta a friss Nagyvilágot, amelyet mindig a kimenőjén vett meg. Egyik este váratlanul benyitott az ügyeletes tisztt, egy „szívátós” százados. Az volt a szavajárása: „Megszívatom magukat, mint paraszt a Berváját.” A Berva egy aprócska motorkerékpár volt, néha tekerni kellett, mint a biciklit. Felpattant, hogy jelentsen, ám a százados szó nélkül kivette kezéből a folyóiratot. „Ahá” – forgatta a lapokat. „A katona ilyesmit olvas?” Az első perctől zavarta, hogy a legkisebb tisztestől a századparancsnokig harmadik személyben, de mégis személytelenül szólnak hozzájuk. Mintha indiánok vagy élettelen bábok lennének. „Kérdeztem, katona.” „Százados elvtárs, jelentem, középiskolás korom óta megveszem.” „Aha. És tetszik a sok nyugati író?” „Jelentem, nem csak nyugatiak vannak. Szovjet is.” „Ügyes, ügyes. Kikupálódott a sok olvasásban.” Visszadobta az asztalra. „Mindezt szolgálatban...” A százados dudorászott. „És másnak is odaadja?” „Jelentem, még senki sem kérte. Meg nem is nagyon van időnk...” Ingatag terepre érkezett. „És most tudott szakítani rá időt? Szolgálatban... És ha mégis odaadná, szívességéből?” Hunyorított. „Aztán megkérdezné a többieket, hogy tetszett?” „Jelentem, nem hiszem, hogy érdekelné őket. Lefáraszt minket a kiképzés.” „Lefáraszt? De hiszen a katona itt szép csendben, nyugalomban olvasott.” Felvette a példányt. „Stein-bec-k” – a c-t és k-t külön betűzte. „Szóval, a véleményt aztán elmesélné nekem. Ha a fiúknak volt véleményük. Már miért ne legyen, ha van, nem igaz?” Hallgatott. „Nem értettem” – billentette meg a fejét a százados. „Jelentem, szolgálatban olvastam, de mesélni nem tudnék.” „Ügy? Mesélni nem... Hát jól van, akkor majd lesz egy kis vizsgálat, zárkaszatórium, még futkosó is jöhet...” A tiszt láthatóan élvezte a fokozást. „Holnap, az alaki kiképzés után egyes harcos jelentkezik nálam!” „Értettem.” „Dehogy értette, egyáltalán nem érti.”

A megadott időben mégsem jelentkezett, mert a politikai tiszt, Réthelyi őrnagy magához rendelte. Az íróasztala mögül hosszasan

vizsgálta az arcát. „A százados elvtárs éberség hiánya miatt vizsgálatot javasolt. De én úgy látom, hogy ez nem aktuális.” Fürkésző tekintete nyilván érzékelte a megkönnyebbülését. „De máskor jobban gondolja meg, mikor olvasgat. Értve vagyok?” Az asztalon levő papírok egyikét felemelte, belenézett. „Él még az apja?” „Jelentem, nyugdíjas.” „Reméljük, még sokáig. Leléphet.” Hátraarcot csinált. Mi volt ez? Bár a katonaságnál ilyesmit soha nem kértek tőle, az a papír talán az életrajza lehetett? A történetet egyébként soha nem árulta el az öregének.

„Aztán becsüld meg magad, apád megérdemli!” Az „öreg Hefti” felette állt a korlátnál. Milyen alapon dumál? Hiszen máskor, még a köszönésére is, csak átnézett a feje fölött. Most, a ballagása napján, az egyetlen rendes öltönyében feszít. Az „öreg Hefti” a gyárban egy ideje művezető, bár attól még néha beszélgethetett volna otthon is az öregével, de nem tette. Húszévnnyi szomszédság után. Merthogy az apja nem beszélgetett, az más. Már tudja az anyjától: azután változott meg, hogy a csendőrnymozók először vitték el. „Véraláfutások voltak a szeme alatt, az egyik karja hetekig furcsán lógott”. Egyszer a nővére, Judit születésnapjára rácsos linzerének készítése közben azt is elmesélte, hogy negyvenégyben már hadiüzem volt a gyár, s a szétbombázott német városokból a Messerschmidtek gyártásának egy részét ide telepítették. Viszont a „Messerek” – anyu így mondta – sorra kezdtek lezuhanni, és vad ellenőrzések kezdődtek. „Pedig a motorokat Németországból hozták. A német mérnökök majd megőrültek, mert megjelent a Gestapo is. Apádat megint begyűjtötték, ám semmi sem derült ki...”

A sebészeti váróban a motorbalesetes váratlanul felpattant. A sisakját lóbálta, s üvöltözött, hogy órák óta még senki sem kérdezte meg, beleizzadt a motorosruhájába, a sérülésén ideiglenes kötés, mi ez az egész?

Talán a hirtelen kiabálástól lehetett, hogy az „öreg Hefti” lapos mosolya kitágult, fölébe kerekedett, mint egy hatalmas száj. Sumákol, aztán beszél. Milyen joron? Szomszédként nagyképű, a felesége meg rendre kölcsönkér. Vagy talán mindig is figyelt? Kitartóan, csendben. Az ilyennek a zűrös helyzet olyan, mint a félhomály. A jószomszédi vállon veregetés megkésett lelkifurdalás? Ugyan miért?

És az „öreg Kun” gyagya mondata? „Ne higgy, magyar, a németnek!” A „Messer-ügy” idején persze már büntetőtáborban, de hát előtte... És aput a csendőrnymozók akkor is begyűjtötték egy időre...

A gyanú, mint egy begerjedt, megveszekedettten kapálódzó varkarc, minduntalan kibújna a zsákból, ahova sintéreként visszagyömöszkölné.

Amikor a pestiek elmentek, kamaszos hetykeséggel odaállt anyja elé: „Miért mástól tudom meg, hogy apu a... – torkát köszörülve ejtette ki a nemrég hallott szót – az illegalitásban...” Az apróka asszony ránézett. „Azért, kisfiam, mert nem akartam, hogy gyűlölködj. A bosszú mérgez.”

Már az egyetem után Pesten maradt, megnősült. Fájdalmasan élte meg, hogy a fia csak ritkán találkozhatott a nagyanyjával. A gyerek most külföldön próbálkozik. Néha mesél neki az elment öregekről. Udvariasan hallgat: mint amikor ő az anyai intelmek során legszívesebben már a focizók között lett volna.

Megzavarosodott a kedve. A kétség mint a rozsdá. Ha egyszer bemarta magát, smirglizhetik, alattomosan újra kiütözik.

Az ajtón kikukkantott egy asszisztensnő, békítőre véve odaszólt a motorosnak: „A versenyző jöhet!” A fiú grimaszolt egyet, és bebicegett.

Csend.

S a csendben suttogás. Mély álomból felfelé emelkedve halk, de áthatóan formált szavak a lélegzésekkel teli éjszakában. A gyerekkor sötétjéből. Talán épp a lefojtott beszéd ébresztette fel. Olyan tisztán, mintha az előző éjszaka történt volna vele.

Apja hangja anyunak, az összetolt ágyukban: „Egy pesti elvtársat vártam, csak a mozgalmi nevét ismertem. Segítenem kellett neki. Egy napra rá megint bevitték a nyomozók. Hogy ki volt az? Azt hazudtam: az anyádat vártam, az idegen meg egy utcát keresett. Na, ne adjam a hülyét – és nekiveselkedtek a talpalásnak. De arra vigyáztak, hogy a verés után a magam lábán tudjak hazamenni. Felpuffedt, te csináltál borogatást. Nem mondtam neked sem: az állomáson csak a Colos láthatott... Épp akkor ette odaki a fene. Vagy ki tudja?”

Vérsűgés a fülében. Hefti mama, ha nagyon berágott, a hórihorgas férjét szólította Colosnak.

Hívja fel Zotyót Zürichben? Ugyan mit érdekelhette az „öreg Kunt” az ő apja? Vagy a nagy Hefti...

Ráadásul a közös bandázásaik Heftivel, meg a zsiros kenyerek a többiekkel... A sugaras nyarak alatt bebábozódott emlékekből mintha valami szárnyatlan, nyálkás torzszülemény igyekezne a fényre.

Apu némán újságot böngész a sarokban...

Vagy hatvan évvel később neki külön könyvtárszobája is van, közepeán berakásos íróasztallal. A monitoron zsong a világháló, mintha milliárdnyi boldog ember élvezkedne, pedig meglehet, semmit sem sejtjenek a körülük levőről.

Az asztal bal sarkán egy díszes levélnehezék. Amikor nyugdíjba ment, a cég főnökétől kapta. A változások éveiben együtt hagyták ott a reménytelen jövőjű nagy gyárat. Neki ötletei, a rámenős kezdő jogásznak kapcsolatai voltak, s indulótőkét is szerzett egy kis cég rajtjához. Húsz évvel később, a távozása előtt marasztalták volna, bár talán meg is könnyebbültek a visszavonulását hallva. Mert mindig minden az előrejelzése szerint alakult, szárnyaltak. Jó pénzért hívták volna vissza tanácsadónak, de megelégette. Főleg régről ismert emberek vergődését látni a bizonytalanban.

Az asztal jobb sarkán fénykép: öltönyben feszengő, mosolyognivalóan elszánt legény meg a szikrás tekintetű ifjú feleség. Vidéki fényképészmaster tisztességes rutinfelvétele. A gép lencséjébe tekintenek, amerre – mint az lenni szokott – elrepül a madárka. S marad az élet nagy darálójából kipergő morzsalék.

A papír kissé már sárgul. Tíz éve ezüstkeretbe helyeztette. Matt a felülete, ki kellene fényesíteni. Ha már az életüket nem sikerült.

Szólították. A sebész majd kimetszi a szálkát, s ami meg az emlékek húsába hatolt, azt élete végéig hordozza. Mint apa a fémszemcsét.

Kortárs, 2018/7–8.

PRÁGAI TAVASZ

1968 és a prágai tavasz megközelítései az ötvenedik évforduló alkalmával számos kutatást, konferenciát, kerekasztal-beszélgetést motiváltak, hiszen bármilyen ideológia felől is közelítünk, az akkor lezajlott események meghatározó módon voltak és vannak jelen az európai gondolkodásban és eszmetörténetben. A tematikus rovatunkban közölt megközelítésmódok mind tárgyakat, mind elméleti és módszertani hátterüket tekintve különbözőek, az irodalom, a sport, a képregény jelenségeinek elemzésein keresztül kísérelnek újszerű utakat felmutatni 1968 és a prágai tavasz értelmezését illetően. Emellett a rovat végén közölt kerekasztal-beszélgetés lejegyzésével és közreadásával éppen azt a diskurzust szeretnénk bemutatni, mely – jelen esetben a képzőművészetek és 1968 viszonya kapcsán – arra törekszik, hogy megértse és újragondolja a művészetek és 1968 kapcsolatát. Egyáltalán feltegye a kérdést, van-e, és ha igen, milyen viszony látszik ötven év elmúltával. Szabadság, szabadságharc, történelem, eszmetörténet, ideológiák: a prágai tavasz többnyire ezek metszetében volt található. A kérdést úgy tettük föl, vajon csak ezen metszetben értelmezhető-e, és vajon léteznek-e ötven év távlatában más megközelítések és értelmezések.

Kész Orsolya

KIS TANK, KIS HÁBORÚ, KIS VÉR

„Az igaz háborús történet arról ismerszik meg, hogy kínos.”

(Tim O'Brien)

„A gyerekek mondják a harckocsira, hogy tank.”

(Horváth Viktor)

Keretek

1968 szimbolikus év: mindannak a politikai és kulturális mozgásnak a jelölőjévé vált, amely a 20. század második felében csúcsonodott ki, és szimptomája egy sor egymással összefüggő jelenségnek, mint amilyen a kapitalizmus válsága, a fogyasztói társadalom válsága, a hagyományos családmodell megkérdőjelezése vagy éppen az antiautoritatív iskolai és felsőoktatási intézményeké. A kortárs történetírás olyan hívószavak mentén beszél el '68 történetét, mint a diáklázadás, a munkássztrájk, a szovjetellenes kommunizmus, az antirasszizmus, a tekintélyellenesség, antimilitarizmus vagy feminizmus. 1968 értelmezése azonban mindmáig heves vitákat vált ki a tudomány, a politika és a kultúra egyes területein. Az idei évforduló éppen ezért kitűnő alkalmat ad a jelenség átható megértésére és újraértelmezésére. Erre tesz sajátos kísérletet Horváth Viktor 2017-es regénye, a *Tankom*, amely jó érzékkel éppen az évfordulót megelőző évben jelent meg.

Az említett vita egy része abból fakad, hogy az egyes értelmezői közösségek nagyon különböző módon nyúlnak hozzá '68 „hagyatékához”. Mindannak ellenére, hogy az ezzel az évszámmal jelölt több évtizedes mozgalmaknak (amelyeket „hosszú '68-ként” is szokás emlegetni és 1956-tól 1977-ig datálni) valóban volt egy transznacionális jellege, az egyes geopolitikai környezetekben ezek jelentős eltéréseket mutatnak. Az esemény globális jellege ugyanakkor az egyes lokális mozgalmak motorja volt, Martin Klimke és Joachim Scharloth szerint ezt négy aspektusban ragadhatjuk meg: *a gyökerek és a kognitív orientáció* (például antiimperializmus, antikapitalizmus és nemzetközi szolidaritás mint közös tájékozódási pontok – a specifikus nemzeti kérdések ugyanakkor általában meghatározták a mozgalmak szűkebb céljait), *személyes és intézményi hálózatok* (a transznacionális kapcsolatok különböző országokból származó aktivisták között, például a diákszervezetek ösz-

szeköttetései), *cselekvési repertoárok* (a tiltakozások új formái, például a détournement, a happening, amelyeket a különböző avantgárd és neo-avantgárd mozgalmak inspiráltak, mint például a szürrealizmus, a szituacionizmus és a Provo), *alternatív életstílusok és érzelmi diszpozíciók* (új esztétika a művészet, a zene, a film, az építészet, a grafika, a divat területén; a hippik és az életstílusukkal társult szimbolikus megjelenések, amelyben ez az „életérzés” realizálódott, például hosszú haj, szakáll, színes és egzotikus ruhák, a kábítószer-fogyasztás, a farmer vagy épp a szexuális forradalom, amely azért mélyebben gyökerezett, például a hagyományos családmódellek megkérdőjelezésében stb.).¹

Épp az utóbbi kapcsán jól látszik, hogy míg a nyugat-európai mozgalmak gyakran támadták az Egyesült Államokat imperialista beavatkozásaiért (leginkább Vietnamban), Kelet-Európában gyakran használták fel az amerikai kulturális termékeket és elemeket, így a zenét vagy az öltözetet, hogy hangot adjanak a tiltakozásaiknak. Például míg Magyarországon 1968. június 27-én jelent meg a Coca-Cola a közértekben, és az enyhülés, illetve az elképzelt nyugati jólét szimbólumává vált (a keleti blokk propagandája ugyanis hosszú ideig a kapitalista hanyatlás elemeként mutatta be), Nyugaton a Coca-Cola Company egyenesen a globalizáció és a kapitalizmus jelképévé lépett elő, ami ellen küzdeni kell. Nem véletlen egyébként, hogy a *Tankom*² első fejezetének nyitójelenetében a főhősünk szerelme, Julika, az Ifjúsági Magazin egy számában Keith Richardsot és az új barátjánőjét emlegeti, amint kólát isznak együtt. Ahogy az sem, hogy a kóla és kofola – amely az 1960-as és 1970-es években lett népszerű Szlovákiában és Csehországban, amikor a „hagyományos” kóla nyugati változatai még nem voltak elérhetőek – a regény alapszimbólumai, a kötet borítóján is ez a stilizált üveg jelenik meg (amely éppúgy utal az üdítőitalra, mint a bevonulás eseményére: az üvegből származó részecskék egyszerre idézik meg a folyadék képzetét és utalnak a sörétre).

Vagy míg például a párizsi '68-asok a kultúrát és az egyetemeket egy politikai projekt részeként képzelték el, Csehszlovákiában a hatvanas évek törekvései a kultúra kiszakítását tűzték ki célul az éppen uralmon lévő állami szervezetek kényszere alól.³

1 *1968 in Europe: A History of Protest and Activism, 1956–1977*, szerk. Martin KLIMKE – Joachim SCHARLOTH, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2008.

2 HORVÁTH VIKTOR, *Tankom*, Magvető, Budapest, 2017.

3 Jacques RUPNIK, *1968 két tavasza*, ford. HUPPERT Anna, 2000 2008/7–8., <http://ketezer.hu/2008/07/1968-ket-tavasza>.

Magyarországon '68-ban a lázadás hiánya valószínűleg összefüggésben volt a szocialista típusú fogyasztói társadalom kialakulásával és az ennek mentén bekövetkező viszonylagos jóléttel, illetve az abba vetett bizalommal, hogy az új gazdasági mechanizmusok⁴ idővel szükségképpen magukkal hoznak új kulturális és politikai mechanizmusokat is. Másrészt '56 után tíz évvel mindez egyébként is egy sokkal kényesebb ügy volt: az, ami a cseheknek '68 volt, a magyarok számára tulajdonképpen '56, melynek véres elfojtása és a megtorlások sorozata még meglehetősen élénken élt az emberek emlékezetében. Természetesen mindez nem jelenti azt, hogy egyáltalán ne lett volna semmiféle szolidaritási akció akár a nyugati, akár a csehszlovákiai eseményekkel (például a polbeat vagy a tiltakozások a vietnami háború és az amerikai imperializmus ellen, a kulturális ellenállás különböző formái), de látványos megmozdulásokról nem adhatunk számot.

Horváth Viktor regénye egyébként tele van azokkal az elemekkel, amelyek (Keleten és Nyugaton egyaránt) az ellenkultúra részét képezték, a jugoszláv lemez- és magazincsempészettől kezdve a Szabad Európa Rádióon befogott nyugati beatzenén át a bevonuló harcokocsikon gitározó hosszú hajú trapéz nadrágos fiatalig. De megjelennek egyetemi nyelvelőadókban nyilvános vitaesteket tartó „liberális írók”, strukturalista nyelvészek, egzisztencialista költők meg fenomenológus diákvezérek és más „huligánok” is, amint a többpártrendszer meg az állampolgári szabadságjogok bevezetését követelik.

Innen is jól látszik, hogy annak ellenére, hogy megszületett a Global 68 kifejezés a hatvannyolcas mozgalmak politikai és kulturális transzferjeinek leírására, mégis kérdés, hogy mit kezdünk '68 örökségével lokális szinten, például azzal, hogy miként él a csehszlovákiai bevonulás a visegrádi országok emlékezetében.

Ebbe a keretbe érkezik tehát Horváth Viktor kötetével, amely önmeghatározása szerint történelmi regény és „mesekönyv-realista” mű. A *Tankom* Csehszlovákia 1968-as lerohanásának évében játszódik, főszereplője egy tótkomlói katonatiszt, aki politikai tolmácként Kádár János mellé kerül, és ilyen módon részévé válik a megszállás előtti eseményeknek, valamint magának az invázióknak.

A választás egyrészt azért izgalmas, mert a '68-as évfordulóra emlékezvén egyfajta nosztalgiával gyakran annak pozitív hozadékait és mozzanatait emeljük ki, holott '68 tragédiáiból éppúgy érdemes tanulni,

4 Ekkor indulnak be Magyarországon az Új gazdasági mechanizmus összefoglaló nevű gazdaságpolitikai reformok.

mint a mozgalom katartikus pillanataiból. A magyar kulturális emlékezet számára azért is rendkívül érzékeny ez az esemény, mert a feldolgozása egyúttal azt is jelenti, hogy '68 kapcsán a Csehszlovákia megszállásában vállalt magyar részvételről is megkerülhetetlen a megemlékezés.

Másrészről viszont a *Tankom* egy nagyon is ismerős irodalmi közegbe érkezik, melyet Fehér Renátó „magyar military prózának” nevez.⁵ Az idesorolt szövegeket viszont azonkívül, hogy van bennük egy kis harc, valami más is összekapcsolja: a 20. századi rendszerváltások és forradalmak reprezentációja. Gondoljunk az utóbbi néhány év regényeire, például Potozky László *Égéstermék*, Totth Benedek *Az utolsó utáni háború*, Kemény Zsófi *Rabok tovább* című kötetekre, de ott vannak a rendszerváltásregények is (Dragomán György, Láng Zsolt, Tompa Andrea), illetve '56 kiterjedt ábrázolása a kortárs magyar irodalomban (Nádas Péter, Déry Tibor), és Horváth regénye poétikájában több szálon kapcsolódik Térey János *A Legkisebb Jégkorszak* című disztópikus regényéhez is.

A kötet provokatív látásmódja továbbá aligha független a satirikus elbeszélés örökségétől, de joggal juthat eszünkbe Jaroslav Hašek *Švejk, a derék katona* című humorisztikus sorozata is – talán nem véletlen az sem, hogy mindkét esetben egy katona a választott főszereplő. De a szoc-reál irodalom paródiájaként és túlfuttatásaként is olvashatjuk, amelyben a főhadnagy lenne a pozitív hős, a történet pedig egy ideológiai tanmese.

A *Tankom* azonban el is tér ezektől, valóságos figurák, dátumok, helyszínek, események jelennek meg, Horváth Viktor gondosan ügyel a történeti hűségre, ám amitől mégis mesekönyvszerű az egész, az a főszereplő katonatiszt nézőpontja. Az egyetlen, akinek nincs neve, korát sem ismerjük („Titok, hogy hanyadik.” – a *Szülinap* című fejezet kezdőmondata), perspektívája pedig rendkívül zavarba ejtő, első látásra a gyerek- és felnőttperspektíva egymásra montírozódása. A regény egyik kulcskérdése tehát éppen az, hogy kicsoda a főhadnagy, és miért ő meséli el nekünk Csehszlovákia 1968-as lerohanását.

Hatalmi beszéd és szubverzívó

A gyermeki nézőpont eleve szubverzív, hiszen a világot nem ismerő gyermek számára annak számos eleme, azok működésének szabályai még korántsem egyértelműek, megkérdőjelezhetetlenek (nem véletlen,

5 FEHÉR Renátó, Potozky László: *Forradalmi kollázs Kelet-Európából* – interjú, Litera.hu 2017. október 19., <http://www.litera.hu/hirek/forradalmikollazs-kelet-europabol>.

hogy a kortárs magyar irodalom rendszerváltás- és diktatúraregényeiben olyan gyakori a gyermekperspektíva). A *Tankomban* ez a nézőpont azonban a legkevésbé sem magától értetődő, már a nyitójelenetben gyaníthatjuk, hogy főhadnagyunk nem egy szerelmes kiskamasz, azonban a regény további pontjain teljesen világossá válik, hogy a kötet főszereplője nem gyerek (hiszen a főhadnagy nem felfedezi a világot, neki nagyon is jól körvonalazható világképe van), de nem is felnőtt, hanem egy végletekig infantilizált, saját kiskorúságában tébláboló, a pártpropaganda és az uralkodó ideológia szellemében cselekvő, azzal azonosuló, annak szólamaiból összegyúrt szereplő.

Térjünk vissza ezen a ponton Švejkhez, akinek egy beszélgetését Lukás főhadnaggal Borbély András a következőképpen értelmezi:

Svejk, miután belesodródik az államgépezetbe és ezzel egyúttal a háborús gépezetbe, egy olyan főhadnagy segédje lesz, aki szeret a tisztességről és a becsületről prédikálni. Svejk, aki a regény egész folyamán szinte semmi mást nem tesz, mint ezt, ezúttal is átveszi feljebbvalójának retorikáját, szó szerint elismétli, illetve eltúlozza a tisztességről és becsületről való retorikus beszédet. Azzal, hogy saját hanggal nem rendelkező, néma tükörként viselkedik, leleplezi ennek a prédikációnak az ürességét, értelmetlenségét és érvénytelenségét az adott körülmények között. Svejk ellenállási stratégiája nem az ellentmondás, hanem a túlazonosulás.⁶

Horváth regénye főszereplő-főhadnagyának és feljebbvalóinak viszonyában folyamatosan azt érhetjük tetten, amit Borbély *túlazonosulásként* nevez meg, Ernest Barker pedig a diktatórikus politikai rendszerekben a vezetőt követőinek nagy tömegével összefüggésben tárgyalja a képviselőlet fogalmát, a következőképpen:

Az alapvető tény az, hogy a követők képviselik vagy tükrözik a vezér akaratát, és nem az, hogy a vezér képviselné vagy tükrözné a követők akaratát. Ha van képviselőlet, akkor az fordított, a vezértől halad lefelé. A párt a vezért képviseli: a nép, amennyiben színt a párttól kapja, ugyancsak a vezér útmutatását képviseli és tükrözi.⁷

6 BORBÉLY András, *Szkucsno*, Aszem.info 2018. október, <https://aszem.info/2018/10/szkucsno>.

7 Ernesto LACLAU, *A populista ész*, Noran Libro, Budapest, 2011, 180.

Horváth regényében a főhadnagy túlazonosulása és az erre irányuló igyekezete érvényteleníti és hitelteleníti a hivatalos diskurzust. Nem mutat fel helyette másikat, azt viszont jelzi és leleplezi, hogy ez nevetéses, a humor és a nevetés által pedig felmutatja az időleges kilépés lehetőségét, ezzel előrevetítve, hogy van, lennie kell másik típusú diskurzusnak. Ráadásul Horváth a tükrözésen és túlazonosuláson túl egy másik eljárással is rámutat a diskurzus érvénytelenségére és működésmódjára, mégpedig azzal, ahogy a főhadnagy a regényvilágban a politikai foglalkozásokon és a pártpropaganda különböző eszközein és médiumain keresztül elsajátított szólalmainak „tanulságait” és szó-, illetve eszközkészletét minduntalan összekapcsolja valamilyen oda nem illő, banális részlettel, ezzel folyamatosan aláásva annak hitelét. Nem beszélve arról, hogy minden hétköznapi és triviális eseményt ennek az ideológiai konstrukciónak a kontextusába helyez el, ez a megnefelelés és feszültség pedig többnyire a humor egyik forrása, például ahogyan a magánéleti nyelv rétegében dominánssá válik a hatalmi nyelv (ez jól megfigyelhető a Julikának írott levelekben).

Vallasek Júlia jelzi az 50-es évek ifjúsági irodalmával kapcsolatban, hogy a korszak meséiben gyakran előfordul, hogy a hősök „megjavnak” ugyan (hiszen ezekben mindig jelen van egyfajta „üdvörténeti” narratíva), „tévelygések közben azonban olyan észrevételeket, összehasonlításokat tesznek, amelyek megkérdőjelezik a propagandisztikus vonásokkal rendelkező írásokból körvonalazódó viselkedésmoделlek érvényességét”.⁸ A feltételezett gyermeki naivitás, illetve a főhős tudatlansága teremt lehetőséget például Bajor Andor Garázda Karcsi-történetében arra, hogy a történelmi leckék sablonjai ne valóságként, hanem a maguk sematikus és sablon voltukban mutatkozzanak meg.

Vallasek tehát azt hangsúlyozza, hogy a gyermeki naivitást imitáló gondolatmenet sztereotípiaként, sablonként és akár valótlanságként leplezze le az ideológia által közvetített valóságot: a Horváth-regényben a túlazonosulás és tükrözés mechanizmusainak köszönhetően – éppen úgy, mint a Vallasek által tárgyalt mesékben – egy-egy ideológiai elem kifigurázása teljes gondolatmenetek magától értetődőségét aknázza alá: a vadászatfejezetekben számtalan ilyen jelenetet találunk, például amikor a hajtás közben a főhadnagy az új uralkodó osztályról érdeklődik Kádár elvtárstól.

8 VALLASEK Júlia, *A gyermekkép alakítása a Gheorghiu-Dej korszak ifjúsági lapjaiban = A sztálinizmus irodalma Romániában. Tanulmányok*, szerk. BALÁZS Imre József, Komp-Press Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, 2007, 199.

A főhadnagy szólama tehát a diktatúra nyelvének visszasságait leplezi le, Esterházy Péter *A szavak csodálatos életéből* című esszéjében nagyon pontosan mutat rá arra, hogy miként is működik a Kádár-korszak nyelve:

A nyelv persze nem jó és erkölcsös, azaz nem úgy van, hogy utálja a diktatúrákat és szereti a szabadságot, a nyelv van, s a van-t nehéz megváltoztatni. De ha van, van a diktatúra is. És annak is van nyelve, teremt magának. [...] Megdöbentő és lefegyverző, már-már megható, hogy a Kádár-diktatúra mennyire egyetlen szótól függött. Legitimitását (maga előtt) és erejét az adta, hogy ellenforradalomnak nevezte a forradalmat.⁹

A főhadnagy szólamán keresztül éppen azt követhetjük végig, ahogy a hatalom által kisajátított nyilvánosság, közösségi tudat és nyelv adja a legitimitását a reprezentált rendszernek és határozza meg a cselekvési lehetőségeket, például Czinege Lajos „adatgyűjtésre” kéri fel a főhadnagyot, amikor pedig az kémkedésnek nevezi az akciót, Czinege ledorongolja (akár egy gyereket), hogy tudniillik a kémkedés alantas nyugati imperialista módszer, ők *hírszerzést* folytatnak. 1956-ban, az ellenforradalom idején pedig a Szovjetuniót megkérte a magyar nép, hogy nyújtson internacionalista segítséget az ellenforradalom leveréséhez, azaz *testvéri segítségnyújtás* történt, nem pedig invázió, megszállás, lerohanás.

Éppígy nevetségessé válik a mindenre kiterjedő és túlzó militarista nyelv használata. A főhadnagy szólamának minden rétegében jelen van a pártzsargon és militarista zsargon kötelező retorikai szókészlete: az emberiség menetele, előrenyomul, harcol, küzd, csapásokat ad és kap, a haladás nevében épít, míg a nyugati burzsuj természetesen áskálódik, szövetkezik, intrikál.

„hatalmas, angyali kommunista”

A Kádár-korszak ideológiai horizontjának másik fontos eleme az ellenség megkonstruálása, a „hamis tudattal” rendelkező, veszélyes „másik”, akire az én stabil képének kialakítása érdekében van szükség. A főhad-

9 ESTERHÁZY Péter, *A szavak csodálatos életéből*, Digitális Irodalmi Akadémia – Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 2011, <http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/display/Xhtml?docId=0000000395&secId=0000035203&mainContent=true&mode=html>.

nagy számára ez a másik a „dagadt ipari tőkés” képében jelenik meg, aki hol a gúny, hol a kritika tárgya. Ennek artikulálása érdekében folyamodik főhadnagyunk minduntalan hierarchikus oppozíciókhoz, amelyek felépítésekor természetesen az oppozíció pozitív és győztes oldalára helyezi magát és pártját.

Ennek egyik meghatározó jelene, ahogyan a vonal egyik végén Brezsnyev elvtárs áll a Kremlben, a másik végén Kádár elvtárs az Országházban, mellette pedig a segédtolmács, amint azt gondolja:

Ők irányítják a haladó világot, és ettől olyasmit érezhetünk, amit az emberiség történetében még soha senki nem érzett, és ennek az érzésnek a neve: *mi*. [...] A vezetőink megadják nekünk, amit kell, harcolnak értünk és helyettünk, és nekünk nem kell, mert ők magukra veszik az egész nép harcának a terhét, önként, és velük együtt mi vagyunk a *mi* (19).

A főhadnagy számára a népi határőrség szigorúan őrzött határain innen van az itt, azon túl az ott. („Az emberek piros vonalakat húznak a térképre, és aki azon a vonalon belül lakik, és ugyanaz az elsőtükára, az a *mi*. Aki kívül lakik, az idegen, titokzatos, veszélyes.”). Nálunk benn, ott kinn, a „*mi*” tehát bent van, az „*ők*” pedig kint, mi a jók, ők a rosszak, itt a biztonság (ahol felnőttek védenek és harcolnak értünk), „meleg, baráti, elvtársi”, ott ellenséges, a kommunisták helyett a kapitalisták és az imperializmus van, vörösök helyett kékek vagy feketék, mindenesetre „valami hideg szín a térképen”.

Az infantilizáláshoz hasonló szerepet játszik az a retorika, amelynek eszköze többnyire a mi és az ők, az itt és az ott, illetve a Kelet–Nyugatchotómia negatív értéktöltetű pólusának részletes, (a túlzásoktól) meghökkentő elemekben dúskáló leírása, amely szintén a humor forrásként jelentkezik a főhadnagy szólamaiban (például amikor a kóla úgy jelenik meg, mint tudatmódosító szer).

A regény másik izgalmas vetülete éppen az, ahogyan a keleti blokk vezetői (elsősorban Kádár János) megjelennek. Slavoj Žižek jegyzi meg, hogy a különböző önkényuralmi vezetők nemcsak az uralom, a fegyelem, a harc stb. férfi/paternális elvét egyesítették magukban, hanem a szerető gondoskodás és védelemnyújtás női elvét is: példája Észak-Korea, amelynek vezetőjében egyrészt ott van a könyörtelen katonai fegyelmező és kiképzéssel járó politika, másrészt a gyöngéd és

gondoskodó anya képze. ¹⁰ A főhadnagy Kádár-képnek legfeltűnőbb eleme a vezető domináns feminin vonásai. Habár a leggyakrabban hozzá kapcsolódó képzet az apáé, ebben a fantáziában a nem-kasztrált, mégis magában az anya „princípiumait” egyesíteni tudó, ilyen értelemben pedig posztpatriarchális vezérképet kapjuk. Nem véletlen, hogy ennek ellenpontozásaként jelenik meg Julika anyja, immár nem gondoskodó anyaként, hanem szexuális étvággyal rendelkező, buja, mégis improduktív nőként. A szekularizáció és ezzel párhuzamosan az új vallási fenomének regényt átszövő kettőssége pedig ebben a képben csúcspontot ér: „Mindenki kicsit úgy érezte, mintha Kádár János az apukája lenne [...] hatalmas, angyali kommunista”.

Egyébként a valóságos család (figyeljük meg, hogy a főhadnagy igazi apjáról nincs is tudomásunk), a párkapcsolat (a Julikához fűződő „nehéz proletárszerelem”) sem mint az intim szféra területei jelennek meg, hanem a propaganda állításainak igazolásaként mutatódnak fel, például az öncenzúra vagy az egyén intim szférájának kisajátítása és a hatalomnak való (önkéntes) átengedése a Julikának írott magánlevelekben, vagy abban, ahogyan a főhadnagy a szexualitásra és intimitásra gondol („a nők melle arra való, hogy csecsemőket tápláljon, akik majd építik a szocialista hazát, és harcolnak a munkásmozgalomért”, vagy tetten érhetjük a főhadnagy aszexualitásában is, aki a szexet a haladást gátló „nyugati ideológiai fenyegetésként” éli meg és óva inti tőle Julikát).

A szereplőket infantilizmusba kényszerítő nevelés az államgépezet jól olajozott szabályai szerint megy végbe, a gyermek az autoriter családból az autoriter óvodai és iskolai képzés rendszerébe kerül, hogy aztán a hatalomhoz hűséges, elkötelezett állampolgárrá válhasson. A főhadnagy óvodai tevékenységei és az ezred napi beosztásai majdnem ugyanúgy folynak le: ébresztő, mosakodás, öltözködés, reggeli torna, sorakozó, reggelizés, eligazítás, jelentéstétel, tantermi foglalkozások, elméleti órák, löelmélet, lögyakorlat, szabadidő, tisztálkodás, takarodó.

Kitérő

Erdély Miklós 1984. március 5-én a Kossuth Klubban tartotta meg *Demokratikus festmény* című akcióját. A performansz részeként festette meg a program címével azonos elnevezésű képet is, amelynek egyes

10 Slavoj ŽIŽEK, *Zűr a Paradicsomban: A történelem végétől a kapitalizmus végéig*, ford. REICH Vilmos, Európa, Budapest, 2016.

elemeit (felhő, jegenye, tank), azoknak formáját és színét az akción részt vevő közönséggel szavaztatta meg. Erdély és a mellette helyet foglaló beszélgetőtársai, a „társelnökök” (Hegyi Lóránd művészettörténész és Birkás Ákos képzőművész) egy asztal mögött, a közönséggel szemben ültek túllfátyollal letakarva, a reflektorral megvilágított közönséget Erdély pedig arra biztatta a túll alól, hogy véleményük kifejtésével vagy szavazatukkal befolyásolják a festmény alakulását és az alkotás menetét.

A következőképpen akarom megvalósítani, hogy ez a bizonyos viszony ne legyen olyan éles köztem és a közönség között, köztünk és a közönség között: egyrészt úgy, hogy magunkat most le fogjuk takarni és úgy fogunk a továbbiakban beszélgetni, másrészt úgy, hogy a további eljárásainkhoz az önök szavazatát próbáljuk megnyerni, tehát a hozzájárulásukat. Ezzel egy kicsit reméljük, hogy ez az arány helyesebb lesz, helyreáll. [...] Ez a kép nem jó, hanem evidens. Számomra abszolút evidens, hogy ez idevaló, de mégis meg akarom szavaztatni. Görcsösen fogok minden eleméhez ragaszkodni, minden választási manipulációt végig fogok csinálni, csak hogy ez a kép megszülessen, bár a részleteivel egyáltalán nem vagyok tisztában. Ez gyakran van így programoknál, esetleg politikai programoknál is, hogy valamit megszavazunk, és a részleteibe nem tudunk úgyse beleszólni. A tervezet a következő: három elem fog szerepelni. Az első elem egy jegenye, egy jegenyefa. Kérem szépen, tartsa fel a kezét az, aki a jegenyefa ellen tiltakozik. A következő elem egy felhő. Ki szavaz a felhő ellen? Megmondom, később a színére is fognak szavazni. A harmadik elem egy tank. Több elem nincs is, tudtok már mindent. A tank ellen ki szavaz? [...] Kis tank. Kis vacak tank. Nem játéktank, hanem olyan vacak. Nyomorult tank. Ha sikerül. Nagyon sokan vannak ellene? Ugye nem tetszik a tank? Ugye, hogy jobban tetszik a felhő, meg a jegenye?¹¹

A performansz során – a tank megszavazását követően – bekerül egy harmadik elem is a közönség engedélye nélkül, ezt Erdély nem szavaztatja meg, egy „lopott motívum”, egy kis piros: „A piros indigó alkalmas arra, hogy tíz körömmel, szinte vakon pirosítsam el azt a részt, ahol ez a tank van”. Mert mit jelent ez a kis piros e gyermekrajzból való tank alatt? – teszi fel a kérdést Erdély. Azt, hogy van egy kis háború a tank

11 ERDÉLY Miklós, *Demokratikus festmény*, Artpool.hu, <http://www.artpool.hu/Erdely/Demokratikus.html>.

körül. Nem arról van szó, hogy ez tetszik-e vagy sem, hanem arról, hogy *evidens*, és hogy „a tank feltétlenül gyerekrajzból jött, mert olyan ártatlanul jelennek meg a gyerekrajzokban a tankok, ahogy egy képen egy elem általában fölmerülhet.” Mi tulajdonképpen itt az evidencia? Az, hogy ahol demokratikus úton megszavaznak egy kis tankot, ott rögtön lesz egy kis háború, és ahol kis háború van, ott feltétlenül lesz egy kis vér is.

Hogyan jön mindez Horváth Viktor kötetéhez? Először is főhadnagyunk legkedvesebb óvodai tevékenysége, hogy háborút rajzol, kis csatahajót, kis tankot, kis horogkeresztet, amit az óvó néni és Alexander Dubček gondosan kisatíroz, másrészt a jelenetről, melynek során Walter Ulbricht elvtárs, az NDK államtanácsának elnöke a hadgyakorlat részleteinek megbeszélését követően a főhadnagynak adja a játék tankot a gyűjteményébe:

Egy tank volt, illetve egy harckocsi. Körülbelül egy centiméter magas, és három centi hosszú a csővel együtt; sem a tornyát nem lehetett forgatni, sem a csövet emelni, a lánctalpa sem forgott, hanem kis kerekecskék voltak elrejtve a kötényezése mögött, és az első két kereke hiányzott. Méregzöld. (129).

Az, hogy a főhadnagy elfogadja Ulbrichttől a kis játék tankot a kis kerekecskével, előrevetíti az invázió véres jelenetét (a *Vér* című fejezetből), amelynek során Laci őrnagyot kettévágja a harckocsi kibújónyílásának pereme (ami leginkább egy véres Tarantino-jelenethez hasonlít, ráadásul az utolsó mondat játékos zeneisége és lüktetése még sötétebbé teszi a jelenetet):

[...] a kis felsőteste a fejével együtt letépve bepréselődött valahová a motorborítás és a rézsű közé, az alsóteste a kis lábaival meg beesett a tank belsejébe az embereihez. Odaesett rájuk a kis gyomra, a mája, az epéje, a kis belei, a veséi meg a lépe, és rájuk folyt a vére (220).

De a regény zárójelenete is eszünkbe juthat, amely során Zsolti és a főhadnagy közötti játék verekedésbe torkollik: „aztán eleredt a vérem, és pont rácsöppent a kis zöld tankra” (264). Horváth Viktor regényének evidenciája ugyanaz, mint Erdély Miklós akciójának: kis tank, kis háború, kis vér.

N. Pál József

ISTENEK AJÁNDÉKA VAGY AZ ÜZLET MARTALÉKA?

1968 és a sport

1968 – szimbolikus évszámként – határátkö az emberiség történetében. Az egység, a „nagy történetek” lehetőségét valló tizenkilencedik századi világkép – amit a művészi modernség már 1848/49-et követően megroggyasztott – ekkortól szenvedett végképp vereséget ugyanis, s a reánk telepedett posztmodern kor már a szintézis esélyének föltételezését is nevelésnek gondolja ezután. Mindaz, ami egy önbizalomtól teljes világ része volt, szétesett, elhaltak lassan a nagy hitek, a morális nekiszánások, a „lehetne ez másként is” illúziójával együtt, mindenestől. Elesett Prága, az emberarcú szocializmus álma, de elesett Párizs, az életet az önmagáért való szabadság ígézetében megreformálni akaró szándékkal együtt, győzött a „régirend”, keleten meg a brezsnyevi doktrína diadalmaskodott visszavonhatatlanul. Nyugaton a lázadó ifjak megtanulták, hogy marad a fogyasztói kapitalizmus – aztán eléggé jól kezdtek élni benne –, keleten meg azt tanultuk meg, hogy a változtathatatlan szocializmus lesz az osztályrészünk örökre talán, csak éppen egyre kevésbé éreztük jól magunkat benne. Minden lezárulni és bezárulni látszott, miközben minden megváltozott, s ma is az akkortájt indult, meglódult világban élünk valamiképp.

1968 volt az első globális esztendő ugyanis. A nagy változásnak – mint annyiszor a történelemben – technikai genezise volt elsősorban: ebben az évben indult a műholdas tévéadás. A tévé, a csodadoboz amúgy is a megelőző évtizedben lett általános élmény és tudatalakító nagyhatalom, ám ettől kezdve úgy „vitt mindent”, ahogy az informatikai forradalom, az internet visz majd’ mindent jó húsz év múlva. Gondoljuk meg: ’68-tól bármi esett meg, azt a történetekkel egy időben láthattuk, főleg a cenzúrától kevésbé sújtott „szabad világban”. A mindent felforgató, megmozgató Beatles együttes zenéjét, a lángoló Párizst, Daniel Cohn-Bendit akkor bájosnak tetsző tiszteletlenségét az egyetemi negyedben, a diáklázadásról szóló híreket általában, no meg a mexikói olimpiát az év októberében.

Ha 1968 és a sport kapcsolatáról beszélünk, ezekről a játékokról szólni kell részletesebben is, ám egy általánosabb jelenséget hadd emlegessek föl előbb. Ez a kor volt az ugyanis, ami a tévé által közvetített minták hatására a „légy mennél sikeresebb” ideáját, sőt, parancsát végképp elültette bennünk. A siker, a materiálisan mérhető, vizuálisan átélhető, mert látható siker ekkortól lett értékmérővé világszerte szinte mindenben, gazdaságban, üzletben, zenében, irodalomban s persze a sportban is. A valójában sosem ismert, „élőben” akár nem is látott, de ismerősnek, „megérinthetőnek” hitt, álmódott sztárokért való rajongást is ez az idő hozta el, popularizálta világméreteken, ahogy a miniszoknya, a farmernadrág vagy a hamburger is ugyanolyan vágyott dolog lett mindenütt. E légy sikeressé, vagy légy a siker részesévé – akár „fogyasztó” szurkolóként, ha máshogy nem lehet – parancsnak a versenysport pillanatok alatt az egyik leginkább látványos terepe lett. A „belőlünk kinőtt”, minket nemesítő, mert addig – többnyire – csak személyesen, a versenypályára kijutva látott, így identitást adott hősokeket ekkor kezdték – nem előzmények nélkül persze! – a sztárok felváltani tömegesen, akikért már rajongani kellett, „határok nélkül” természetesen. A rajongás lényege, a nem ismert, tőlünk esetleg beláthatatlan távolságban élő, de a vele való azonosulás illúzióját mégis megadó, vágyainkat hamis, tehát hazug módon emelő sztár kontroll nélkül való imádata. Nos, a '68-as esztendő – szimbolikusan – e mára eszemmentté lett magatartásforma globalizálódásának lett a „nulla kilométerköve”. Ha muszáj egy vagy két alakot mondanom, akkor e „váltás” szerintem a labdarúgó Pelé, vagy – talán még látványosabban – az ökölvívó Muhammad Ali pályáján demonstrálható leginkább. Hősnek születtek, aztán sztárokká lettek, csak míg Pelé jól és méltósággal viselte ezt a váltást, Ali már nem annyira. Ő az újabb módihoz igazodott akaratlanul is talán, rajta a „legyél a legsikeresebb, a legszebb” parancsa elsőként lett széles körben bemutatható, s ennek a szerepnek – ellentétben Pelével, aki a brazilok hőse is (!) maradt – ő meg is felelt tökéletesen.

A hatvanas évek, különösen '68 felemás tapasztalata tehát a „légy sikeres” ideáját hozta el a sportban is. Az ekkoriban, illetve ekkortól elkövetkezett robbanást – ma már mondhatjuk: sporttörténeti robbanást – csak az nem vette észre, aki a régi értékvilág ígézetében akart élni és maradni mindenáron. A média megváltozott természete diktált egyfelől, a sportorvosi szerep, hozzáállás megnövekedése másfelől – lásd a szintén ekkoriban startolt általánosabb „doppingprobléma”

állomásait – aminek nyomán a győzni mindenáron elvárása, követelménye maradt reánk.

Az élsport a sikeressé válás elvének terepe, egyben – a pályafutás utánra nézvést – valamiféle dobbantódeszkája lett egyre inkább, s ezzel a folyamattal az üzlet is mindjobban részévé vált. Nemsokára profi teniszszövetség alakult, szaporodtak a pénzdíjas versenyek, az alpesi síelésben viládkupafutamokat rendeztek, a sílécen, a sapkán, a szemüvegen kezdtek megjelenni a szponzorok, a gyártók nevei. Ez a mód a Nemzetközi Olimpiai Bizottság profizmust mániásan üldöző elnökének, Avery Brundage-nak már a '68 februárjában Grenoble-ban rendezett téli olimpián fejfájást okozott, hogy aztán a szponzorpénz elfogadásának bűnében elmarasztalható, aranyra esélyes osztrák Karl Schranzot a '72-es saporói játékokról ki is vágja könyörtelenül.

Mindabban, ami ezekben az években történt, a televízió meg az orvostudomány játszotta a főszerepet, mint említettem már, s ez így, együtt valóságos szemléleti és sporttörténeti robbanást hozott. A mérhető sportágak – atlétika, úszás, súlyemelés – eredményei igen nagyot fejlődtek esztendőik vagy egy szűk évtized alatt, a női számokban meg különösen. Néhány példa csupán. A százméteres női gyorsúszásban a négyszeres ausztrál olimpiai bajnok Dawn Fraser 1962-ben jutott először egy perc alá, ez az idő nyolc-tíz évig amolyan lélektani határnak számított, de 1968/69 után egyre többen érték el, s Kornélia Ender, az elsőként feltűnt NDK-s „csodaúszó hölgy” a '76-os montreáli olimpián már 55,65-öt repesztett, ami hét-nyolc méternyi gyorsulást jelentett pár esztendőn belül. Aztán ott vannak a dobószámok az atlétikában. Az 1968-as – mondjuk, '68-as! – fordulat nyomán – időben elosztva persze –, a hetvenes, nyolcvanas években született világrekordok közül jó néhány máig (!) érvényben van, a diszkoszvetéstől a kalapácsvetésen át a súlylökésig. A gerelyé csak azért nem, mert a szer súlypontját – midőn Uwe Hohn, egy bávatag tekintetű NDK-s óriás 104 méter 80 centit hajítva a túlsó kapu mögött ülőket veszélyeztette már – megváltoztatták, amivel a régi csúcs is odalett. De a női magas- és távolugrás, valamint a száz és nyolcszáz méter közötti futószámok eddigi legjobb eredményét is a nyolcvanas évtizedben láttuk, a súlyemelés meglódulását – a szovjetek meg a bolgárok jöttek, de jöttek mások is – pedig már emlegetni sem érdemes.

Ebben a folyamatban a sportot valamiféle rendszervita – ki a jobb: a kapitalizmus vagy a szocializmus? – terepének felfogott szocialista tábor (különösen az NDK) az élen járt, de gyorsan felzárkózott a Nyugat

is. Ott is egyre jobban „értették a szakmát” az edzők meg az orvosok, ma meg már ott értik igazán, s pénz, szervezettség is ott van több az egészre természetesen. Mindez '68 táján startolt valamikor, s ennek a startnak a mexikói olimpia – épp mert az egész világon az eseményekkel egy időben volt látható! – a szimbóluma lett. Nem tudom, életem szerencséje-e, hogy ezeket a játékokat nézhettem először, alig tizenegy évesen, de hogy a falusi kocsmá fekete-fehér képernyőjén csodákat bámulhattam, abban biztos vagyok. Mondják, a magaslati körülmények, meg az új, tartán borítású pálya (addig salakon futottak) is segítette az atlétákat, ám mindezzel együtt káprázatos, már-már nem „emberszabású” eredmények születtek akkor. Először értek célba a nagyvilág szeme láttára tíz másodpercen belül száz, húsz másodpercen belül kétszáz, negyvennégy másodpercen belül négyszáz méteren, Dick Fosbury hanyatt vetődéses magasugrása az egész földkerekséget megbolondította (pár év múlva már szinte senki nem ugrott a hagyományosabb módon), hármassugrásban négy világrekord esett másfél óra alatt, Bob Beamon huszonhárom évet élt távolugrócsúcsa, a 890 centi – ötvenötöt javított a rekordon! – meg mintha az űrből pottyant volna a földre.

Egy régebbi világban éltünk mi, a tátott szájjal csodálkozók, ez bizonyos, minden tekintetben ott. Emlékszem, Vitray Tamás „néger” atlétákról beszélt állandóan (se neki, se nekünk nem jutott eszünkbe, hogy ez a szó nem lesz „politikailag korrekt” hamarosan), csodaszámba ment látni a megnyitót is már, először gyújtotta meg nő az olimpiai lángot; s hogy amit látunk, egy új világ igénybejelentése is mindenestől, aligha eszméltünk rá azon nyomban akkor. Meg a játékok előtti – egyáltalán az egész esztendőre jellemző – kavargás történelemformáló értelmét sem fogtuk fel talán. Azt például, hogy a mexikói főváros egyik terén több száz tüntetőt mészároltak le tíz nappal a megnyitó előtt, s hogy ami történt, az a '68-as mozgalmak egyik brutális „nyúl-ványa” volt. Ebben az évben mutatták be a *Hair* című musicalt, mely a vietnami háború ellen való tiltakozás jelképes darabja, s a megalkuvást nem tűrő szabadságmámor apoteózisa lett. Ekkor ölték meg Robert Kennedy elnökjelöltet, s Martin Luther Kinget, a fekete polgárjogi mozgalom vezetőjét, ami után a politika – 1936 után újra? – az olimpiára is bevonult. A megerősödött „fekete erő” mozgalom a játékokon is megmutatta magát, jelezve egyben, hogy a demokráciájára oly büszke Amerikai Egyesült Államokban sem fenéig tejfel az élet mindenkinek. A kétszáz méteres síkfutás eredményhirdetéséről készült felvételek

egy pillanat alatt bejárták a világot. Tommie Smith, a győztes és John Carlos, a bronzérmes cipő nélkül, fekete kesztyűbe bújtatott, égnek emelt ököllel, lehajtott fejjel hallgatta az USA himnuszát, mert az országot, aminek sikert hoztak, alighanem nem tartották a hazájuknak egészen. Ki is zárták a csapatból őket, utazhattak haza, s noha az USA a „nem hivatalos” pontversenyben s az éremtáblázaton is fölényesen győzedelmeskedett, szűk év múlva az első (amerikai) ember is a Holdra lépett, hiába volt a nagy-nagy siker, úgy, ahogy addig élt a világ, nem lehetett élni többé már soha. Még az olimpia, e Coubertin báró álmodta „istenek ajándéka”, a versengés, a békesség szimbóluma is visszavonhatatlanul megváltozott, ami '72-ben, Münchenben történt – az izraeli sportolókat ért, a tévé s egyebek miatt szintén „'68-as gyökerű” terrortámadás – egy folyamat egész világon látható és brutális állomása volt, a következményeivel együtt. S noha az üzlet az olimpiára csak 1984-től telepedett rá véglegesen, a játékok sosem lettek már azzá, amik voltak azelőtt.

Az emlegetett sporttörténeti robbanás a legnépszerűbb sportágban, a labdarúgásban is megjelent, aminek mi, magyarok máig isszuk a levét. Itt sem egyik napról a másikra történt, ami történt, évekre visszanyúló folyamat volt ez is, ám az, hogy a hetvenes esztendőök futballja más lett, mint a hatvanasoké, már akkor szembeszökőnek bizonyult. S ebben a váltásban is az emlegetett – a média és az orvosi felkészítés által támogatott – üzleti szellem eluralkodása játszotta a főszerepet. A győzni, avagy a vereséget elkerülni mindenáron, mert évről évre több pénz múlik rajta szemlélet e játék törvényeit – majd a formáját – is egyre inkább determinálta. Az ötvenes évek futballja – amit a mi Aranycsapatunk mutatott be legtökéletesebben – az „emberarcú” örömfocit jelentette, s még a hatvanasoké is talán, bár egyre több lett a durvaság – lásd a '62-es és a '66-os világbajnokság nem egy mérkőzését –, de nagyobb technikai, taktikai, játérendszerbeli változás még nem volt tapasztalható. Puskás Ferenc és a tizenhárom évvel fiatalabb Pelé, a maga korszakának két kiemelkedő zsenije, még ugyanúgy, ugyanolyan felfogásban játszott körülbelül. Szépen, technikásan, a pozicionális játék formáit többnyire betartva (voltak még klasszikus értelemben vett szélsők!): tesszük-vesszük a labdát, több gólt kell rúgni, mint az ellenfél, s akkor miénk lesz a diadal. A legtöbb gól – egy mérkőzésre számított átlagban – az '54-es világbajnokságon esett, s ebben nekünk, magyaroknak, a Dél-Koreának hintett kilencel, az NSZK-nak vágott nyolccal, a brazilok és az uruguayiak ellen szerzett négygel-négygel

(a döntőbeli kettőt a hajunkra kenhettük!) nagy-nagy szerepünk volt. Ennek a futballnak – amit az Aranycsapat, az ötvenes-hatvanas évek fordulójának Real Madridja, meg még néhány klub játéka jelentett – az utolsó fényes, igaz, már „modernizált” fellobbanása a változtatás parancsát is felülírva szinte, az 1970-es világbajnok brazil válogatott volt. Pelé, Tostao, Clodoaldo egyfelől, Jairzinho, Gerson, Rivelino és Carlos Alberto másfelől, hat-hét világklasszis egy csapatban és egy időben – amit szintén csak mi tudtunk korábban produkálni –, akik a játék atavisztikus örömét (amiért egész eredetileg létezik) is a pályára tették egyben. Nos, ez változott meg az évtized fordulóján (némileg előtte?) valamikor. Nem előzmények nélkül, elismerem, a felgyorsult játék új követelményéről meg az erőnlét fontosságáról (hiányáról) már cikkeztek, beszéltek a hatvanas években, sőt, korábban is sokat, ám az igazi váltást mégis az évtizedforduló hozta el. Mert nagyon más közegben, más körülmények, követelmények közepette játszott már Cruyff, mint a hozzá fogható alapképességű – s a hollandnál csak hat évvel korosabb – Albert Flórián! A hagyományhoz kötötten játszó Albert, s Cruyff, az új módi hírnöke két világot jelentett, ha '68 fordító szerepéről egyáltalán nem gondoltak, akkor is. Mondhatnám – szimbolikusan –, amíg Albert, Bobby Charlton, Eusébio és George Best is a '68 előtti, addig Cruyff a '68 utáni világ idola lett már. Számomra Beckenbauer volt az „összekötő”, aki páratlan eleganciájával mindkét időben – a játék eredeti szándékához igazodva – ugyanazon szinten tudott teljesíteni. (Pelé már kevésbé, az ő '70 utáni játéka a régebbi futball hatyúdala volt inkább, amiből az újabb elképzelés kufárjai próbáltak pénzt csinálni, illetve kivenni Amerikában. Mert a New York-i Cosmos csapata az új parancsról – az üzlet parancsáról – szólt természetesen.)

Aki az 1970-et követő holland labdarúgásra emlékszik, tudja, mire gondolok. Az a kicsi ország, mely jóformán nem is látszott addig a labdarúgás térképén – világbajnokságon csak '34-ben és '38-ban szerepelt egy-egy forduló erejéig –, az egész világ számára mintát adott pár év alatt. Az Ajax Bajnokcsapatok Európa Kupája (BEK) döntőt játszott már '69-ben, s '70-ben a Feyenord, majd 1971–1973 között az amszterdami gárda háromszor meg is nyerte a legrangosabb kupasorozatot, Johan Cruyff lett az aranylabdás szintén háromszor, '74-ben meg a holland válogatottat nézte szájtátva a világ, ha a vébé döntőjét elveszítették, akkor is. Amit láttunk, annyira újnak tetszett a fél vagy egy évtizeddel korábbi futballhoz képest, hogy általános ámulatot okozott. Hihet-

lenül gyorsnak tűnt a játék – bezzeg a ma ifjabb szurkolója meg rendkívül lassúnak és „szellősnek” véli, ha visszanézi –, az egész csapat egyszerre, együtt mozogva támadott vagy védekezett, öt-hat ellenfelet hagytak lesen másodpercek alatt. Totális futballnak nevezték e módit, ami korábban elképzelhetetlen erőnlétet, futómennyiséget követelt, a játékosok kezdtek gladiátorokká válni, nagyobb lett a küzdelem, ám a látvány, a szép játék ígérete is megmaradt még egy ideig. „Nem tudom, hogy csinálták, de alapozó edzéseken képtelen voltam lépést tartani velük” – mondta a kemény edzésektől sosem tartó Varga Zoltán nekem, aki 1973/74-ben az Ajax játékosa volt, ám a csapatba kerülni – zseniális, a társaiét messze meghaladó képességei, bámulattal szemlélt rúgótechnikája ellenére – csak néhanap tudott. Tán mert más volt már ez a futball, másfajta követelményekkel, elvárásokkal, olyanokkal, amit a meglódult üzleti szemlélet törvényszerűen magával hozott, ahol már nem a szép játékot, nem a csillogást, a „haszontalan” bravúrokat várta el a tulajdonos, az edző meg a szurkoló is nemsokára, hanem a póre sikert, a győzelmet mindenekfelett. Egyre nagyobb lett a küzdelem, a csapatba kerülésért való „hirig” az edzéseken is, s egyre kevesebb a varázsos egyéniség, akit „hagytak” játszani: az Eusebiók, a George Bestek, az Albert Flóriánok kora lassan lejárt, meg a „rúgjunk eggyel több gólt, mint az ellenfél” elve is. Hátulról kezdtek építkezni: több lett a védő, kevesebb a csatár, meg a gól is általában, s azt a keveset nagyon meg kellett becsülni. Mindezt a szervezethez, az orvosi felkészítés kiterjesztéséhez, a fegyelmhez követelő hozzáállás szigora kísérte, miközben a tévét szerte a világon bámulók száma – meg az onnan befolyt pénz! – is hatványozottan növekedett. A futball élvonala – ’68 után – egyértelműen az üzlet útjára lépett, a későbbi – főleg 1990 tájéki – folyamatok ezt a szemléletet gerjesztették, növelték csupán, még erősebb, még gyorsabb játékosokkal, még több látvánnyal, még több anyagi haszonra törve persze, s ebben nincs megállás azóta sem. (Lásd Neymar 220 millió eurós vételárát, a CR7 jelenséget és egyebeket.)

Nos, a magyar labdarúgás ezt a váltást nem tudta „lekövetni”, így a nemzetközi élvonaltól 1968/69 után fokozatosan leszakadt. A korábbi nagyság adta, a kihívásokra reagálni képes lendület eddig tartott körülbelül, válogatottunkat a világ – mondjuk – nyolc-tíz legjobb csapata között emlegették még a hatvanas években is (bár nem a legjobbként már!), s néhány klubcsapatunk is szinte egyenrangú ellenfele volt akárkinnek. 1968/69 után ez észrevehetően megváltozott, egy Ajax, egy Bayern München ellen értelmes esélyünk már nem lehetett, s ami elképzelhe-

tetlennek tűnt, a '70-es és a '74-es vébéről egyaránt lemaradtunk. Akik futballunk romlásának okát nyomozzák erős négy évtizede, tán mindent elősoroltak már. Az edzőképzés sematizálását, gépiesítését, az utánpótlás hiányait, a grundok eltűntét, a fizikai felkészítés elhanyagolását, a morális problémák (kényelmesség, bundák, játékosuralom stb.) sűrűsödését, sőt, a világnak egykor mintát adott magyar stílus elvesztését is, ami mind-mind az igazság része lehet, ám azt, hogy ezek nem *okok*, hanem *jelenségek*, egy folyamat törvényszerű *tünetei* voltak csupán, nem vettük számba eddig. Mert arról a mélyebb, az események logikájára nézvést – teljes mértékben – kivédhetetlen okról van szó valójában, amit egy kicsi, félperifériára szorított, ráadásul a létét determináló hatalmi-politikai körülmények közt élő nemzet még sosem tudott a történelemben felülírni. Higgyük el: mindazt, ami '56-ban, aztán '68-ban történt, azt sem a térség, sem a magyar társadalom nem tudhatta kivédeni. Azt az életforma- és szemléleti váltást, amit '68 – előzményeivel és következményeivel – adott a világnak, itt a béketáborban maradéktalanul nem, legfeljebb a farmerért, a hosszú hajért s a bódító új zenéért való küzdelemmel lehetett megélni, no meg az „éljünk jobban” törekvésével persze, miközben a hagyományosabb – mondjuk: erkölcsi, tudati – értékeket preferáló eresztékek úgy estek széjjel, mint a parancsolat. Jobban, az új jelenségeket megízelve akart élni a magyar társadalom, élvezni azt, amire nem volt lehetősége addig, sunyítva, apró alkukat kötve, nyereszkedve, kicsi kapukat keresve, mert mást nemigen tehetett. Arra, hogy minapi helyállását elfeledte közben, nem is gondolt, s hogy a szét-esés útjára lépett hosszabb távon, arra sem, örült, hogy végre levegőt vehet, hogy lelkesedhet a táncdalfesztiválért, a háztáji gazdaságért, az új (esetenként nyugati) filmekért, s Kozma Piciért meg Albert Flóriért persze, miközben, amit őrizni kellett volna, annak fundamentumát veszítette el. A magyar társadalom – benne a magyar futballtársadalom – ugyanazon fogyasztói szemlélet csapdájába lépett '68 után, mint a világ egyéb – úgynevezett „fejlett” – társadalmi, csak merőben eltérő állapotok és lehetőségek között élve.

S itt van a lényeg, ha labdarúgásunk alakulásának történetére nézünk! A rengeteg pénzt mozgósító, szervezettséget, addig nem ismert fegyelmet, célszerűen agresszív odaadást követelő új módszert – amivé a foci nyugati része lett '68 után – a morális eresztékeiben éppen szét-eső, a szakmai kihívásokra immár válaszolni képtelen, de a hagyományaiban még öntelten magabiztos futballtársadalomnak *kellett volna átvennie*, ami nem sikerülhetett, ráadásul a végzetes lépéshátrányt nem

is akaródzott észrevenni egy ideig. Amikor meg észrevette, attól kezdve állandóan „felzárkózni” akart, követelményrendszerrel, a bajnokság ide-oda szervezésével, hol ilyen, hol olyan külhoni minták másolásával, de – az átmeneti felvillanások ellenére – szinte mindig kudarcokra jutva, és a lejtőn lefelé szánkázva rendületlenül. A „felzárkózni csak élre töréssel lehet” Németh László-i ajánlata ez esetben végképp nem működött, hisz futballtradíciónk folyamatossága – úgy tetszik – akkor-tájt örökre megszakadt, márpedig „élre vágni” kizárólag ama tradíció talajáról elrugaszkodva lehetne – talán. Ám ahogy „ha”, úgy „talán” sincs a történelemben, mert nincs az a forradalom, az a szituáció – és az a futballmeccs! –, amit újra lehetne játszani.

Az 1968-as történelmi és szemléleti fordulat a magyar labdarúgásra nézvést végképp „betett” tehát nekünk. (A kevésbé „pénzigényes”, de számunkra fontos sportágakra ez nem jellemző szerencsére, így olimpiai szereplésünkön továbbra sincs szégyellnivalónk.) A „keleti” futball – köszönhetően a ’90 körüli sportgazdasági robbanásnak, a Bajnokok Ligája létrehozásának, a Bosman-per következményeinek – azóta végképp lemaradt, s a tényleges felzárkózásra, „élre törésre” – hová ezüst a vébén ide vagy oda – esélye sincs. E folyamat genezise pedig ’68-hoz köthető, ahogy a mindent elborító siker- és üzleti szemlélet uralomra jutása is, amin se Párizs, se Prága történései nem tudtak módosítani, sőt, a maguk históriájának következményeiben segítettek meglódítani inkább.

Ami régiókat illeti, egy példát muszáj szóba hozni még, aminek sporttörténeti összefüggései sem elhanyagolhatók. A prágai tavasz eltiprásának, Csehszlovákia ’68. augusztusi megszállásának sport-, illetve futballhistóriái következményei is lettek ugyanis. Mivel a szovjetek vezényelte lépés után a nyugat-európai csapatok egy része nem volt hajlandó pályára lépni „keleten”, az UEFA új sorsolást volt kénytelen elrendelni a BEK és a KEK sorozatot illetően, ami ellen a szocialista szekció látványosan tiltakozott, s csapatait – Csehszlovákia és Románia kivételével! – vissza is léptette aztán. Ekként a BEK-ben a ’67-es bajnok Ferencváros nem indulhatott el, noha – minden fradista így véli! – döntős esélye lehetett volna, s a Magyar Népköztársasági Kupa győztese, a Győri Vasas ETO is hoppon maradt. (A Vásárvárosok Kupájában való indulásra jogosult – végül ezüstig jutott – Újpesti Dózsa csak azért nem, mert ez a sorozat akkor még nem az UEFA hatáskörébe tartozott.)

S még egy legendás történet, amelynek utóélete tragikus fordulatot vett, de a prágai ’68-nak, a szocializmus megreformálhatósága álmának

s az álom csödjének a részévé lett mindörökre. A mexikói olimpia leg-eredményesebb női sportolója (négy aranyat nyert – akárcsak a japán tornász, Nakajama – a négy évvel korábbi háromhoz, összesen hetet tehát, s valamennyit egyéniben!) egy sugárzó szépségű szőke tornász, Vera Cáslavská lett. Az egész „szabad világ” ünnepelte őt, hisz az év júniusában született, *2000 szó* című, Ludvik Vaculik író által fogalmazott, lényegében ellenzéki, a demokratikus reformprogram szellemi alapvetését jelentő híres röpirat egyik neves aláírója volt. A versenyt két hónappal az intervenció után rendezték, s mivel szovjet riválisa is volt az összes szeren, szinte mindenki érte szorított. Amikor az erős „elvtársi” befolyás alatt álló zsűri gerendán megverette, az eredményhirdetésekor az ellenlábás Kucsinszkájának szóló himnusz közben a földet nézte tüntetően. A versenyek másnapján, ott, Mexikóban a Josef Odlozillal, Tokió 1500-as futó ezüstérmesével kötött házassága média-eseményné lett, aztán a megszállt országba hazatért, ahol – látszólag – az általa is támogatott Dubček volt még az első ember, hogy aztán ne utazhasson, s méltó munkát se kapjon másfél évtizedig. Élete tragédiával lett terhelt később (közös fiuk a saját apját ölte meg), a dubčeki váltáshoz fűzött remény pedig örökre elveszett.

1968 nem 1956 volt, más lett a nyilvánosság természete, nem történetelt minden úgy, mint a magyar forradalom eltiprása után. A megálázott, megfélemlített Dubčeket a helyén hagyták, de önállóan egy lépést sem tehetett, nem lettek kivégzések, perek is kevésbé, ám '69 elején betelt a pohár, aminek sportbéli összetevője is volt. A '69. évi jégkorong-világbajnokságot március második felében rendezték Svédországban. A csehszlovák válogatott – akár a szovjet – nagyágyúnak számított, s úgy utaztak el, hogy a megszállók csapatát kell megverni, más nem számít. Megtették – a „szimbolikus tér” ereje érvényesült hát megint –, kétszer is, s noha az aranyhoz ez nem volt elég – a svédek-től kétszer kikaptak, így a világbajnok a Szovjetunió lett gólaránnyal –, Csehszlovákiában nem ez volt az érdekes. Mindkét szovjeteken vett győzelem napján tömeg özönlötte el a Vencel teret, örömmámorban úszott a nép, szovjetellenes jelszavak harsogtak, ami Moszkva hivatkozási alapja lett – nacionalista, sovíniszta tüntetésekről beszélt –, s jó két hét múltán a CSKP KB első titkárát nem Dubčeknek, hanem Gustáv Husáknak hívták már. A „normalizálás” – így hívták, amit nálunk konszolidációnak '56 után – folytatódott tehát, az emberarcú meg a demokratikus szocializmus '68-as kísérlete elmerült, ám a jobban, sikeresebben akarunk élni vágyát már ebben a régióban sem lehetett

a palackba visszatuszkolni soha. A szót nem ismertük még ugyan, de a „posztmodern állapot” individuális parancsa életünk kiirthatatlan részévé lett ezután. Mi, magyarok úgy éltünk ennek szellemében, ahogy tudunk: csalva, helyezkedve, nyomulva, de a „kevés meló” alkalmát lesve mindenekelőtt, vagy éppen önpusztító módon, ám rendületlenül, a sportban is, a labdarúgásban meg aztán különösen így! S amikor eljött a szabadság ígérete – 1989/90-ben –, addigra el is fogytunk e „küzdelemben”.

Összegezve. 1968-nak volt egy vele született fogyatékosága, amit teherként cipelünk ma is. Az, hogy legnemesebb igényeit – a szabadság, az ember egyetemes, globális felszabadításának igényét – véleményem szerint kizárólag egy antitradicionalista, hagyomány nélküli, sőt hagyományellenes fundamentumra kívánta fölépíteni. A minden hagyományos érték tagadásának elszánt dühére szinte. „Nem tetszenek a hősök [...] Remélem, de Gaulle után az európaiaknak elégük lesz a hősökből” – írta Jean-Jacques Servan-Schreiber, a neves főszerkesztő ’68-ban, s ezzel egy csapdába, avagy mókuserékbe léptek menthetetlenül, és oda lépett a sport is bizony. ’68 hangadói hordóra álltak – mint az önmagát egzisztencialistának és marxistának egyként valló Jean-Paul Sartre Párizsban –, amit aztán ki is rúgtak maguk alól a következő pillanatban. Maradt a révület emléke, meg a halálra iszom, kábítószerezem magam gesztusa némelyeknél, de a többségnek a „normalizálás” igénye inkább. Jól kell élni, nem moralizálni, ez lett a fontos! Az egykor volt, életformaváltást követelő, hirdető, a lelkeket felforgató zene például üzletté, később „megasztárokat” kereső hazugsággá lett, s e parancshoz a ’68 utáni versenysport is tökéletesen igazodott, tömérdek pénzzel, látvánnyal, indulatokkal, az ekkor lábra kapott ultramozgalmal, egyebekkel. A sztárok győztek – minden látszat szerint – a hősök felett. Őrzi-e még a sport egykori ideáját is, amiért teremtetett, ebben reménykedni tudok csupán, ám hinni szeretném, hogy az utolsó szót nem 1968 nagyon felemás tapasztalata mondta ki.

Vincze Ferenc

MICKEY EGÉR ÚTJA BUKARESTTŐL PRÁGÁIG

1968 mint Kelet-Európa színrevitele

Az 1945 utáni Kelet-Európa történelmi narratíváit jelentős mértékben meghatározzák azok az események, melyeket az egyes (nemzet) államok történetírásai kiemelt módon kezelnek a nemzeti identitás definiálása szempontjából. Az 1945 utáni időszak tekintetében az így kiválasztott és sok esetben fordulópontként kezelt, tehát a fordulat eseményszerűségével jelölt történések egyik jellegzetessége, hogy a szocialista blokk elnyomása felől értelmeződnek. Történetírásbeli olvasatukat egyértelműen az elnyomással szemben színre vitt ellenállásban ragadhatjuk meg, így nem csoda, ha 1956 forradalma és szabadságharca, vagy éppen az 1968-as prágai tavasz ugyanolyan kitüntetett pozícióba kerül, mint például 1989 decembere a romániai eseményeket illetően. Amikor Gyáni Gábor a történelmi esemény kapcsán úgy fogalmaz, hogy ez „sohasem pontszerű történet, hanem olykor kaotikus eseményepizódok együttese, a retrospekció távlatában ölti csupán magára a teleologikus meghatározottság jellegét”,¹ akkor mintegy arra is rámutat, hogy ez mindig egy nagyobb struktúra keretében, „egy hosszabb időtartamban kibomló konceptualizálási (jelentésadási) folyamatban kap jelentőséget, és nyeri el az értelmét”.² A fentebb felsorolt történések alapvetően az egyes nemzeti történetírásokban az elnyomó hatalom elleni lázadás kiemelt eseményeként jelennek meg, és ez hol a külső, a szovjet elnyomással szemben fogalmazódik meg, hol a saját diktatúra ellenében. Ezen események fikciós feldolgozásai gyakorta esnek abba a csapdába, hogy a retrospektív történetírói nézőpont következtében már magukban a korabeli történésekben feltételeznek egy olyasfajta teleologikusságot, mely ezek jelenidejűségében nem volna megragadható.

Ahogy a szépirodalomban vagy a filmben például számos feldolgozással találkozhatunk, úgy a képregény sem tartja magát távol ezen történelmi események jelentette vonzástól, és számos olyan alkotás

1 GYÁNI Gábor, *A történelmi esemény fogalma*, Magyar Tudomány 2011/11., 1331.

2 Uo.

említhető, mely valamilyen módon – néha az adaptációs megközelítést választva – színre viszi, legalábbis kísérletet tesz ezen események megjelenítésére.³ Míg magyar viszonylatban Felvidéki Miklós és Pertics Róbert *Papp Laci. A londoni olimpia bajnoka* című képregénye⁴ elsősorban az 1945–1948 közötti átmeneti időszakot mutatja be a sport és a bokszt aspektusából, addig Fazekas Attila és Bán Mór *Tűzvihar. 1956* című alkotása⁵ sokkal inkább a történetírásban már rögzült október végi és november eleji eseményeket követi végig. Előbbinek többé-kevésbé sikerül egy alternatív nézőpont bevonásával új megközelítést adnia, ez utóbbi viszont ilyen értelemben a nagyobb történeti narratíva foglya marad, attól nem tér el, nem is erősen tesz kísérletet rá. Bosszúnarratívája kapcsán itt említhetjük meg a Futaki Attila és Tallai Gábor szerzőpáros *Budapest Angyala* című képregényét⁶ is, mely éppen a bosszúban tetten érhető megelőzőttséggel irányítja az olvasó figyelmét a nyolcvanas évek végétől 1956-ra. Ez a visszanyúlás részben magát az esemény egyfajta utólagos kijelölésének módját is megjeleníti, így a képregény ennyiben reflektálttá teszi magát a történetírás technikáját is.

Nemzetközi viszonylatban több alkotást is lehet említeni, elsőként talán Art Spiegelman *A teljes Maus* című holokauszt-képregényét,⁷ vagy szintén a témához kapcsolódóan Anna Frank naplójának képregényes fel- és átdolgozásait. Emellett itt említhető részben Marjane Satrapi *Persepolis* című képregénye⁸ az iráni forradalommal és változásokkal kapcsolatosan, vagy részben Joe Sacco képregényes haditudósításai például a délszláv háborúkat⁹ illetően. Amennyiben a későbbiekben 1968-ról lesz szó, nem hagyhatjuk figyelmen kívül a 2010-es évek elejének közéleti eseményeit sem, a forradalmi megmozdulások közös elnevezése „arab tavaszként” vonult be a köztudatba, mintegy visszautalva a prágai

3 Dunai Tamás is utal erre a Kádár-kor képregényeinek tárgyalásakor. Vö. DUNAI Tamás, *Keretek közt – A képregény mint a Kádár-kor emlékezhelye = Kultpontok. Emlékezhelyek a magyar populáris kultúrában*, szerk. DUNAI Tamás – OLÁH Szabolcs – SEBESTYÉN Attila, Debreceni Egyetemi, Debrecen, 2012, 104–105.

4 FELVIDÉKI Miklós – PERTICS Róbert, *Papp Laci. A londoni olimpia bajnoka*, Norien-Clamatel Film Kft., Budapest, 2012.

5 FAZEKAS Attila – BÁN Mór, *Tűzvihar. 1956*, Képes, Budapest, 2006.

6 TALLAI Gábor – FUTAKI Attila, *Budapest Angyala*, Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány, Budapest, 2017.

7 ART SPIEGELMAN, *A teljes Maus*, ford. FEIG András, Ulpius-ház Könyvkiadó, Budapest, 2005.

8 MARJANE SATRAPI, *Persepolis. Gyerekkorom Iránban*, ford. RÁDY Krisztina, Nyitott Könyvműhely, Budapest, 2008.; Uő., *Persepolis. A visszatérés*, ford. RÁDY Krisztina, Nyitott Könyvműhely, Budapest, 2008.

9 Például JOE SACCO, *Bosnien*, ford. Christoph SCHULER, Edition Moderne, Zürich, 2009.; Uő., *Sarajevo*, ford. Christoph SCHULER, Edition Moderne, Zürich, 2015.

tavas elnevezésre, és ez többek között két francia alkotó, Jean-Pierre Filiu és Cyrille Pomès, képregénycímadását is meghatározta. A *Le printemps des arabes*¹⁰ alapvetően a különböző országokban történt eseményeket összefogva kívánja bemutatni, végeredményben egyetlen narratíva alá besorolva az egyiptomi, líbiai vagy tunéziai eseményeket, mely így egyetlen átfogóbb struktúra felől értelmezi a referencialitásukban sokkal széttartóbb történéseket. 1968 névadó gesztusa jól jelzi a csehszlovák esemény kiemelkedő voltát, továbbá felismerhető az is, ahogyan kelet-európai vagy közép-kelet-európai viszonylatban az ilyen típusú események általában fordulat jellegükben váltak megragadhatóvá, és ilyen értelemben a pozitív változás ígérését írják rá az arab változásokra is. Nem hagyható itt figyelmen kívül a felvázolt kontextus árnyalása szempontjából egy olyan példa, mely a fordulatot egy egészen más aspektusból láttatja, éppen az előbb emlegetett pozitív jelleget írja át egy alulnézeti szempontból. Birgit Weyhe *Madgermanes* című 2016-os képregényének¹¹ kiemelt időpontja és ezzel eseménye 1990, azaz Németország újraegyesítésének dátuma, mely amiképp 1956, 1968 esetén a szovjet megszállás és befolyásolás felszámolásaként értelmezhető, úgy interpretálható egy olyan szocialista államok közötti szerződés megszüntetéseként, mely a hetvenes évek végétől Németországba érkezett mozambiki vendégmunkások kitoloncolásához vezetett. A feldolgozott és reflektáltan fikcionalizált egyéni történetek saját alulnézeti perspektívájukból olyan fordulatként értelmezik 1990-et, mely életeseményeikre negatívan hatott, és ezzel 1990-et, az újraegyesítést kiemelik az európai kontextusból és a német nemzeti narratívából.

Cristian Dârstar és Alexandru Berceanu román képregényalkotók *Mickey pe Dunăre* [Mickey a Dunán] című képregénye¹² egy román–cseh közös képregényes projekt¹³ első darabjaként jelent meg 2014-ben, és nem teljesen véletlen, hogy a sorozat első alkotása éppen az 1968-as eseményeket dolgozza fel. Maga az alaptörténet már jól jelzi az alkotók azon törekvését, hogy a képregény nem sematikusan, a már jól kidolgozott és rögzült minták alapján akart nyúlni a témához. A történet

10 Jean-Pierre FILIU – Cyrille POMES *Le printemps des arabes*, Futuropolis, Paris, 2013.

11 Birgit WEYHE, *Madgermanes*, avant-verlag, Berlin, 2016.

12 Cristian DÂRSTAR – Alexandru BERCEANU, *Mickey pe Dunăre*, Jumătatea Plină, Ploiești, 2014.

13 A *Relații cebo-române în bandă desenată* [Cseh–román kapcsolatok a képregényben] elnevezésű projekt 2014-ben indult útjára, célja a két ország közös történelmi múltjának felmutatása és feldolgozása képregényben. Az egyes köteteket más-más képregényalkotók készítették el, a sorozatban eddig nyolc képregény jelent meg.

két cseh család nyaralását követi végig, akik 1968 nyarán a romániai tengerpart kedvelt üdülőhelyét, Mamaiát vették célba, és az 1968. augusztus 21-i intervenció, tehát a varsói szerződés tagországainak orosz vezetéssel történt bevonulása a mamaiai tengerparton érte őket. Ezt követően a két család külön utakon tér vissza Prágába, ahol ekkor már javában zajlottak az események. A kerettörténetet tekintve már elemzésem elején megállapítható, hogy a képregény alulnézeti vagy mikrotörténelmi perspektívát választva kalauzolja végig az olvasóját a családok nyaralásán, miközben a háttérben, de mégis meghatározó jelleggel zajlanak a nagypolitikai események. Mindemellett a történet elmondását a képregény utolsó jelenete egy családi karácsony pillanataiba helyezi, tehát itt elsősorban a kommunikatív emlékezet működésének lehetünk tanúi. A Maurice Halbwachs kollektív emlékezetéről szóló munkáihoz visszanyúló Jan Assmann a kollektív emlékezetet egy dichotómiában tárgyalja, és a kommunikatív emlékezet kapcsán a nemzedéki emlékezetet említi, továbbá kifejti, az „emlékezetnek ez a válfaja történetileg tapad a csoporthoz; az idők során keletkezik, és idővel – pontosan hordozóival – elenyészik”.¹⁴ A család karácsonya kapcsán felelevenített mamaiai utazás és egyúttal 1968 emléke kétféleképpen idéződik meg, és az egyik elsősorban a családhoz köthető, így szorosan a kommunikatív emlékezet megnyilvánulásaként érthető. Másfelől felsejlik a kulturális emlékezet jelenléte is, hiszen a karácsonyi tévéadás éppen 1989 decemberének romániai eseményeit közvetíti, és ezáltal 1968-at nem csupán mint felidézett nyaralást és utazást érthetjük, hanem mint a nagyobb narratívában jelen lévő fordulatmintát, így ennek alapján válik olvashatóvá az utolsó jelenet jelenének romániai eseménysorozata. E kettősséget mutatják fel a felidézés kiváltói is. Előbb premier plánban láthatjuk Mickey egeret, majd egy újabb nagytotálban immár a televíziót, melyben éppen a decemberi eseményekről közvetítenek a híradóban. Ennek a televízióknak a tetején, immár távolabbról, kissé a háttérben pillanthatjuk meg ismét Mickey egeret. Míg Mickey egér a családi történetre, addig a televízió médiuma és a híradó a nagyobb közösség múltjára, a történelemre mutat vissza. E kettőre a földön játszó kisgyerek hívja fel végeredményben a figyelmet, hiszen amikor megkaparintja a tévé tetején álló egeret, az egész családban felidéződik a hajdani nyaralás, és itt indul maga a képregény története – magával az emlékezéssel. Ezen utolsó jelenet tehát magát az elbeszélői pozíciót is tisztázza,

14 Jan ASSMANN, *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magas-kultúrákban*, ford. HIDAS Zoltán, Atlantisz, Budapest, 1999, 51.

egyértelművé teszi az elbeszélés visszaemlékezés jellegét, továbbá ennek alulnézeti perspektíváját, melyet – ahogyan itt a tévé – minduntalan átsző a nagyobb összefüggések, politikai és társadalmi narratívák jelenléte és lehetősége.

Amint a képregény utolsó jelenete magyarázó jelleggel létrehozza a történetmesélés keretét és az elbeszélői pozíciót, úgy utal emellett arra a technomediális meghatározottságra, melyen keresztül megtapasztalhatóvá válnak azok az események, melyek nem kapcsolódnak szorosan a családi emlékezethez, hanem sokkal inkább a csehszlovák történelem hangsúlyos elemei. Mickey egér és a televízió emlékezést kiváltó funkciója átkötést biztosít a képregény első jeleneteihez, melyek egy moziba kalauzolják az olvasót. Az elrendezettség szempontjából két nagy részt különíthetünk el az első oldalt tekintve. Bal oldalon egy filmtekercs kockáit láthatjuk, melyen egy Walt Disney-féle rajzfilm képsorai tűnnek fel, míg jobb oldalon három nagyobb, szintén a filmtekercs kockáit idéző panelt láthatunk, melyen a moziban ülő, az említett rajzfilmet néző gyerekeket pillanthatjuk meg. Mind a bal, mind a jobb oldali paneleket fentről lefele tudjuk olvasni, tehát a filmkockák egymásutánosságát jelenítik meg, és a vertikális felosztás kétféle nézőpontot visz színre, egyrészt a rajzfilmet néző mozinézőt, másrészt az ő történetüket figyelő képregényolvasót. Azon túl, hogy a Disney-rajzfilm és a tévé tetején álló Mickey egér létrehozza a történet keretét, erőteljesen irányítja a figyelmet a filmre, a mozira és a televízióra mint audiovizuális médiumokra, melyek a történetekhez való hozzáférés hordozóiként is érthetők. Ugyanakkor a keretet jelentő médiumok szerepét is árnyalja a képregény annyiban, hogy az 1968-ban játszódó történetben a világhoz, az eseményekhez való hozzáférést nem az előbbieken felsorolt médiumok jelentik, sokkal inkább az írott sajtótermékek, továbbá a rádió. A moziból a kávéházba érkező család a Time hetilapból tájékozódik az aktuális politikai eseményekről, Dubček nyilatkozatáról, melyben nyilvánosság elé tárta reformtörekvéseit. Az újságot olvasó alakjának megjelenítése a képregény visszatérő jellegzetessége, ahogyan itt említhető a rádióhallgatás mint a tájékozódás szintén többször ábrázolt jelenete. A prágai intervencióról a tengerparton nyaraló csehszlovák turisták a kihelyezett hangosbemondókon keresztül értesülnek, melyek Ceaușescu rádióbeszédét közvetítették, aki többek között támogatásáról biztosította a Romániában rekedt turistákat, vagy éppen az autórádióból, melyen még az angolul híreket közlő Szabad Európa Rádió is fogható volt.

Amellett, hogy a keretező szerkezetben hangsúlyosan jelen lévő audiovizuális médiumok és a történetben lényeges szerephez jutó nyomtatott sajtótermékek és a rádió médiumai között érzékelhető különbség feszül, továbbá hogy ezek megváltozására is figyelmeztet a képregény, érdemes elidőzni kicsit a történet azon részénél, amikor a tengerparton nyaraló két család a hangosbemondóknak köszönhetően értesül a varsói szerződés országainak a bevonulásáról. Míg az egyik család a Duna-deltába kirándul horgászni és fürdeni, a másik család a tengerparton marad. Miközben utóbbiak a fürdőzéssel párhuzamosan, addig a többiek természetsszerűleg csupán megkésve, visszatérésük után értesülnek a történésekről. A Duna-deltában fürdőző kisfiú még Bukarestben vásárolt Mickey egér figurája szinte alámerül a vízben, és miközben a kissrác utána úszik, a teljes oldalpárt elfoglaló, a korábban látott rajzfilm egy jelenetét felidéző kép bal felső sarkában két hangszóróból Ceaușescu bevonulást elítélő beszédét sugározzák. A két család kettéválása és az információkhoz való különböző – egyrészt egyidejű, másrészt megkéssett – hozzáférésük által a képregény kiválóan mutatja fel a valós idejű információszerzés problematikáját, és emellett ismételtén egymás mellé állítja a család nyaralását és a történelmi események elbeszélését és elbeszélhetőségét.

Mindez azt a megállapítást is megengedi, mely szerint a médiumok színrevitele nem csupán intermedialis játékként érthető, hanem azon kulturális kontextus megteremtésére irányuló kísérletként is értelmezhető, mely éppen az 1968-as év információszerzést és kommunikációt illető tapasztalatait is megjeleníti. A családi és társadalmi múlt ábrázolása kapcsán emlithető egymásmellettség kiterjeszhető az információáramlás és kommunikáció nyilvánosságban és magánszférában is tetten érhető kettősségére. Hiszen például a vonalas vagy vezetékes telefon használata mint a távolsági kommunikáció eszköze visszatérő eleme a képregénynek, mind Ceaușescu prágai sajtótájékoztatójáról, mind a bevonulás utáni helyzetről telefonon keresztül értekeznek a családtagok, akik egyike ráadásul újságíróként nem a családi nyaraláson, hanem az említett sajtótájékoztatón vett részt. A telefonon való kommunikáció megjelenítését ráadásul kiegészítik azok a szituációk, melyekben ez reprezentálódik: az apát a szálloda éttermében hívják a telefonhoz, vagy az intervenció után az otthoniakkal beszélni kívánó másik apa sorban áll a román tengerpart egyik telefonfülkéjénél. A kommunikáció ilyen típusú inszenírozása révén nem egyszerűen a médium, hanem annak használatának színrevitele is megtörténik, így az a gyakorlat is

megtapasztható, mely szorosan kapcsolódik eszközszerű használatához. Ebből következik az is, hogy 1968 nem csupán a történelmi események felől jelenik meg előttünk, reprezentációjában szerepet játszik a médiumok és ezáltal a közvetítés szerepe, továbbá az ehhez szorosan kapcsolódó kultúrtechnikák,¹⁵ melyek erőteljesen meghatározták az adott időszak gyakorlatait és társadalmi, de individuális önértését is.

A képregény médiumok és kultúrtechnikák felőli értelmezése a történelmi esemény színrevitele mellett a mediális feltételek, környezet és használat megjelenítésével végeredményben kiemeli a történetet abból a narratívából, mely elsődlegesen a cseh vagy csehszlovák történelem irányából teszi értelmezhetővé, és tágabb, kelet-európai kontextusba helyezi. Ezt támasztja alá részben az is, mely a történelmi narratíva kapcsán az 1968-as eseményeket, magát a bevonulást 1956 utániságában és 1989 előzményeként érti, hiszen az elmesélt történet jelenében a szereplők visszautalnak 1956-ra, és – mint említettem már – a képregény azzal a karácsonyi családi jelenettel ér véget, melyben a híradó éppen az 1989-es romániai eseményekről közvetít. Ez az elrendezettség kilépteti 1968-at a szoros csehszlovák történelmi narratívájából, és egy szélesebb, kelet-európai perspektívában teszi olvashatóvá, mintegy ezáltal Kelet-Európa színreviteleként is érthető. Ehhez kapcsolható továbbá maga az utazás is, mely a történelem megjelenítése mellett a képregény másik hangsúlyos eleme.

A képregény mindkét belső borítóján Kelet-Európa térképe jelenik meg, rajta kézirással megjegyzések távolságról, időpontokról, lehetséges útvonalakról, és a kijelölt út – Prága és Constanța között – mentén további felkiáltójelek, jelzések olvashatók. A különböző városok mellé – Prága, Brno, Pozsony, Budapest, Arad – városképek vagy a nyaralás pillanatairól készült fényképek kerültek, ezeket rajzszöggel tűzték a térképre. Így, ebben az elrendezettségben a térkép egyfelől az utazás megtervezésének terepeként olvasható, másrésztől emléktárgyként, vagy a Pierre Nora-i értelemben vett emlékezhelyként, hiszen maguk

15 A kultúrtechnikákat itt a hetvenes években kialakuló értelmükben használom, mint ahogy azt Keresztes Balázs is megfogalmazza, a „kultúrtechnika ebben a kontextusban az analóg és digitális médiumokhoz szükséges technikai kompetenciákra vonatkozott, mint például a televízió távirányítójának szabályszerű használatára (*zapping*), a videomagnó programozására, valamint a képernyőn megjelenő technikai utasítások helyes dekódolása.” KERESZTES Balázs, *Kultúrtechnika = Média- és kultúratudomány. Kézikönyv*, szerk. KRICSFALUSI Beatrix – KULCSÁR SZABÓ Ernő – MOLNÁR Gábor Tamás – TAMÁS Ábel, Ráció, Budapest, 2018, 302.

a rajzszöggel feltűzött fényképek azt sejtetik, hogy a térkép valahol kifüggesztésre került, és az utazás, később az év, a családi múlt és értelmezésben Kelet-Európa emlékeként funkcionál. A fényképek megjelenése egyrésztől kapcsolható a korábban végigvitt mediális értelmezés árnyalásához, másrésztől véleményem szerint itt jelentősebb az emlékek felidézésében betöltött szerepe, hiszen a nyaralásról készült képek a képregény egy-egy képkockájának kiemelését végzik el, így amellet, hogy ismételten intermediális vonatkozásuk is van, az emlékekhez való közvetett hozzáférhetőséget is ábrázolják. Ezen értelmezés felől az előzőkre került térkép és fényképek veszik használatba a képregényt magát, viszont az utazás megtervezését mutató képkockákon éppen ennek a térképnek a megjegyzetelése történik meg, ennyiben itt visszafordul a játék, és maga a képregény veszi használatba a paratextusként is érthető térképet.

Ez utóbbi aspektus ismételten visszavezet bennünket az utazás fontosságához. A Kelet-Európán keresztül megtervezett utazás (egyik család autóval, a másik repülővel) kontextusa a lehetőségeket is felmutatja. Az utazás szabadságként is értelmezhető lenne, azonban minduntalan felbukkannak azok a nyomok, melyek az utazás szabályozására világítanak rá. Lehetséges úticélként Dubrovnik mellett a román tengerpart merül fel, ami így még a választás szabadságát kódolja a szereplők párbeszédébe, viszont a hazafele úton már megjelenik a vízum problémája, miszerint az Ausztriába való beutazás vagy átutazás ennek hiányában nem lehetséges, tehát nem választhatják a rövidebb utat, ott már Kelet-Európa határa húzódik. Ennek fényében átértelmeződik a Dubrovnik–Mamaia-választás szabadsága is, mely választás csupán a szocialista blokkon belül történhet meg.

Szintén az utazás színrevitele kapcsán szembesülhetünk olyan szituációkkal, melyek az adott időszak szocialista, tehát kelet-európai blokkjára jellemzőek: a turisták számára elérhető valutás üzletek (ahol a címadó Mickey egeret vásárolják), a szállodában külön helyen lakó és étkező nyugati turisták, továbbá azok a jellegzetesen nem kelet-európai termékek, mint például a Cola, melyek csak egyes helyeken megvásárolhatók. A turisták reflexióiból, azaz inkább ezek elmaradásából arra következtethetünk, hogy a fentebbi jelenségek és hozzá kapcsolódó gyakorlatok nem idegenek számukra, sokkal inkább ismertként, megszokottként tételeződnek. Biczó Gábor a turista cselekvései és idegenségtapasztalata kapcsán így fogalmaz: „A turista utazik, hogy ne legyen otthon, de ott, ahol nincs otthon, ott muszáj arra támaszkodnia, ami

»otthonos«.»¹⁶ Tehát amennyiben Romániában az adott körülmények között a csehszlovák turisták otthonosan érzik magukat, vagy legalábbis megszokottságot ismernek fel a lehetőségekben, úgy ezekben olyan hasonlóságokra ismerhetünk rá, melyek következtében a tágabb régióról, tehát Kelet-Európáról tehetünk megállapításokat. És áttételesen az utazás kapcsán megjelenő eseményként érthetjük a képregényben számos poénra okot adó autóvásárlást: a család feliratkozás és többéves várakozás után vehette át éppen a nyaralás előtt autóját, az Octaviát. Az utazás korlátozottsága és fentebb említett feltételei, kontextusa a kortársi olvasás horizontján idegenséggként tapasztalhatók meg, hiszen jelentős eltéréseket érzékelhetünk ahhoz képest, amint ma szervezzük, kivitelezük ezt. Ahogyan a csehszlovák turisták számára idegenként érzékelhető a svéd vagy más nemzetiségű turisták jelenléte a román tengerparton, úgy a jelen horizontjában éppen ez az idegenkedés az, mely felhívja a figyelmet az utazás és akár a turizmus másságára, idegenségére.

És az idegenség révén kapcsolható be az értelmezésbe a képregényben és olvasatomban is minduntalan felbukkanó, látszólag kevésbé lényeges Mickey egér, azaz a rajzfilmfigura alapján készült játék. Amellett, hogy Mickey a képregény keretes szerkezetében hangsúlyos szerephez jut, hiszen a történet végén megtalált játékfigura az emlékezés kiváltójaként érthető, továbbá a történet elbeszélésének kezdetén a moziban megtekintett rajzfilm főszereplőjeként ismételtelen megjelenik, és mintegy a kisfiú vágyakozásának tárgyává válik, Mickey egér, a Disney-rajzfilm egyúttal a nem, vagy csak részlegesen hozzáférhető és megismerhető Nyugat jelképeként is olvasható. A hat-hét éves kisfiú egyáltalán nem tudatos, viszont Kelet-Európa kontextusában kialakult világképében Mickey egér olyan figuraként kerül elénk, akinek – legalábbis a kisfiú szerint – szintén szüksége lenne útlevele a Romániából való hazautazáshoz. Mickey határon történő rejtegetésében is az a félelem érzékelhető a kisfiú részéről, mely egyáltalán nem reflektált, csupán a környezet hatásaként, a határoktól, ezek átlépésétől való félelemben nyilvánul meg. Holott maga a rajzfilmfigura a nyugati világ „beszivárgásaként” a határok átlépéseként is értelmezhető, ahogyan a kisfiú utána való vágyakozása egyúttal a keleti blokk bezártságából való kitörés és a szabadság utáni vágy megjelenéseként is felfogható. Szerepe pedig nem csupán a kisfiú nézőpontját jeleníti meg, hiszen a mamaiai nyaralás

16 Biczó Gábor, *A hely és a reprezentáció = Színre vitt helyek*, szerk. FEJŐS Zoltán, Néprajzi Múzeum, Budapest, 2011, 11.

a bevonulást megelőző, tehát még a szabadság ígézetében töltött utolsó éjszakáján a két családapa szempontjából is jelentőséget nyer. Az angol nyelvű énekeseket felvonultató szórakozóhely, az önfeledt kikapcsolódás ezen éjszaka ábrázolása révén összeolvasható azzal a képpel, melyen a bárban ülő felnőttek az intervenciót megelőzően egy asztal körül ülnek és italoznak. A kép kompozíciója részben Leonardo da Vinci *Az utolsó vacsora* című festményét idézi fel, még az asztal körül ülők száma is egyezik, azaz éppen tizenketten vannak, a középpontban a tizenharmadik: Mickey egér. Az oldalpárra kiterjedő, majdnem mindkét oldalt betöltő kép nagysága egyértelműen ráirányítja a figyelmet a kompozícióra, a szereplők számára, továbbá a beszélgetés témájára, melyben a hangsúly a Szovjetunió hatalmi helyzetének gyengülésére esik. Az intermedialis utalás révén Mickey itt is különként, idegenként jelenik meg, tehát szerepeltetése mind szimbólumszerűsége, mind a kisgyerek perspektívája révén az idegenség többárnyalatú színrevitelét teszi lehetővé.

A *Mickey pe Dunăre* című képregény – úgy vélem – nem egyszerűen 1968 történelmi eseményeit, azaz a prágai tavaszt és annak leverését viszi színre. 1968 a kiindulópont, és ezért a számos várakozás és előzetes tudás úgy kondicionálja az olvasási stratégiánkat, hogy elsőként a történelmi narratívára, a referencialitás szerepére, a nem-fikciós elemek esetleges hitelességére koncentráljunk. Azonban a képregény keretes szerkezete, elbeszélőtechnikája, (inter)mediális utalásrendszere, jellegzetes, azóta megváltozott kultúrtechnikákat inszenező kompozíciója további értelmezési narratívák és/vagy alakulástörténetek szempontját is érvényre juttatja. Hans Ulrich Gumbrecht 1997-ben megjelent *In 1926. Living at the Edge of Time* című kötetében az 1926-os év bemutatása során arra tett kísérletet, hogy különböző elrendeződések, kódok, összeomlott kódok mentén egy év elbeszélhetőségének alternatíváit választható módon tegye hozzáférhetővé a befogadó számára. Mint a 2014-es magyar kiadásban olvashatjuk: „Abban látszólag mindannyian egyetértünk, hogy a történelmet már nem a fejlődés »egyvonalú« és »totalizáló« dinamikájaként gondoljuk el. E tagadás mögött ugyanakkor nem létezik a történelem képzeleinek és reprezentációinak egyetlen domináns formája. Ha szinkrón módon képzeljük el és reprezentáljuk, ahogy ez a könyv is teszi, rá kell jönnünk, hogy az ilyesfajta szinkrónia elemei nem olvadnak össze egyetlen koherens és homogén képpé. Ugyanakkor, és talán paradox módon, ez a könyv valamiféle (nem csak diszkurzív) valóságokból származó »háló«, vagy »mező« létere is rámu-

tat, amely erőteljesen alakította az 1926-ra jellemző viselkedésformákat és interakciókat.”¹⁷ Ahogyan Gumbrecht könyve, úgy a *Mickey pe Dunāre* című képregény is arra törekszik, hogy a lehetséges elbeszélést irányító szempontokat és logikákat egymásmellettségükben tegye megtapasztalhatóvá, mely reprezentáció egyes elemei összefüggnek ugyan, de nem illeszthetők össze egyetlen nagy narratívába. A viselkedésmódok és cselekvésminták idegenségükben válnak felismerhetővé, és az értelmező számára jelentős szabadságot biztosítanak, honnan és miként is olvassák Mickey egér dunai történetét. A választhatóság révén a képregény szétírja 1968 történetét, történetekként teszi felfoghatóvá, és egy olyan szabadságélményt tesz megtapasztalhatóvá, mely 1968 szabadságképzetében is megragadható.¹⁸ Így a képregény 1968 kapcsán Kelet-Európa másként való színrevitelét végzi el, mely többárnyalatú idegenségként észlelhető színrevitel újírja a régióhoz kötődő és eddig kötött narratíváinkat.

17 Hans Ulrich GUMBRECHT, *Használati utasítás*, ford. MEZEI Gábor = Uő., 1926. *Élet az idő peremén*, Kijárat, Budapest, 2014, 15–16.

18 E szabadságélmény és a szabadság korlátozottsága kapcsán érdemes még kiemelni egyetlen jelenetet, melyben a bevonulás utáni állapotról tájékoztató rádióadás mellett ülve az egyik család tagjai a kivándorlás mellett döntenek, így ők hiányzóként vannak jelen a képregény utolsó karácsonyi jelenetében. Mindez a központi elemként tematizált, a turista nézőpontjából megragadott utazás alternatíváját jeleníti meg, hiszen itt az odavissza mozgás helyett a véglegességként is érthető emigrálás ábrázolását írja a képregény a történetbe.

1968 ÉS A MAGYAR MŰVÉSZETEK

A Fialat Írók Szövetsége *Láncfalp és macskakő* című tudományos konferenciája 1968 ismert és kevésbé ismert oldalait tematizálta. Az alábbiakban közölt beszélgetés három különböző művészeti ág – film, zene és képzőművészet – ’68-as állapotát értelmezi, megvizsgálva azt, hogy a ’68-as eszmék milyen módon kerültek összefüggésbe a magyar művészetekkel. Gelencsér Gábor filmesztétával, Csatári Bence történésszel és Mélyi József művészettörténésszel K. Horváth Zsolt beszélgetett.

K. Horváth Zsolt: Az a beszélgetés címe, hogy *1968 és a művészetek*, s egyeztetés közben arra jutottunk, hogy ez a cím roppant átfogó, hetekig tartó kollokviumot lehetne tartani erről a témáról. Ezért beszélgetőtársaimmal úgy döntöttünk, hogy a középpontban az „és” legyen, mégpedig abból a szempontból, van-e kapcsolat 1968 és a magyar művészetek között. Azért is érdemes ezt forszírozni, mert evidenciának tűnik, hogy a mai társadalomban az évforduló annak apropója vagy ürügye talán, hogy beszéljünk valamiről. Az, hogy most 1968-nak az 50. évfordulója van, önmagában nem jelentős kiindulópont, mert a 25., 50., 100., 125. évfordulók a kortárs társadalom emlékezési rituáléjához kötődnek elsősorban, vagyis a kortárs társadalom számmisztikája nyilvánul meg ezekben az alkalmakban. Ugyanakkor gyakran hiányzik annak megvitatása, hogy van-e *valós* jelentése az évfordulónak. Ezért gondoltam azt, hogy próbáljuk meg körüljárni ezt a kérdést, az „és”-re összpontosítani és megvizsgálni: mit is jelentett 1968 a zenében, képzőművészetben és filmben, s mennyiben kapcsolódik mindez a mához.

Gelencsér Gábor: A magyar film és ’68 között nem egyszerűen film-történeti kapcsolatot látok, mivel egyes filmek formavilágán, stílusán is tükröződik „hatvannyolcasságuk”. Magyarországon ’68-nak két, a filmekben is felismerhető történelmi arca van. Az egyik az új gazdasági mechanizmus bevezetéséhez köthető, amely valamilyen módon a reform gondolatát társítja ’68-hoz. Megreformálható-e a szocializmus? Lehet-e valamit javítani rajta? Magyarországon a forradalom bukása után, a viszonylag reményt keltő 60-as évek konszolidációját követően ez nagyon fontos esemény volt. Csakhogy a prágai tavasz következtében

a reformok néhány év alatt lefékeződnek, szabotálják őket, és '73–'74-re már nem sok látszik belőlük.

A másik, amely valószínűleg egy jóval láthatatlanabb „arc”, '68-hoz mint forradalmi eseményhez kapcsolódik. Ennek Magyarországon igen kicsiny nyoma volt – maroknyi egyetemista maoista szervezkedése –, szinte a láthatóságot sem érte el, de azért a külföldi hírekből beszűrődött annyi, hogy a diáklázadások forradalmi jelleget öltenek. Felvethető, hogy '68 forradalom volt-e vagy sem, érvek ellene is, mellette is szólnak. Az a véleményem, hogy a forradalom akkor dívó marxista meghatározása szerint nem volt az, miközben nagyon sok minden megvalósult '68 forradalmi eszméiből.

A magyar filmművészet '68 két aspektusához, a reformistához és a forradalmi gondolathoz egyaránt kapcsolódik. A reformistához értelemszerűen a magyar filmművészet fősodorja; olyan alkotók, akik a 60-as években már aktívak, már van egy jelentős életmű mögöttük, és társadalmilag elkötelezettek. A magyar filmművészet ekkortájt a társadalmi diskurzus részeként tekint önmagára, a filmek többsége politikai-ideológiai kérdésekről szól. Amikor bejön a reform gondolata, sokan ráhangolódnak erre az új és biztató jelenségre, erről kezdenek el beszélni, ilyen jellegű filmeket készítenek.

A legjelentősebb, amelynek címe a reformgondolat szimbólumává vált, Kovács András *Falakja*. '68 elején mutatják be, s a történetet teljes mértékben az a gondolat alakítja, hogy a termelőmunka értelmiségi közegében a reformisták vagy a reformellenzők kerülnek-e helyzetbe. Egy másik, talán kevésbé ismert műben, Simó Sándor *Szemüvegese*kjében szintén ilyesmi körül bonyolódik az értelmiségi hősök élete. Az 1970-es *Kitörés*ben már ott van a reformok lefékeződésének tapasztalata. Nem véletlen, hogy Bacsó Péter filmjében egy reformközgazdász, Liska Tibor önmagát, azaz egy reformista közgazdász szerepét alakítja, akinek elképzelései nem valósulhatnak meg. E filmek stílusában, formavilágában kevésbé jelennek meg újító elemek. Legfeljebb Kovács András filmjéről mondható el, hogy az európai modernizmus esszéfilmes formáját követi. Ebben a filmben a történet szinte teljes mértékben alárendelődik a politikai konfliktusnak. A szereplőknek ugyan van magánéletük, de még feleségükkel vagy szeretőjükkel is arról beszélnek, mi volt a munkahelyi értekezleten. Ez Simó filmjében is megtalálható, amikor még az ágyjelenetben, lámpaoltás előtt is arról van szó, hogy a munkahelyen mi történt.

A másik oldalon, ahol a filmek formavilága izgalmas újító elemeket tartalmaz, s valamilyen értelemben a '68-as forradalmisághoz kötődik, szintén három alkotást lehet megemlíteni. Az egyik azért tekinthető határesetnek, mivel a rendező és a film is egyértelműen a fősodor része, de mégis egy olyan művészeiről van szó, aki korábbi filmjeiben és ebben is radikális, sajátos stílusú, újító szellemiségű formát képvisel. Jancsó Miklós *Fényes szelekje* ugyan a NÉKOSZ¹-mozgalomról szól, amelyben jól felismerhető a mozgalom „anyanyelve”, az éneklés, az egymásba kapaszkodás, s ezzel a nyelvvel, a tömegek mozgatóásával Jancsó most is a hatalmi viszonyokról, azok alakulásáról, dinamikájáról, a manipuláció természetéről beszél. Csakhogy Jancsó '68-ban kint volt a félbeszakadt cannes-i filmfesztiválon – a legenda szerint ezért nem lett nagydíjas a *Csillagosok, katonák* –, majd átment Párizsba, és személyes tapasztalatokat szerzett a májusi eseményekről. Ezt követően augusztusban forgatta Veszprémben a *Fényes szeleket*, amelybe tehát belekerült 1968 élménye a párizsi lázadó fiatalokról. Ehhez egy anekdota is kapcsolódik, miszerint forgatás közben, augusztus huszadikán éjszaka Veszprém alatt tankokat láttak Szlovákia felé menni.

A következő film más jellegű, és ha lehet, még újítóbb szemléletű. Magyar Dezső *Agitátorokja* a Tanácsköztársaságról szól, az 50. évfordulóra készült 1969-ben. A film stílusában, formavilágában, jó néhány gesztusában megmutatkozik újító – és nem utolsósorban '68-as jellege: ilyen Földes László (Hobó) szerepeltetése, néhány szereplő öltözködése vagy a Rolling Stones beidézése, illetve benne van a '68-as diákmozgalmak performatív, happeningszerű lendülete is. Egy másik jelentős újítása az archív felvételek alkalmazása, ami egy jóval radikálisabb esszéizmust képvisel. Hallatlanul izgalmas, ahogy az archívoknak a jelentésképző státusa megváltozik: eleinte konvencionális történelmi illusztrációk, megidéznek '19-et. Ha Kun Béla beszél, bevágják Kun Bélát. Ám egy idő után nemcsak ez történik, hanem bizonyos szóbeli megfogalmazások metaforájaként is képeket vágnak be, amelyek már nem a historizáló archívhasználatra utalnak. Amikor a film vége felé elbukik a Tanácsköztársaság és jön az ellenforradalom, akkor egy nagyszabású szekvenciában ennek jelentése kinyílik, és a mindenkori forradalom, a mindenkori elnyomás archív képei jelennek meg, immár elszakadva '19-től, és eljutva egészen '68-ig. Magyar Dezső a *Büntető-expedíció*ban majd ezt a formát fogja még radikálisabbá tenni. Ennek

1 Népi Kollégiumok Országos Szövetsége.

alaphelyzete szerint az első világháború előtt a Monarchia serege bevonul Délvidékre megtorolni egy terrorakciót. Csakhogy a film archív használata már a 20. század elnyomásának a képévé teszi mindezt. A forradalmi filmek ágán tehát radikális formavilágú munkákat látunk, ám ezek helyzete – Jancsót kivéve – periférikus. Az *Agitátorok* egyrészt a Balázs Béla Stúdióban készült, másrészt, ami ennél sokkal drámaibb, hogy ugyan '69-ben, egy, a főiskolások számára a Tanácsköztársaság 50. évfordulójára kiírt hivatalos forgatókönyv-pályázatra született, mégis betiltják, s 1986-ig nem lehet látni, így lényegében a magyar filmtörténetben addig nincs is jelen. A *Büntetőexpedíciót* Magyar Dezső még leforgathatja, aztán disszidál, aminek következtében ez a filmje is eltűnik, mivel egy disszidens filmjét nyilvánvalóan nem vetíthették.

1965 és '69 között készült a másik film Gulyás Gyula rendezésében. Gulyás Gyulát később mint dokumentumfilm-rendezőt ismertük meg, aki testvérével, Gulyás Jánossal hatalmas életművet alkotott, de a 60-as években amatőr filmesként kezdte. Ekkor, teljesen amatőr körülmények között, minimális technikával forgattak egy filmet *Tanítványok* címmel. '68-ban az amatőr filmszemlén mutatták be, ahol nem kaphatta meg a fődíjat – egyébként Jancsó is benne volt a zsűriben, ennek még lesz jelentősége –, ezt követően a film egészen 2000-ig lappangott, amikor elővették, felújították és bemutatták a Mediawave-en, ahol rendezői díjat kapott, továbbá elnyerte a Magyar Filmkritikusok díját is. Igen radikális, körülbelül egyórás amatőr filmről van szó. Egy vidéki gimnáziumban 1961-ben lezajló diáklázadásról szól, melyet a Kis Pipinnek gúnyolt diktatórikus tanár az általa szervezett, gárdistáknak nevezett különítménnyel lever – de oly módon, hogy a lázadó diákság vezetőjét a film végén nem egyszerűen elteszik láb alól, hanem elégetik. Egészen sokkoló hatású maga a történet. A film amatőr, nem tartja be a konvencionális elbeszélésmodi és képpalkotási szabályokat, de éppen ezért nagyon friss szellemiségű. A történet nem '68-ról szól, mivel a 60-as évek közepétől indul el a film forgatása, és nyilvánvalóan az alkotók inkább '56-ról meséltek, de meggyőződésem, hogy a filmnek a világán, fogalmazásmódján, a szereplők mozgatóján, a középiskolai hangulatban érzékelhető valami a '68-as korszellemből. Nyilván Gulyásék tanultak Jancsótól, mivel vannak benne Jancsó-parafrazisok, pl. a diákok összekapaszkodása, éneklése, a *Fényes szeleken* pedig az látszik, hogy mintha Jancsó is tanult volna tőlük (aki az amatőr szemlés megismerkedés után meghívja Gulyásékat a *Fényes szelek* forgatására, amit ők egy werkfilm forgatásával „hálálnak meg”).

Összegezve: amíg '68 reformszellemisségű gondolata a magyar film-művészet fősodorjában, addig a '68 körüli gondolatok forradalmi, lázadó alakváltozata egy radikálisabb filmes közegben jelenik meg, az utóbbi filmek többsége viszont a maga korában gyakorlatilag láthatatlan marad. Ellentmondásosnak tűnő helyzet, de ha a korszak politikáját tekintjük, akkor voltaképpen ez felel meg a reális lehetőségeknek. Ebben az értelemben logikus, hogy a reformista filmek láthatók, a forradalmiak meg csak bűvópataként lehetnek jelen – de azért jelen vannak.

Csatári Bence: Az előbb, Gábor, említette a '68-as veszprémi filmforgatást. Ugyanez a villanás Bródy János visszaemlékezéseiben is megfigyelhető és nagyon érdekes. Ezt a tavaly megjelent könyvemben le is írtam, amikor Bródy a saját dalszövegét elemezte, benne természetesen rengeteg '68-as nótának a szövegével is.

Elindultak a Balaton környéki ORI² turnéjára, és Veszprémnél megállították a később a vidék leghíresebb és legjobb zenekarának mikrobuszát, egy Volkswagen kisbuszt, és nem engedték tovább. Több órán keresztül dekkoltak és nézték, hogy mi történik; kezdett sötétedni, reflektorok pásztáztak jobbra-balra. Kiderült számukra, hogy katonai reflektorok, és azt is látták, hogy itt se ki, se be nem lehet menni, konvojokban vonultak a tankok, harckocsik, katonák északra.

Bródy azt mondta nekem, hogy ekkor fogadta meg: minden erejével azon lesz, hogy a dalaiban megszólaljon ez az antimilitarista erő is; az, hogy egyik országnak nem kellene a másikat lerohannia. És itt nem elsősorban a szocialista testvérháborúról beszélt, hanem pusztán a pacifizmusa szólalt meg ebben, ami természetesen valamennyire a hippimozgalomhoz is köthető. A hippimozgalom ugye, tekintve, hogy ez a VW kisbusz is virágokkal volt kifestve, tulajdonképpen jelképpé vált. Tehát tárgyiasult, manifesztálódott is, ugyanakkor a dalokban audiális úton is tetet öltött ez a '68-as eszme.

Nagyon érdekes, hogy egy filmforgatás és egy Illés ORI-turné hogyan kapcsolódik össze térben és időben egy adott napon, 1968. augusztus 21-én. Azonban ami '68-at illeti a magyar pop-rock, populáris kultúra történetében, azon belül is a zene történetében, ahhoz talán még korábbra kell visszanyúlnunk: azt gondolom, hogy 1968 egyfajta kicsúcsosodása és ugyanakkor torzója is az addigi fejlődéseknek. Próbáltam olyan eseményeket, megnyilvánulásokat és történéseket összeszedni,

amelyek 1968-ra fókuszálnak, illetve '68-ban történtek. Volt is természetesen sok ilyen a magyar pop-rock történetében. Nyugodtan mondhatjuk, hogy elindult egyfajta folyamat 1963 márciusától, az általánosnak mondott amnesztiától – amiről tudjuk, hogy nem volt az, és a '68-as időszak egyfajta megtorpanásnak tekinthető.

Amikor – körülbelül 10 évvel ezelőtt – interjút készítettem Bródy Jánossal, csodálkoztam, hogy azt mondta: 1968 az ő pályafutásukban egyfajta csúcspont volt, onnan ők már lefele mentek. Aztán jött a '69-es kukarugdosási per, a '70-es BBC-botrány, a '73-as diósgyőri dumálás – ahogy ezt a politikai bizottságban nevezték –, egy komoly retorzióhullám vette kezdetét '68-ban. Bródy János ezt a személyes karrierjében úgy élte meg, hogy '68-ig majdhogynem mindent megengedhettek maguknak, '68 után pedig folyamatosan ütötték-vágták őket.

De ez sem teljesen igaz, mert '68 után is szerepeltek a táncdalfesztiválokon, utána indult be a nagylemez-készítési dömping, amelyben '68 mindenképpen határkő, ugyanis az első magyar nyelvű, egy zenekarhoz köthető, beatlemeznek a megjelenését is jelzi, hiszen ekkor adták ki az Omega együttes *Trombitás Frédi és a rettenetes emberek* című lemezét. Már a címe is beszédes, Janus-arcú elnevezés ez. Ekkor még különös szerepe volt a számok sorrendjének, ezt az együttesek szerkesztették – ha megengedték nekik a hanglezgyártó vállalatnál –, hiszen fontos volt, hogy miként kapcsolódnak egymáshoz. Még a hangnemeket is igyekeztek egymáshoz igazítani. Természetesen, a szövegek kontextusa is fontos szempont volt a lemezek készítésében. A *Trombitás Frédi* egy kifejezetten csöpögős, szirupos, mondhatni a magyar sanzon- és táncdahlagyományokra hajazó aspektusát jelzi ennek a lemeznek, míg a *Rettenetes emberek* oldalon kőkeményen megszólalt a rock 'n' roll. Az más kérdés, hogy az *Ezek a fiatalok* című filmnek a zenei anyagát '67-ben már felvették és ki is adta a Hungaroton. Ilyen szempontból ezt lehet tekinteni a lemez előzményének – Bródy János és Szörényi Levente is nagy előszeretettel hívja azt az első Illés-lemeznek. Én inkább nulladiknak szoktam mondani.

Játszaduzzunk el egy kicsit a gondolattal, hogy ha 1958-ban, tíz évvel korábban megy ki Angliába az Omega együttes, akkor vajon kiadhattak volna-e egy lemezt. Meggyőződésem, hogy nem mehettek volna ki, másrészt valószínűleg a nagylemezt sem készíthették volna el. 1968-ban először egy rövidebb, majd egy hosszabb turnéjuk volt. Ekkor nemcsak Angliában, hanem Skóciában és Walesben is felléptek, tehát egy komoly egy hónapos turné volt ez a második alkalom,

rengeteg élménnyel gazdagítva egyrészt saját magukat, másrészt a magyar rock iránt érdeklődő társadalmat is, hiszen ezekből táplálkoztak a következő nagylemezeik. Ami ennél is érdekesebb, hogy volt négy szabad napjuk, amikor berendelték őket – némi szelíd erőszakkal –, hogy ha úgyszincs néhány napig fellépésük, készítsék el a nagylemezüket. Szerintem az Omegának akkor az volt a nagy szerencséje, hogy ott volt Presser Gábor és már Mihály Tamás is a zenekarban. Ha ők ketten nincsenek ott, ez azért külön kihívást jelentett volna az akkor még félamatőr státuszban lévő együttesnek. De ez a két profi zenész – akiknek tudjuk, zeneakadémiai végzettségük is volt cselló, illetve zeneszerzés szakon – le tudta tenni a névjegyét. Egyébként rocktörténeti kuriózum, hogy Kóbor János viszont nem volt ott, így Mihály Tamás énekelt fel a dalokat. Omega – *Red Star* néven jelent meg Angliában a lemez.

Ami miatt ezt az egészet el akartam mondani – ezt már Benkő László visszaemlékezéseiből tudjuk –, hogy amikor hazajöttek, vörös szőnyeggel várta őket az egyébként szintén 1968. január 1-jén kinevezett Erdős Péter a Ferihegyi repülőtéren. Sem előtte, sem utána nem volt ilyen alkalom a magyar rock történetében, hogy az MHV³ vezetősége külföldről hazajött rockzenekart köszöntsön a repülőtéren. Ennek is megvolt a maga jelentősége, hiszen – ne legyünk naivak – különböző állambiztonsági csatornákon keresztül megtudták, hogy elkészítettek kint egy lemezt, mely úton van a kiadás felé. Ekkor Ferencsik Jánost és az énekkórust gyorsan kizavarták a Rottenbiller utca 47-ből, felújításokra hivatkozván, majd az Omega együttest betuszkolták a stúdióba, hogy „Ha esik, ha fúj, egy hét alatt fel kell venni az Omega-lemezt, mert azt nem engedhetjük meg magunknak, elvtársak, hogy Angliában hamarabb jelenik meg az Omega-lemez, mint Magyarországon”.

Ezek félig-meddig közismert tények, de az biztos, hogy mindez nagy relevanciával hatott nemcsak az Omega együttesre, hanem általában véve a magyar pop-rock társadalomra. Így készült az első magyar nyelvű beatlemez – már Kóbor János hangjával. Ezt azért mondtam el, hogy felvillantsam: '68-tól valami más is elkezdődött. Bródy János személyes benyomásaival ellentétben azt is meg kell állapítanunk, hogy itt egyfajta nyitás kezdődött a zenekarok felé, a rockkultúra felé. Ezért játszadoztam el a gondolattal, hogy ha 1958-ban történik mindez, akkor ez az anyag valószínűleg elsikkad és nem kerül a szélesebb közönség

elé. Mint ahogy oly sok másik zenekar hasonló sorsra jutott és nem lehetett nagylemezük, de erről külön szemináriumot lehetne tartani.

A lényeg az, hogy 1968-ban ez a fajta váltás kézzelfoghatóvá válik. Hogy egy kicsit a másik szcénáról is beszéljek – mert a szakirodalom szétválasztja a beatet a hagyományos tánczenétől –, a tánczenekarok egy részének nagy nehézséget okozott az életben maradás. A Holéczy együttes például, melyet az 50-es és 60-as évek fordulóján Benkóékkal egy lapon említettek, '62-ben disszidáltak. Ugyanígy az Ungár zenekar és még jó néhányan kimenekültek az országból. Ungárek tulajdonképpen legálisan, az Interkoncert engedélyével tartózkodtak Nyugaton, minden harmadik évben hazajöttek, és egy egész évet lehúztak valamelyik divatos, színvonalas vendéglátóhelyen. Azok, akik egyébként a legjobban megélték ebből a slágergyártásból, itthon maradtak, és „szebbnél szebb” tánczenéssel örvendeztették meg a nagydeműt. Tény, hogy ez a negyven, ötven feletti korosztálynak nagy örömet jelentett, ugyanakkor a társadalom ötven százalékát kitevő harminc alatti korosztálynak traumatikus volt, hogy még mindig ez a trend van érvényben.

1968-tól viszont több táncdalénekesnek lehetett önálló szólólemeze. Ez előtte csak a Záray–Vámosi-párosnak adatott meg '66-ban, senki más nem rendelkezett szólólemezzel, '68-tól viszont dömpingszerűen kezdett terjedni. Érdekes módon nem a '66-os I. Táncdalfesztiválhoz köthető a nagylemez kiadása, hanem ehhez talán szükség volt Erdős Péter 1968. január elsejei munkába állására is. Róla nagyon sok rosszat lehet mondani – ez lerágott csont, ne menjünk bele –, de el kell ismerni, hogy néhány kérdésben progresszíven viselkedett, például felkarolta a táncdalfesztiválok minőségi szerzőit, előadóit. Így 1968-ban már Araczi Lászlónak is lehetett szólólemeze, ahogy Dobos Attilának is. 1969-ben a nemrég elhunyt Harangozó Terinek jelenhetett meg az első – és sokáig utolsó – nagylemeze, Koncz Zsuzsának szintén ebben az évben. Ez a sor folytatódott, és '70-ben már a másik két beatlány, Kovács Kati és Zalatnay Sarolta is nagylemezhez jutott, de azért beraktak melléjük még egy régebbi fazont, a már jóval korábban pályán lévő Korda Györgyöt. Aztán '71-ben a két nagyon sztárolt énekes, Koós János és Szécsi Pál is nagylemezhez juthatott.

Viszont rengeteg olyan énekes is volt, akik a rendszerváltozásig nem jutottak szóhoz – már ami a nagylemezeket illeti. Azt tudjuk, hogy a nagylemez megléte vagy nem megléte nagyban meghatározta ezeknek a művészeknek a megítélését. Gyakorlatilag az, akinek volt nagylemeze, felhelyezték a zenei térképre, etalon lehetett.

K. Horváth Zsolt: Kicsit visszakanyarodva: szóba került a forradalmiság. A polbeatról kérdeznék, ez ugyanis eléggé izgalmas és furcsa, zárójeles műfaj a magyar popzene történetében, viszont nagyon is kapcsolódik a korszakhoz.

Csatári Bence: Hosszú folyamat vezetett a magyar pop-rock zene történetének '68-as állapotához. A nyitás szép lassan elindult 1964–65-ben, de ami a polbeatet illeti, az egy ellentétes előjelű kezdeményezés: a pártállami direktívának megfelelő, annak az ideológiáját követő mozgolódás volt. Mondhatjuk, hogy a helyi KISZ⁴-bizottságokra alapozva és a helyi pártkáderekre, azok jóindulatára alapozva egy országos mozgalmat szerettek volna létrehozni, ami végül dugába dőlt. Valószínűleg ha Romániában vagy Albániában csinálják ugyanezt, végigviszik.

Az I. Polbeat Fesztiválra, 1967-ben sok nagy sztárt meg tudtak nyerni, például Máté Pétert vagy az akkor nagyon népszerű – azóta méltatlanul elfeledett – Atlantisz együttes is jelen van a *Ki ölte meg Kennedyt* című számmal. Jó kis társaságot próbáltak összeszedni, és sikerült is nekik. De valahogy – és itt lehet, hogy túl naiv a hozzáállásom – azt gondolom, azért bicsakolhatott meg első körben, mert nem volt hiteles maga a kezdeményezés, hiszen nem tudott vele azonosulni az a körülbelül 3,5 millió fiatal.

A '68-as Polbeat Fesztivált ugyan megrendezték, de lényegében nem fejezték be, torzóban maradt kezdeményezés volt. Részben ez is a rendszerről beszél, amely 1968-ra kialakult, tudniillik arról, hogy felismerték: nincs kifutása a dolognak. Így a II. Polbeat Fesztivál visszhang nélkül maradt, majd berekesztették a kezdeményezést.

K. Horváth Zsolt: Egyébként pont az az izgalmas, hogy volt valami spontán forradalmiság abban, ahogy nekikezdték ezek a fiatalok politikai, forradalmi töltetű dalokat, protest songokat írni. A probléma pont abban rejlett, hogy a KISZ-bizottságok nagyon gyorsan rájuk találtak, „felkarolták őket”, s onnantól fogva már nem tűnt spontánnak és hitelesnek ez a forradalmi hevület. Az ideológiailag következetesebb társaságok gyorsan le is falcoltak, s azért illő megjegyezni, hogy az Orfeo vagy a maoistákkal laza kapcsolatban álló Gerilla együttes lényegében „balról” bírálta a Kádár-rendszert. Azt persze nem lehet vitatni, hogy nem vált átütővé és népszerűvé a polbeat. Hiába volt protest song a 60-as

évek fontos műfaja, a hazai polbeat zenekaroknak, fellépőknek ezt egyszerűen nem sikerült áthozniuk, hiába voltak olyan dalszövegírók, mint például Haraszti Miklós vagy Vámos Miklós, ez ebben a rendszerben egész egyszerűen nem tudott működni.

Mélyi József: Gondolkodtam azon, hogy bele tudnám-e illeszteni a Gábor által felállított rekeszekbe a képzőművészetet, és azt hiszem, végül is kissé eretnek módon megvalósítható. Amennyiben '68 forradalmiságát veszem figyelembe, akkor a képzőművészetből, ha nagyon kiélezem, körülbelül egy ember kerül ebbe bele: Szentjóby Tamás. Az az eretnek benne, hogy a mai művészettörténet-írásunk a rendszerváltás után, sőt már előtte is az *Iparterv Kiállítás*ban jelöli ki a neoavantgárdból kibontakozó törekvések origóját, én viszont azt gondolom, hogy azt inkább a reformhoz lehetne hasonlítani. Az *Iparterv* esetében utólagos kanonizálásról van szó, tehát nagyjából tíz évvel később kezdődik ennek az igazi kanonizációja, majd huszonöt év múlva egy újabb fordulóban, és most a Ludwig Múzeumban lesz egy kiállítás meg konferencia is ezzel kapcsolatban – tehát egy újabb fordulója ennek a kanonizációs folyamatnak. '68 decemberében egy hétig volt látható az *Iparterv Kiállítás* a Deák Ferenc téri Iparterv-székházban, amelyen tizenegy művész vesz részt. Ez a tizenegy művész, aki a zászlajára tűzi, hogy behozza azt a lemaradást, amiben a magyar művészet tartózkodik vagy szenved, illetve hogy csatlakozik bizonyos tekintetben a nyugati irányzatokhoz, attól válik utólag ennyire fontossá, mert tíz és huszonöt éven belül a résztvevők nagy többségének az életműve visszaigazolja ezt. Egyetlen emberé nem, a Siskov Ludmilé, mert ő eltűnik. Bécsben alkot még, de nem olyat, ami számottevő lenne. A többiek életműve viszont kibontakozik, és nagyon fontossá válik a magyar képzőművészet szempontjából. Ez tehát egy utólagos dolog, én inkább egy reformjellegű gyülekezésnek tekintem, amelynek szintén megvannak az előzményei: a 60-as évek közepétől, elejétől, a Zuglói Körtől kezdve a Stúdió '66-os kiállításán át nagyon sok minden történt, ami ehhez elvezetett, és tulajdonképpen az utóbbi években a magyar művészettörténet sok tekintetben azzal van elfoglalva, hogy egy kicsit differenciálja azt az állítást, miszerint ez az origó.

Tulajdonképpen az, amit a forradalmiságról mondtam, azért is köthető jól a filmhez, mert Szentjóby az összes filmben ott van a háttérben vagy előtérben – még Jancsónál is a *Fényes szelek*ben. Ha elfogadjuk, hogy a képzőművészetben van valamiféle érvényessége a tiltott, túrt,

támogatott hármasának, amit én nem igazán gondolok – akkor az egyetlen, akit tiltanak, az Szentjóby, és őt sem képzőművészként tiltják. Amikor a hatalom tiltja, akkor egyrészt az irodalomhoz, színházhoz sokkal inkább tartozónak tekinti, semhogy képzőművészként gondolja el.

A másik fontos dolog pedig a happeningek '66-tól kezdődő társadalmi veszélyessége, nem pedig a képzőművészeti problematikája. Ha például Aczél György beszédeit nézzük, akkor abban nem nagyon fordul elő képzőművészet, irodalom, színház, film viszont annál gyakrabban kerül elő, tehát ezek a területek sokkal érdekesebbek. '67-ben távozik az országból Altorjay Gábor, akivel közösen csinálják az első happeninget, illetve a harmadik, aki ebbe a kategóriába esik, Erdélyi Miklós, de hát ő is leginkább happeningeket, akciókat, illetve filmet készít '68-ban. A *Rejtett paraméterek* elsősorban filmnyelvi kísérlet, amellett, hogy költészet.

Szentjóby ebben az időben rendkívül erős gúnnnyal él majdnem minden modern nyugati és keleti irányzattal szemben. Egy jelentésből lehet a legtöbbet megtudni az akciókról, melyeket '68-ban végrehajt. Ebben a jelentő felhívja a figyelmet arra, hogy ezentúl a happeninget pop-art rendezvénynek fogják nevezni. Tehát Szentjóbyék arra készültek, hogy ily módon álcázzák akcióikat – a legnagyobb gúnnnyal élve – mivel Szentjóby többször kifejti azután, hogy mennyire gyűlöli a pop-artot. Ha visszatekintünk a '68-as művészeti eseményekre, akkor azt gondolom, hogy a paralel tanpálya kurzusnak az akkori elemei jelentik a magyar képzőművészetet. Az akkori mezőnyből messze kiemelkedik Szentjóby és jóval közelebb is áll a világhoz, annak ellenére, hogy ez nem is célja különösképpen. Bár a happening '66-ban még Erdélyi olvasatában is nagyon erős másolat – tehát a nyugati tendenciáknak a másolása –, azt gondolom, hogy később már önállóvá válik. Gondoljunk bele, hogy Szentjóby ekkor még csak huszonnégy éves, elképesztő a magyar művészetben, akárminek is tekintjük az ő műfaját.

A magyar képzőművészet ebben az évben egyébként nagyon érdekes dolgokat mutat fel. Ez meg is jelenik a hatalomhoz legközelebb álló sajtóban is, tehát meglepő módon Tóth Endre, Frey Krisztián, Bak Imre és a többiek, mondjuk Konkoly Gyula és Jovánovics György kivételével mindenhol megjelennek a sajtóban. Konkoly és Jovánovics szerintem azért nem, mert nekik nincs előtte kiállításuk. A hatalom és a hivatalos művészetfelfogás a fiatalokat is megpróbálja betagozni,

és annyiban forradalmi az *Iparterv*, hogy ezt a fajta bekebelezési szándékot elvágja. Tehát ez egy határvonal, innentől kezdve nincs ilyen.

Ha '68-nak egy másik metszetét nézem, akkor nagyon fontos motívumok a népi elemek, a folklórnak a beépítése, ez gyakorlatilag minden interjúbán, minden beszélgetésben felbukkan abban az időben, illetve az a nagyon nagy bizonyossággal állított bizonytalanság, hogy valahol a realizmus és az absztrakció között vagyunk, valahol a kettő között megtaláljuk a saját nyelvünket, és ez tulajdonképpen már a köztéren is megjelenik. A 60-as évek eleje óta az absztrakciót úgy engedték megnyilvánulni a köztéren, hogy épületekhez csatlakozó falképeken, domborműveken lehetett valami absztrakt, mivel dekorációnak minősítették, ekkorra azonban ez a korlátozás már felbomlik, tehát '68-ban már nincs absztrakcióvita. A nonfiguratív képzőművészetet, néhány obskúrus szerzőtől eltekintve, nem nagyon piszkálják. '65-től ez már megjelenik, és '68-ra polgárjogot nyer. Úgyhogy egy nagyon furcsa közeg alakul ki, amelyben a népi, organikus motívumok is benne vannak, olyan helyeken érhető ez tetten, mint Birkás Rákosnak a salgótarjáni kórházhoz készült falképei, amelyeken népi virágmotívumok jelennek meg, egészen odáig, hogy a Marina Szállóban Vankóné Dudás Julinak a pannója van az étteremben. Az Annabella Szállóban viszont egy absztrakt falkép található, és mindkettő ugyanebben az időszakban készült.

'65 környékén elindul egy program a hatalom részéről, melynek célja a külföldön alkotók hazacsábítása és újbóli beillesztése a magyar művészetbe. '65-ben kimegy Komlós János forгатni Rómába, akkor készül egy interjú, melyben már nagyjából arról van szó, hogy Amerigo Tot hazajöhetne, ami viszont valamin elbukik, és '69-ben szervezik meg a nagy kiállítását a Múcsarnokban, ugyanúgy, mint Victor Vasarelynek. Akkoriban majdnem mindenkit megcéloznak, s van, aki nem zárkózik el előle, mint például Kemény Zoltán, de sokan vannak, akik baloldali beállítottságúak és szívesen jönnek haza. Ez a tendencia ugyan '65-ben kezdődik el és '69-re válik teljesen nyilvánvalóvá. Emellett pedig, korlátozott nyilvánossággal, de mehetnek külföldre a fiatal magyar művészek is, például '68-ban Stuttgartban van kiállítása Bak Imrének és Nádler Istvánnak, és rendeznek egy nagyobb kiállítást is Essenben a Folkwang Museumban, mely több mint harminc magyar festő és grafikus munkáit mutatja be.

'68-ban kapja meg használatra Galántai György a balatonboglári kápolnát. A Múcsarnokban volt tavaly egy kiállítás, ahol német nyelvű

interjút készítettek Galántaival. Lelkesen mesélte, hogy a boglári kápolnatárlattal a szocializmust akarják megreformálni, ebben gondolkodnak, ők nem rendszerellenesek. Ahogy a gazdasági reform is '73-ra fagy meg, úgy a képzőművészetben is ez elég pontosan lekövethető. A '68 és '73 közötti időszak visszatekintve egy relatíve szabad időszak. Sok mindent meg lehet csinálni, amit előtte sem, később sem lehet már. Például az *Iparterv* környéki dolgokat visszahelyezni '58-ba, az teljesen elképzelhetetlen ügy. Akkor szakadék van a korábbiakhoz képest, hogy akkoriban az életüket tönkretették volna, hogyha ilyen jellegű művekkel állnak elő. Érdekes folyamat, hogy mennyire megváltozik, mennyire fellazul '68-ra a közélet. Kiállítás rendeznek ekkor a Múcsarnokban egy konzervatív, a szocialista realizmus megújítására felesküdtöt csapatnak, a Kilenceknek. Ők a Nyolcakra akarnak valahogy rájátszani, de nagyon rosszul sikerül nekik, bár vannak közöttük jó nevű művészek is: Sarkantyú Simon, Raszler Károly, Stettner Béla. Ők viszont kilépnek ebből egy idő után, és mire '68-ban kiállítást kapnak a Múcsarnokban, addigra már egy retrográd társaságnak számítanak, és meg is kapják minden újságban ezt a kritikát. Hiába van nekik nagy katalógusuk, kiállításuk, mindenki elmondja, hogy ez nem jó. Ez jelzi leginkább, hogy mennyire megváltozott a világ, ugyanis '63-ban még nem lehetett volna ilyen tenni.

Az intézményrendszer szempontjából még nagyon sok kívánnivaló marad, tehát az akkori struktúra nem lazul föl mindenhol, mert a Múcsarnokban, Ernst Múzeumban egy-két kivételtől eltekintve nemzeti tárlatok vannak jelen, tehát a legkonzervatívabb, unalmas dolgok. Viszont fontos kiemelni, hogy az erről megfogalmazott kritikai hangok megjelenhetnek.

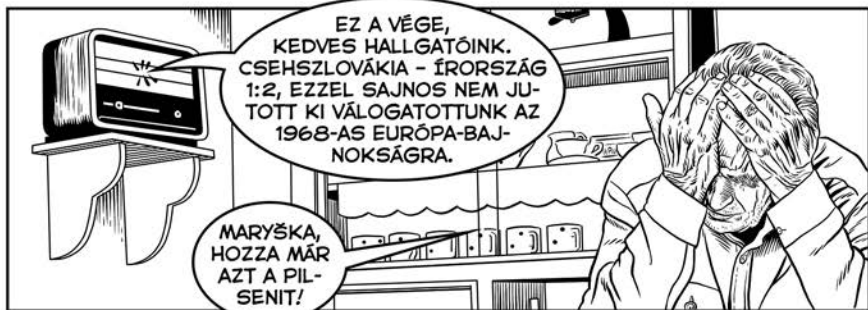
*A beszélgetést lejegyezte és szerkesztette Makkai Csilla**

* A szerző Oláh János szerkesztői ösztöndíjban részesült.

A TAVASZ NORMALIZÁLÁSA

SZÖVEG: LAJTAI MÁTYÁS

RAJZ: SVÁB JÓZSEF

MEGSZÜNTET-
JÜK A CENZURÁT, GAZDA-
SÁGI REFORMOKAT ÉS ÚJ VÁ-
LASZTÁSI RENDSZERT VE-
ZETÜNK BE...

ROSSZ
VÉGE LESZ
ENNEK!

EZ A POFA
IS REFORMOKRÓL
BESZÉL, TALÁN LESZ
EBBŐL 70-ES
VÉBÉ...

A 62-ES
VÉBÉ ÓTA NEM
JUTOTTUNK KI
SEHOVA...

MEGINT
MILYEN HÁTULRA
RAKTYAN A SPORT-
HÍREKET!

**Antonín Novotný
lemondott
az államfői címről**

Ódessa 11. tartomány

KÁDÁR ELV-
TÁRS. LEGYEN OLYAN
JÓ, ÉS BESZÉLJEN DUBČEK
ELVTÁRSSAL, HOGY MIK EZEK
AZ ÁTKOZOTT REFORMOK, AMI-
RŐL ÖSSZEVISSZA HADOVÁL
PRÁGÁBAN!

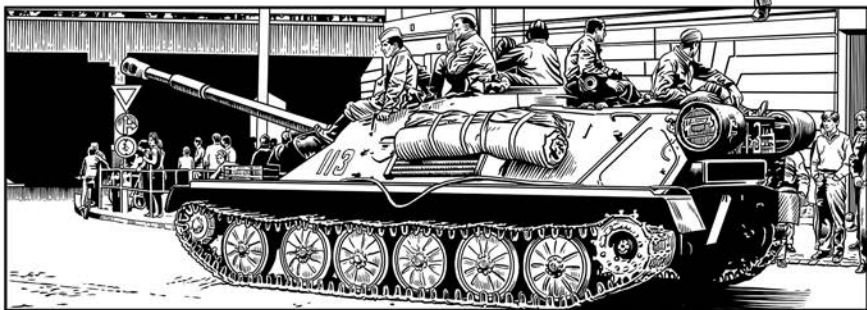

HA CSAK EGYETLEN KATONÁTKO
RÁLŐ A BEVONULÓ CSAPATOK-
RA, FELKÖTÜNK TÉGED A LEG-
ELSŐ PÓZNÁRA!

MIT
CSINÁLSZ, HOVA
MÉSZ?

A RÁ-
DIÓNÁL KITÖRT
A SZABADSÁG-
HARC! MENNEM
KELL!

DUBČEKET
ELVITTÉK A SZOV-
JETEK!

ITT VAN-
NAK A BOLGÁROK,
A NÉMETEK, A LENGYELEK,
A MAGYAROK A SZOVJETE-
KEN KÍVÜL. MINDEN-
NEK VÉGE...

MARYSKA, NE BÚSULJON MÁR, EDDIG
SEM VOLT JÓ! MI VÁLTOZNA? AZ EB-N
LEGALÁBB LEÉGTEK A SZOVJETEK!
ITT SAJNOS NEM FOGNAK...

Tolnai Ottó

Szeméremékszerek

Jelenkor Kiadó
Budapest, 2018

Novák Anikó

CSEMPÉSZEK, KIBICEK, KÉMÉNYSEPRŐK – VARIÁCIÓK SOK HANGRA

A *Szeméremékszerek* cselekményének távoli, megdöbbentő előképére, szövegembriójára lelhetünk az 1992-es *Versek könyve* egyik költeményében, *Az új játékban*, amely az öreg költő vonulását írja le, aki „kaszál nagy szíjgyártó-készítette táskájával a benzingőzben / sevrők antilopok kígyók / s más finom bőrök kiváló szakértője / meg hát az apróhirdetések pionírja / homérosza”. Az asszociáció alapját valójában az ezt követő sorok adják: „valóban akárha bloom úr vonulna ott / egynapos odüsszeája végén” (37). A regényt olvasva szükségszerűen tolakodik elő az *Ulysses*-párhuzam, és az a gondolat, hogy miként a Joyce-rajongók végigjárják a híres regény nyomán a magyar felmenőkkel rendelkező Leopold Bloom útját Dublinban, a Tolnai-olvasók is követhetik T. Olivér bolyongásait kezükben a *Szeméremékszerekkel*, megtapasztalhatják Palicsfürdő leglelkének rezdüléseit. James Joyce, Leopold Bloom és az *Ulysses* után kutatva további izgalmas szöveghelyekre bukkanhatunk az életműben, de e szálak felfejtését most mellőzni kényszerülök, habár

e terjedelmes kitérő, a regényről való értekezés hosszas elodázása pont illeszkedne magához a műhöz.

Mindentudó kalauzként, útikönyvként nemcsak a legfrissebb kiadvány olvasható, hanem a Tolnai-szövegek általában, erre a *Szeméremékszerek* is reflektál (az elbeszélő említi a szegedi egyetemistákat, akik hiába keresték Palicsfürdőn a hárfa-, illetve hársfaiskolát és a Bódis cukrászda vakablakában a könyvtárat), ám az új kötetnek a korábbiakhoz képest kimondottan hangsúlyos műfaja a bédekker. A szerző ugyanúgy viszonyul az útikönyvhöz, mint a lexikonhoz, hasonló adalékokkal gazdagítaná a Palicsról szóló útirajzot, ahogyan világlexikona szócikkeit. Ily módon az, aki Palicsot és környékét e könyv alapján kívánja megismerni, igazi tolnais küldetésre, misszióra készüljön, tartsa nyitva a szemét, és engedjen az oldalazás csábításának minden körülmények között. Valójában az olvasás folyamata is egy ilyen imaginárius séta, amelynek során nem is az a lényeg, merre tartunk, hanem a történetek, amelyeket útközben hallunk, és az, hogy minél jobban eltvedjünk, belegabalyodjunk a cselekményszövés útvesztőibe.

A szöveg elején álló mottók három fontos értelmezési irányt jelölnek ki, az első és leghangsúlyosabb a Palics felőli olvasás, a második pedig a személyiség problematikájának felfejtése. A harmadik irány nem ennyire konkrét, Vörösmarty Mihály *Előszó* című költeményéből az utolsó versszak kezdő sorának töredéke szerepel („Majd eljön a hajfodrász...”), és számomra ily módon a megelőző versszak sorai erősödnek fel, a föld, az isten megőszülésének képei, amelyek az öregség és a halál felé, valamint a közéleti kérdések felé is mutatnak.

Az eddigi Tolnai-művek sorába szervesen épül be a *Szeméremékszerek*, melyet rendkívül sűrű szöveg, a mesélés mindenhatósága, a sztorik és az alteregók tobzódása jellemez. Egyfajta újabb prózai rekapituláció érzését kelti, így a még beavatatlan olvasók számára is megfelelő bejárat lehet az opusba, viszont a beavatottaknak sem érdektelen, hiszen a már ismert motívumok is gazdagodnak, a történetek újabb és újabb variációi képződnek meg.

Az elbeszélő, azon túl, hogy az olvasót Palicson kalauzolja, a szöveg-szervező eljárásaival is megismerteti. Az önreflexív építkezés természetesen eddig sem volt idegen a Tolnai-univerzumtól, de ezúttal még dominánsabb szerepet kap ez a vonulat. A szövegalkotási folyamattal való szembenézésre egyrészt az infaustusok véleményének ütköztetése, másrészt a vallatások adnak lehetőséget.

Az infaustusok állandó szereplői a Tolnai-műveknek, központi szerepet töltenek be *A pompeji szerelmesek* elbeszéléseiben, illetve a *Grenadírmares* kisprózáiban is, ahol egyébként a készülő *Szeméremékszereket* is említi a *Mert dagványt is akart* című írás narrátora a hősök semmis szövegeinek gyűjteményeként. A 2008-as kötet és e kiemelt írás kontextusában egy sokkal inkább széttartó, kollázsszerű kiadványra számítottam, amikor először ujjongva megpillantottam a régóta várt könyv borítóját. A *Grenadírmares*ban az alteregóktól való szövegszerű elhatárolódás vágya fogalmazódik meg, az elbeszélő hangsúlyozza, hogy ezért íratja velük azokat a vendégszövegszerű irományokat, amelyekből mazsoláz a 2008-as prózakötet. Ehhez képest a két steril pohár története, bár egy sok-sok kitérővel tarkított, sok figurát mozgató, a személyiséget megtöbbszöröző történet, amelyben az elhatárolódás tematikusan figyelhető meg, a kaleidoszkóp megannyi apró, színes darabkája egy pillanatban mégis egyetlen képpé áll össze. Ám mivel egy nagyobb szövegmonstrumnak csak az első részét tartjuk a kezünkben, a folytatás szerencsére sok meglepetést tartogathat még. Az alteregókkal való játék eddig is izgalmas kihívások elé állította az olvasót, de talán mondhatjuk azt, hogy az eddigi életművet vizsgálva Tolnai Ottó a *Szeméremékszerek*ben jut legmesszebb a személyiség megsokszorozásában, a könyv zárlatát pedig nem lehet eléggé dicsérni.

A beszélők elkülöníthetlenségének problémáját már az első bekezdésben tematizálja a szerző-elbeszélő: „Regény Misu erre azt mondja, mi ugyanazt mondjuk, ugyanazt multiplikáljuk, s ez az, éppen ez, ami őt örületbe kergeti, nem sikerül ugyanis tetten érnie bennünket, tetten érni, éppen melyikünk is beszél, melyikünk is ír per pillanat, jól lehet bámul a szánkba, avagy görcsösen szorítja, sőt talán azt is mondhatnánk, vezeti kezünket, az enyémet persze nem, mondja Jonathán, mert nekem mintha nem is lenne kezem” (7). Az olvasó sem sokban különbözik Regény Misutól, próbálja szétszálazni a szövegeket, olykor azt hiszi, sikerül, de aztán ismét jön valamilyen elbizonytalanító mozzanat. Egy mesteri mise en abyme-mal találjuk magunkat szembe. T. Olivér mesél arról, hogy T. Olivér mesél, és így tovább. Időnként az infaustusoktól mintha elkülönülne egy egyes szám első személyű beszélő, aki egyszerre van kívül és belül is, aki olykor mintha T. Olivér lenne, máskor viszont tőle is elkülönül, vagy mintha ő lenne az egyik T. Olivér. Már az első oldalon „halljuk” az ő hangját is: „Ilyenkor persze nem válaszolok Misunak, lévén hogy ezeket a dolgokat különben is szeretném lazábbra fogni, sőt egészen lazára. Szinte elengedni a szála-

kat, elengedni magamtól, nézni őket, gyönyörködni bennük, mint az ökörnyálban, mint a szélfúttá aranyhajban, nyárpehelyben, illetve hát a mostanság eluralkodó vaddohánynak nevezett selyemkóró észbontóan finom pószmetfoszlányaiban...” (7). Mintha ugyanez az egyes szám első személyű beszélő szólna ki a következő sorokban is, amelyekben önnön szerepét is definiálni próbálja: „Azonnal, még mielőtt belebonyolódnék a dolgokba, előrebocsátom: nekem semmi kedvem intimpistáskodni, affektálni, hetyegni ezekkel az úgynevezett hősökkel. De szadizni sem szeretném őket. Sem az eszüket járattatni. Már-mint hogy sorban mindegyiknek én járassam az eszét. Járattassa a fene. Tehát sem kommentátor, sem íródeák, hanem csupáncsak egy csóró kibic volnék” (15).

A kibickedés, a leelkedés visszatérő momentuma a kötetnek, az egyik legizgalmasabb ilyen jelenet az, amikor T. Olivér útja során beles a Homokvár udvarába, látja Jutkát, ahogy cipeli a virágcserépeket, elmereng a kertben lévő behemót mohás szoborfej történetén, figyeli a kutyák tevékenységét, de a leglényegesebb, hogy T. Olivért is látja, amint a teraszon olvasgat. A megduplázódott, önmagát figyelő T. Olivér alakja miatt nehéz pontosan meghatározni, ki is az az én, akihez az előbb idézett gondolatok tartoznak, és pont emiatt nem érzünk különösebb ellentmondást abban, hogy miután T. Olivér hosszú távollét után hazatér, olyan, mintha csak aznap reggel indult volna el azért a bizonyos két steril pohárért. Dublőrök népes tábora áll készen, hogy helyettesítse, ahogyan elfogatásának hírért is szorgosan átadják egymásnak: „A nyulakkal zavarászták T. Olivért a zöld határon, adta tovább a hírt Kafa Ferike Palicsi P. Howard Jenőkének, aki szintén T. Olivér egyik alteregójának tekintette magát, mint különben olykor én magam is” (119). A személyiség valójában viszonyítás kérdése, attól függ csupán, honnan nézzük figuráinkat: „Gorotva szokta volt mondani, az egyik profilod szakasztott T. Olivér, a másik meg te magad vagy, anfaszból viszont, tette hozzá, akárha P. Palicsi Howard Jenőket látnám, akit valahogy nem szeretek” (120).

Ám nem csupán a szemlélődő számára csúsznak össze az alakok, a migránsok csempészésének gyanújával elfogott T. Olivér sem tud válaszolni a kihallgatás első, rutinszerű kérdésére, hogy mi a neve. Hosszasan ecseteli, miért nem tudja azonnal, reflexszerűen megválaszolni e kérdést, majd elkezdi sorolni neveit: „én valóban Kracsun voltam. Valóban Kracsun vagyok. [...] És azt is minden alakoskodás nélkül állíthatom, hogy valóban Tolnai (T) vagyok. És vagyok Orbánfalvy

T. Olivér. És Regény Misu. És Palicsi P. Howard Jenőke. [...] Olivér én vagyok. És valóban én vagyok Palicsi P. Howard Jenőke is. Ahogy valóban én vagyok Kafka Ferike is például. Mindegyik nevet illetően voltak, vannak papirosaim. Teleírt füzeteim. Dossziéim. Iratmegőrzőim. A Tolnait illetően még a komplett *Tolnai Világlexikona*, komplett *Tolnai Világtörténete*, komplett *Tolnai Világlapja* és hát persze a *Tolnai Orvos a családban* öt kötete is ott a bizonyítékok között” (130–131). És ez még csak a vállalatok örületbe kergetésének első lépése. Az infaustusok is nehezen viselik T. Olivér mellébeszélését, folyamatosan kritikával illetik őt emiatt, a határőrök és nyomozók számára pedig még szürreálisabb élmény a kérdéseket megkerülő, a történet befejezését folyamatosan halogató, seherezádéi pozícióba helyezkedő elbeszélő, aki az életéért mesél, hiszen amíg beszél, életben maradhat.

A regény nagy részét alkotó vallatások sorozatából kiemelkedik az a dialógus, amelyben a kérdések szerbül, a válaszok pedig magyarul szerepelnek, az egymás mellett elbeszélés mesteri szemléltetése ez. (A szerb nyelvet nem értő olvasók sokat veszítenek itt, ám a fordítás sem segített volna, hiszen a kérdező mondatai, gesztusai valójában nem ültethetők át hitelesen magyarra.) Az önmagából kikelő vallató börtönnel és pszichiátriával fenyegeti T. Olivért, aki már alig várja, hogy kitáruljon előtte a nagy monarchiabeli börtön kapuja, hiszen őt oda is köti valami, ismerte a börtön kéményseprőjét, valamint az édesapja is ült börtönben. Már alig várja, hogy kipucolja a börtön kályháit, kéményeit. Egy újabb abszurd küldetés, jellegzetes tolnais vállalkozás.

A már említett papirosok, dossziék, iratmegőrzők mentén halad a kihallgatás. Miközben azt próbálják kideríteni újra és újra, hogyan mutatott irányt a migráns fiúnak az afgán, szír és egyéb menekültekből gyephokicsapatot verbuválni kívánó T. Olivér, valójában az egész szerzői opus megértésére is törekednek. Parti Nagy Lajos helyett most a kérdezők a rendőrök, akik egészen más pozícióból teszik fel kérdéseiket, vallatásuk kudarcra arra mutat rá, hogy a Tolnai-szöveg-univerzum nem kényszeríthető bele előre meghatározott kategóriákba, rendszerekbe, hiszen azoknak mindig ellenáll, azokból folyton kimozdul. A laikusok szemében az örület látszatát keltő, vég nélküli, öszszefüggéstelennek tűnő beszéd valójában szeméremékszer, ahogyan a teniszlabda, a határzár hulladéka vagy éppen a disznókapocs, és az a funkciója, hogy megvédje viselőjét az örülettől, a haláltól vagy épp saját magától.

Benedek Szabolcs
Kádár hét napja

Helikon Kiadó
Budapest, 2018

Réti O. Zsófia

KÁDÁR JÁNOS MUNKÁCSY MIHÁLY MŰHELYÉBEN

Kádár János a 20. század magyar történelmének egyik, ha nem a legmegosztóbb alakja. Míg vannak, akik szerint véreskezű, kétszínű diktátor volt, aki végül beleöregedett a „nép fia” szerepbe, mások jóleső nosztalgiával tekintenek vissza a nevével fémjelzett hetvenes-nyolcvanas évek puha diktatúrájára, a jóléti szocializmus, a viszonylagos létbiztonság, az egyszerűbb élet „régiszerű idejére”. A Kádár János földi maradványai körüli botrányok, a néhány éve felavatott, majd gondosan elrejtett és csak nagyobb évfordulókra előhozott Kádár-mellszobor kálváriája például remekül illusztrálja alakjának ellentmondásos megítélését. Be kell látnunk, hogy Kádár megkerülhetetlen a huszadik század magyar történelmében, és Benedek Szabolcs *Kádár hét napja* című új regénye tovább árnyalja a kérdést, hogy miként értékelhetjük annak a vezetőnek a ténykedését, aki 1956-tól 1988-ig, közel harminchárom éven át irányította az országot.

A kötet fülszövege – azon kívül, hogy világosan körülírja a regény témáját – különös olvasói elvárásokat támaszthat: „A regény annak a hét novemberi napnak a történetét meséli el, amely nemcsak Kádár, hanem az ország számára is sorsfordítónak bizonyult – ugyanakkor korábbi események felidézésével arra is keresi a választ, hogy miként és miért lett az 1956-os forradalom kezdeti hívéből annak árulója és eltiprója.” Azért is

lehetnek *különösek* az így létrehozott elvárások, mert a kategorikus és egyértelmű értéktöltettel rendelkező „áruló” és „eltipró” megjelölések olyan világos, eldöntött és rögzült narratívát sejtetnek, amelyet – tegyük hozzá, szerencsére – maga a regény nem tud és nem is akar prezentálni. Ugyanakkor a borító és a könyv megjelenése egészen másmilyen történelemszemléletet implikál. A neoavantgárd/punk/pop-artos, de leginkább besorolhatatlan stílusú, azonban mindenképp felforgató drMáriás borítón szereplő munkája, a kék hajú, sárga bőrű, piros kontúrokkal megfestett *Kádár János Malevics műhelyében* nagyon másmilyen történelemszemléletet feltételez, mint a fülszöveg. Ha ehhez még hozzáadjuk azt a rendhagyó megoldást, hogy a külső borító hozzá van ragasztva a belsőhöz, amelynek egyes részei ilyen módon hozzáférhetetlenek maradnak – ahogyan finomra hangolt műszerek nélkül az eredeti, Malevics-féle *Fekete négyzet* alatti, azt megelőző képek is –, azt láthatjuk, hogy mindez jobban rezonál a „történelmi regénynek” azzal az interpretációjával, amelyet Benedek Szabolcs a szöveg után fűzött szerzői jegyzetében megfogalmaz. „A történelem és az emberi élet egyaránt lehet regényes, mi több, gyakran az is, ám a regény soha nem történelem, és nem is életrajz, hiszen írója választja ki és szedegeti össze különböző szempontok szerint azokat az építőköveket, amelyekből aztán saját akarata és képességei szerint épít föl egy önálló és új művet. Magyarán ő dönti el, hogy a valóság elemeiből mit hagy ki, és mit tesz bele” (371). Ilyen módon tehát a történelemnek egy lehetséges olvasatát adja, miközben bizonyos aspektusokat óhatatlanul homályban kell hagynia.

A szerző egyébként rutinosan mozog a történelmi regény műfajában, a *Kádár hét napját* megelőző munkái (*Focialista forradalom*, *A fumei cápa*, de bizonyos tekintetben akár még *A kvarcóra hét dallama*) is ebbe a kategóriába sorolhatók, sőt, Kádár el is jut Benedek korábbi műveiből ismert helyszínekre, így Szolnokra, *A kvarcóra... színhelyére*, és Rijekát is meglátogatja néhány évtizeddel *A fumei cápa* cselekménye után. Ami viszont a legnagyobb különbséget – és a regény legsebezhetőbb pontját – jelenti az előzőekhez képest, az a *Kádár hét napjának* narrációs technikája. Amikor Benedek Szabolcs azt a szerzői döntést hozta, hogy majdnem teljes egészében szabad függő beszédben, Kádár János nézőpontjából írja meg új regényét, igen nagy kockázatot vállalt. Az egyik moszkvai „tárgyaláson” például az elbeszélő egy lehetséges történelmi párhuzamot villant fel: „Óhatatlanul a régi hasonlat jutott eszébe az elemi iskola hittanóráiról: Krisztust Pilátus elé vezetik. [...] Nem csak az a kérdés azonban – pislantott

megint a társaira Kádár –, hogy ki fogja alakítani Pilátus szerepét. Az se lényegtelen, hogy közben melyikük lesz Krisztus, és ki a két lator” (193–194). Ebből a szempontból lehet érdekes – és világhíthat rá a narrációs probléma összetettségére – ugyanennek a bibliai jelenetnek egy másik, irodalmi leírása, Szabó Magda tollából. A *Für Elise* lapjain beszámol arról, hogy diákkorában egy iskolai fogalmazást kellett írnia Munkácsy *Ecce homo*járól, bármely tetszőleges, a képen szereplő alak nézőpontjából. „Dolgozatom meglepő sorsra jutott, személyesen kellett ízekre szaggatnom az osztály előtt, mert megsértettem írásommal Jézus Krisztust. Sokáig sziszegte rám magyarázatát Móre Mária, mert nehezen tudtam felfogni, hogy lehet valami tilos, ha szabadon választható, mi a vétek abban, ha én, aki a nagy tablón mindenkit ismertem, Jézust, Pilátust, Kajafást, Máriát, még Magdolnát is, miért nem választhattam a kép előterében érdeklődve figyelő kóbor kutyát, az egyetlen, akinek nem tudtam múltját és jövőjét.”¹ Bár kétségtelesen üdvözlendő, hogy Benedek nem osztotta le világosan a szerepeket, a „kutya” nézőpontja minden bizonnyal több játékeret hagyott volna az alkotói kreativitásnak, mint a történelmi tabló egyik főszeplőjéé (egy másik szöveghely a Haynau-párhuzamot említi).

A kádári perspektíva dilemmái sokszor a narrációs technikában is megnyilvánulnak: nem mindig világos, hogy Kádár belső gondolatait, vagy másokkal is megosztott mondandóját olvassuk, máskor pedig a gondolatfolyam és az olvasói tudás összehangolhatatlansága egészen furcsa beszédhelyzeteket eredményez. „Halálsápadtra válva nézte, ahogyan a másik két járműből sorban szállnak ki az államvédelmiskék kék egyenruháját viselő fejezések. Utoljára maga Péter Gábor, az ÁVH parancsnoka. »És az esküvői tanúm« – tette hozzá gondolatban Kádár” (63). Az elbeszéléstechnika különös, ám sokat sejtető megoldása az, hogy Kádár belső gondolatmenetei még csak nyomokban sem idézik meg azt a kedélyes-anekdotázó, ugyanakkor jól átgondolt és nagyon világos beszédmódot, amely fennmaradt nyilvános megszólalásainak jellemzője. Ezek sokkal inkább egy óvatos, őrlődő, tépelődő ember gondolatai – ezért is maradhatnak az olvasóban kérdések minden alkalommal, amikor a főszereplő egy-egy nyilvános beszédét olvashatjuk. Ezeket ugyanis nagyon csekély belső reflexió kíséri, ahogyan a regényben is idézett József Attila írja, „ügyeskedhet, nem fog a macska egyszerre kint s bent egeret”.

Mindez azonban éppen a regény által felvetett egyik legizgalmasabb kérdéshez, a kádári személyiséghez vezet el az olvasót. Annak

1 SZABÓ Magda, *Für Elise*, Európa, Budapest, 2002, 143–144.

ellenére, hogy a választott nézőpont és narrációs technika legalábbis nehezített pálya, a *Kádár hét napja* érzékeny és árnyalt portrét fest a kulcscharakterről, illetve arról, ahogyan a regény Csermanekje látni és láttatni szeretné magát. Ebben a folyamatban talán a legfontosabb dilemma, amely a külső és belső hangok elkülöníthetőségével is összefügg, a sorok között olvasás képességének és szükségességének kérdése. A regény elején egy olyan Kádár Jánost ismerhetünk meg, aki kiválóan eligazodik a magyar közélet írott, de leginkább íratlan szabályai között – dacolva még a folyamatosan változó széljárással is. Érti egy-egy köszönés, tegeződés, magázódás, megszólítás jelentőségét, és jó érzékkel használja is ki ezt a tudását – a jövő horizontjából talán ezen, sokszor ki nem fejtett árnyalatok rekonstrukciója lehet a legnehezebb. Ugyanakkor a szovjetekkel kapcsolatban már távolról sem annyire magabiztos: „[Mária] is nagyon jól tudja, hogy Kádár még mindig nem ismeri eléggé a szovjeteket. Nem látja át az észjárásukat, és nincs mindig tisztában vele, hogy amit mondanak, azt éppen miként kell érteni” (50). Erre utal az is, hogy a regény Kádárja sokáig mindentudóként tétélezi a szovjeteket, és például egy, a férfiatlanságára tett burkolt megjegyzést az előző este szexuális kudarcára, vagy éppen a börtönben elszenvedett sérülései természetére vonatkozó utalásként ért el.

Valamivel később a regény Kádárja kifejezett ellenérzését fejezi ki bármínemű, szimbolikusan olvasható beszédmóddal szemben – annak ellenére, hogy legtöbbször maga is él ilyenekkel. „Ha az ember nem meggyőződéses kommunista, aki úgy tartja, mi több, tudja, hogy a világot pontosan meghatározható és föltérképezhető logikai szálak és ok-oksági összefüggések mozgatják, és hogy a jelenségekre mindig találunk olyan magyarázatot, amely visszavezethető az anyag természetére, az izzó első-tétülését akár szimbolikusan is gondolhatná. [...] Kádár azonban úgy vélte, [...] egy wolframszál halálából [...] még nem lehet semmire se következtetni” (215). Talán ebből az averzióból ered az a már tárgyalt beszédmód, amelyet Kádár a regény vége felé a szolnoki gyűlésen követni kíván: „Arra törekedett, hogy világos és egyszerű mondatokban szóljon. Kertelés nélkül. Az a fontos, hogy mindenki megértse, és mégse érezze senki, hogy most egy atya magyaráz tanulásra kötelezett fiainak” (346). (Érdekes, hogy – bár a regény fikciója nem szól erről – mégis ez a nagyon világosnak tűnő beszédstílus alapozta meg a Kádár-kor második felének öncenzúráról ingoványos, képlekeny nyilvánosságát.)

A térben és időben egyaránt nagy távolságokat mozgósító, szövevényes történet – bár a flashbacktechnika révén rengeteg élvezetes, sze-

mélyes és kalandos epizód kerül bele – mégiscsak egy adott, mindenki számára ismert végkifejletet készít elő: 1956. november 7-én Kádár Jánost szovjet tankok hozzák vissza Budapestre, majd Magyarország miniszterelnökéként leteszi az esküt az Országházban. Ebben a folyamatban talán a szerelmi, mozgalmi és fiatalkori kalandok, személyesebb mozzanatok mellett a legizgalmasabbak azok az érzékeny, apró megjegyzések, amelyek a nagy súlyú döntési helyzetbe kényszerített Kádár karakterét, szorongásait írják le. Ilyen például az, a gondolatfolyamban többször is hangsúlyozott tény, amely a regénybeli Kádár számára rendre komoly büntudatot okozott: „tudták róla, hogy egy kevés kényszer hatására azonnal vallani fog. Szervezni tudott, ideológiai síkon is képzett, ám vész esetén mindig meghunyászkodott” (137). Bár ezt kétségtelenül elismeri saját magáról, Kádár alakja mégsem maradéktalanul negatív, sőt, megérthető, s már-már meg is sajnálható. A szorongás képei egészen addig a pontig rendkívül erősen határozzák meg a regény hangulatát, amíg Kádár Moszkvában el nem vállalja a megalkuló kormány vezetését. Erre utal az is, hogy Kádár sosem tudja, hová mennek, hogy valamiért az órája is megállt, így az idő múlását sem tekintheti fix viszonyítási pontnak, miközben zavarban van ruhái állapota miatt (hiszen nem volt módja átöltözni), nem tudja értesíteni a feleségét, és ami a legfontosabb: nincs cigarettája, gyufája, és általában engedélyt és tüzet kell kérnie, ha rá akar gyújtani.

Összességében tehát elmondható, hogy Benedek Szabolcs Kádár-regénye impresszív történelmi tudással, a részletekre való odafigyeléssel és biztos írói kézzel festi meg nemcsak 1956, de nagy vonalakban az azt megelőző évtizedek tablóját is. Legjobb pillanataiban hiteles, de nem száraz, megértő, de nem elnéző – s a múlthoz fordulás ilyen gesztusától ennél többet nem is lehet elvárni. Főhőséhez hasonlóan nem bízik az egyetlen, felülről elrendelt igazság gondolatában, ahogyan a regénybeli Kádár is az elbizonytalanodás képességével és lehetőségével határozza meg saját magát „a személyi kultusz elhajlásaival” szemben. „Az elmúlt évek beidegződései még élnek, azonban világossá kell tenni, hogy a jövő más lesz. Egészen más, mint a múlt bármely szelete. Nem ő lesz a világító lámpás, amit követni kell, és nem is várhatják el tőle, hogy a bölcs vezér szerepében tetszelegjen. Azt eljátszották mások, mindenki láthatja, mi lett belőle. Nem ő fogja megtalálni azt a keskeny pallót, amely ebben a politikai rendszerben a boldogulásukhoz vezet. Azt közösen kell megtalálniuk” (345).

Kálmán Gábor

Janega Kornél szép élete

Kalligram Kiadó
Budapest, 2018

Balajthy Ágnes

HANGULATPRÓZA

Kálmán Gábor prózaírói bemutatkozása a 2011-ben kiadott *Novához* köthető, amelyet sokan méltattak – többek között – a novellafüzér és a kisregény olvasási alakzatát egyaránt előhívó rafinált szerkesztésmódjáért. Kálmán idén megjelenő, harmadik kötete, a *Janega Kornél szép élete* is hasonlóképp szerveződik. A novellaszerűen megformált, gyakran csattanóval záródó fejezetek között ezúttal viszont nem a közös helyszín, hanem a főhős-elbeszélő személye teremt kapcsolódást. Történetmondása nem a felidézett események időrendjét követi, hanem egy hat-hét évet felölelő időszak pillanatai között ingázik oda-vissza, ezzel is érzékeltetve, hogy a címben szereplő „szép élet” nem írható le egy egyenes vonalú fejlődéstörténetként. Sőt az is kérdéses, hogy egyáltalán elkezdődött-e. „Ez végül is az ő élete. És mint mindig ilyenkor, eszembe jutott, hogy vajon az enyém végre mikor kezdődik” (11); „Csak belesöpöpentem valahogy ebbe a rémálomba. Mondjuk, ez a rémálom már harmincöt éve tartott” (12) – vall saját megrekedtségéről az én-elbeszélő már a legelső fejezetben. A regényszöveg tehát nyílt íróniával értelmezi a címet, amelyet az is tetéz, hogy a főhős, a negyvenes évei felé közelítő Janega Kornél alakja csupa negativitással jellemezhető: nincs felesége, nincs gyereke, nincs barátja és apja sincs. A válsághelyzetből válsághelyzetbe kerülő férfi történeteiben tévedések, félreértések,

tragikomikus kalandok sorakoznak egymás mellett, felülírva azt a címben szereplő birtokos szerkezetbe kódolt meggyőződést, miszerint az ember a sajátjaként irányíthatná az életét. Ezt a benyomást erősíti fel az a körülmény is, hogy a főhős a legtöbb fejezetben mozgásban van, helyváltoztatása viszont mindenféle szilárd célképet nélkülöz. Hol a Rózsadombon bolyong, hol egy présházba települ ki, hol egy szlovén üdülővárosban kószál, hogy aztán – a regény egészének logikáját leképezve – ugyanahhoz a metaforikus helyhez vagy inkább nem-helyhez térjen vissza: minden hiány legeredendőbbikéhez, az apa hiányához.

Az alkoholfüggő, gyerekeit elhanyagoló apafigura szerepeltetése révén Kálmán Gábor könyve termékeny párbeszédbe léptethető a kortárs magyar és világirodalom néhány emblematikus szövegével, hiszen egy hasonlóan traumatikus apa-fiú viszony kerül Karl Ove Knausgård *Halál* és Bartók Imre szintén idén publikált *Jerikó épül* című remek nagyregényének fókuszába is. Míg Knausgård hiperrealista módon nagyít ki és analizál egy-egy gyermekkori emléket, Bartók művében pedig a megkonstruált én-elbeszélői perspektíva kitágítása révén az apa tudatába is beláthatunk, addig a Kálmán-mű apaképe nem ennyire aprólékosan kidolgozott. Erre az én-elbeszélő maga is reflektál: „Apaképből alig jutott, igazából semennyi. Ami jutott, az is inkább rossz volt” (44). A férfiről, aki hétéves korában elhagyta, és utána csak egyszer bukkant fel, a fiú emlékezete olyan gesztusokat őriz meg, amelyek nem egyénítik, csak a lecsúszott, külvárosi kocsmákban üldögélő alkoholista sztereotipikus figuráját rajzolják ki. Kálmán művében ezért nem az önsorsrontó apa titokszerűsége áll a középpontban, hanem hiányának utóhatásai: a „miért?” helyett sokkal inkább a „mert” mozgatja az elbeszélést. Azaz, Janega Kornél szövegében saját apátlansága egy totális, mindenre választ kínáló magyarázóelvvé válik, amely felől magától értetődőnek tűnnek a kudarcai, ugyanakkor mindig lehetősége nyílik az önfelmentésre is.

Az apa nélkül töltött gyerekkor egykori színtere ráadásul egy vegyes etnikumú szlovákiai kisváros panelrengetege. A kisebbségi léthelyzet Janega Kornél narrációjában egyértelműen valamiféle lefokozottságot jelent, a Magyarországgal való összevetésben szülőhelye alulmarad: „Szürkébbek voltak a nappalok és sötétebbek az éjszakák. Kisebbség a boltok, izzadságszagúbbak a kocsmák és szomorúbbak a gyerekkorok. Gyomorból, tüdőből áradt a szomorúság és a fásultság. Nem voltak még élettől nyüzsgő eszpresszók sem, mint odaát. Fakóbbak voltak a buszok, laposabbak a lapos tetők, és megszeppentebbek a később fekete-fehér

fotókon vélhetően piros színű műanyag tűzoltóautókat szorongató kisgyerekek, családi portrékon” (46). Miközben egyáltalán nem állítható, hogy a mű intenciói közé tartozna egy politikai allegória kibontása, az apátlanság és a „kisebbségiség” képzetei finoman egymásra íródnak a szövegben: „zörgő csontú, bántható kisgyerek voltam, anyám nevelt, túl tökös se lehettem, ráadásul kisebbségi” (8). Mindkét állapot a kódváltást, a többség nyelvének megértését teszi nehezkessé: a kisfiú nem tudja, hogy a nanukot Magyarországon jégkrémnek hívják, a felnőtt férfi pedig azzal nem tud mit kezdeni, amikor a barátnője, Díta bejelenti, hogy hazaköltözik, mert az apja haldoklik. („Nem csak tettettem. Tényleg nem értettem. Az apa-fogalom valami nagyon távoli, homályos dolognak tűnt” [138].) Az „apahalál” eseménye köré rendeződő, ödi-pális színezetű motívumsor az, mely egyébként további közös pontot képez Kálmán műve és két fent említett szerző könyve között. A regényben ugyanis különböző áthelyeződések révén újra és újra bekövetkezik ez a pillanat: Díta elveszti az apját, az első fejezetben a majdnem-nevelőapa hal meg, egy másik fejezetben Kornél sosem látott öccse arról ad hírt, hogy apjuk „főhérlóként” (a szlovák idióma pontos jelentése mindvégig rejtély marad) tűnt el, végül kiderül, hogy az apa mégis él, nemsokára azonban immár végérvényesen elviszi a rák, úgy, hogy fiai a temetésére sem mennek el. Mindeközben Kornél befejezi második regényét, amelyben szintén csak azért támasztja fel az apát, hogy megölhesse: „Tiszteességesen öltem meg az apámat, azt hittem, ezzel vége a történetnek” (184). (Aki ismeri a szerző eddigi életművét, azt Janega Kornél készülő regénye *A temetés* című 2016-os Kálmán-opusra emlékeztetheti. Sőt az első kötetben kulcsszerepet játszó nova nevű szülőfajta is szóba kerül a második fejezetben. Ezek a metafiktív utalások azonban nem telepednek rá a szövegre, amely nem feltétlenül igényli az olvasótól a felfejtésüket.) Az apahalál folytonos megsokszorozódása, illetve elhalasztódása felszámolja annak a lehetőségét, hogy valamiféle mindent megváltoztató vagy lezáró momentumként gondoljunk rá. Janega Kornél életéből hiányoznak a drámai csúcspontok: amikor az elfekvőben meglátogatja évtizedek óta nem látott apját, voltaképpen nem történik semmi – sem megbocsátás, sem nyílt konfrontáció, tovább kell cipelnie az apátlanság terheit.

Az eddigiek alapján úgy tűnhet, Kálmán Gábor kisregénye egy monomániás figura rossz közérzetének lenyomata. Ez azonban – szerencsére – távolról sincs így. A regénycímnek létezhet például egy alternatív olvasata, amely nem a „szép élet” szókapcsolat által gene-

rált elvárások és az elbeszélte események ironikus szembeállításán alapul, hiszen a „szép” jelző arra is ráirányíthatja a figyelmet, hogy Janega Kornél kifejezetten esztétikai módon viszonyul az élethez. A regényalak homo aestheticusi attitűdjét jelzi már a neve is: a furcsán, nem is annyira szlávosan, mint inkább idegenül csengő vezetéknev, és a keresztnév, amely – nem véletlenül – Kosztolányi Esti Kornélnéjének emlékére idézi fel. Elbeszélése egyfelől tehát – nem meglepő módon – azzal szembesít, hogy az apahiány és az ebből fakadó, a felnövekedéssel, férfivá válással kapcsolatos bizonytalanságok hogyan nehezítik meg egy szilárd identitás kialakítását, önazonosság-tudatának ugyanakkor megingathatatlan, számos reflexióból kiolvasható alapja az a felismerés, hogy ő művészember. (Tekinhető ez akár egyetlen apai örökségének is: a törött nyelősöví, haldokló apa korábban zenélt, az elfekvőben pedig hobbiból festeget.) „Én folyton kordzakókban, sálban jártam, mint egy modern Arthur Rimbaud” (125), tekint vissza a főhős kamaszkori önmagára, és ebből a kifelé közvetített színpadias, stilizált önképből sokat megőriz felnőttkorában is. A harmincas éveit taposó Janega Kornél ugyanúgy cipeli magával a zakóját a nyári melegben, értékes faksimilét gyűjt, csak Budán hajlandó lakni, és az egyetlen bútordarab, melyet fontosnak tart egy lakásban, az az íróasztal. Civil munkájáról semmit nem tudunk meg, csak annyi biztos, hogy befejezi második regényét. Az írásra mint szakmára, a készülő regényt övező irodalmi nyilvánosságra (egy, az írással kísérletező háziasszonyokra tett nem túl szimpatikus kiszólástól eltekintve) azonban szintén nem történik utalás a könyvben. A főszereplő irodalmi ambíciói így inkább mintha annak az őt mozgó, mindent átfogó vágnak a részeként tűnnének fel, amellyel artisztikussá kívánja formálni a körülötte lévő világot. Ezt a vágyat az elbeszélés nyelvileg legérzékletesebben a városi architektúrát és a Duna-menti tájat ábrázoló passzusokban viszi színre. Janega Kornél elsősorban ugyanis az épített tereken keresztül érti meg magát, amelyek közül kettő válik számára különösen meghatározóvá: a gyerekkor „szögletes” és „szürke” díszletei, illetve a „puha, okker”, romantikusan megkopott Víziváros, amelyet felnőttként választ otthonának. „Úgy éreztem, illik hozzám ez az előregedett, ütött-kopott háztömb és garzon, a salétromos udvari falak és a sárga járóköveken kitüremkedő gaz és fűcsomók” (24). Az egyébként is remek mondatokat jegyző Kálmán Gábor prózájának egyik legnagyobb erénye az ilyen leírásokat átható atmoszférateremtő erő, amely egyaránt képes közel hozni a szocreál panelsorok hidegletlős unalmát és az évszázadok

óta szunnyadó budai utcák – Krúdyn, Ottlikon is átszűrt – sajátos nyugalalmát. Azok a világtéremtő eljárások azonban, amelyek nagyszerűen működnek egy-egy feszesre gyúrt fejezetben, már nem biztos, hogy ugyanilyen hatékonyak, amikor a körkörös szerkezetű kisregény újra és újra használatba veszi őket. Ha számos hasonló szöveghely után már megint a „kósza, pasztellsárga” budai fényről olvas az ember, „[a]minek nincs forrása, nincs elhalása, csak halvány, alig érezhető jelenléte van” (90), akkor azt nem annyira egy motívumrendszer gazdagodásaként, mint inkább kiüresedéseként érzékeli. Egyébként is hiányoltam a kisregény Víziváros-konceptiójának kidolgozottságát. Janega Kornél lakóhelye egy biztonságos kisvilág, ahol mindenki ismer mindenkit, és a százéves épületek nem veszítették el régi patinájukat: „Köszönőviszonyban voltunk mindenkivel az utcán, tudták a boltosok és a pultosok, hogy mivel foglalkozunk és mikor jelenünk meg náluk. Hitelünk volt a törzshelyeinken. Elmeséltük egymásnak a legmélyebb titkainkat. És közben mindenki pontosan tudta, hogy a másik nem él vissza a hallottakkal” (25). Ez a közelebbről meg nem indokolt nosztalgiából, eszményítésből, romszerűség iránti vonzódásból összegyúrt Víziváros-kép („Szerelmes voltam a városrészbé. Víziváros simulékony volt, mint egy felizgatott kamaszlány.” [82]) azonban nem győz meg a hitelességeről, és nem is indítja be a képzelőerőmet. Ahhoz, hogy a kisregényben kiépüljön egy valódi Víziváros-mitológia, az elbeszélés talán játékba hozhatta volna a hely konkrét történelmi vonatkozásait, saját történeteit (úgy, ahogy azt például Térey János Budapest-szövegei teszik), jóval összetettebb kontextust teremtve, nem csak azokat a díszítőelemeket variálva, amelyek minden közép-európai város történelmi negyedéhez társíthatók. Az ismétlések, a túlzások (Janega Kornél romkultuszának jegyében például minden, ami megkopott, máris esztétikai minőségre tesz szert) helyenként egyszerűen modorossá teszik az elbeszélést. Ugyanúgy, ahogy a Víziváros elhagyásától rettegő főhős Buda-imádata is csak egy póz: „Kint voltam a külvárosban, budai ésszel felfoghatatlan helyszínen, nagyon messze Vízivárostól. A hideg is kirázott a gondolatól” (134). Azzal persze, hogy egy regény elbeszélő énjének viselkedése olykor megmosolyogtató, önmagában nincs probléma, ami olvasóként zavaró lehet, inkább az, hogy erre a szöveg sem mutat rá. Vegyünk például közelebbről szemügyre egy utolsó könyvrészletet: *A hal vére* című fejezetben Janegát akkor látjuk, amikor a válása után kivételesen Pesten él, egy lerobbant, csupa élet és csupa kosz Dob utcai albérletben, fiatal egyetemista ismerősökkel. A szöveg arról tudósít, ahogy Kornél és ba-

rátja, Gergő hirtelen felindulásból nekiállnak halászlévet készíteni, de ezt az anekdotikus jellegű történetet egy hamvába holt szerelmi kísérlet elbeszélésével ellenpontozza. Mint ilyen, a fejezet jó példája annak, hogy Kálmán egy-egy novellányi szövegen belül milyen invenciózusan kapcsolja össze a különféle történetsszinteket. A zárlatban a fiúknál tartózkodó amerikai vendégszác perspektívájából tárul fel a „kelet-európai romantika” (114) kvintesszenciáját magába sűrítő jelenet: „döbbsen nézte a kibelezett pontyot, a belsőségeket a konyhapulton, kettőnk, ahogy gatyában állunk felette, ahogy az öreg, leharcolt konyhapulton folyt a halvér” (115). Én azonban legalább ugyanilyen komikusnak találtam ezt a két korábbi mondatot: „Bekapcsoltam a turmixgépet, hogy az alaplé minél krémesebb, minél simább legyen. Hatalmas zajjal járt az öreg, talán még szovjet gyártmányú gép, szinte rezgett tőle a háztömb” (114). Mivel tudjuk, hogy egy olyan konyháról van szó, ahol senki sem mosogat és nincs fűtés, így elég nehezen hihető az, hogy az alapfelszereltség része lenne egy turmixgép – itt mégis van, de akkor az már régi és szovjet. Miközben a fiúk nem sokat tudnak a halászléfőzésről, Kornél egy gasztroblogger szakértelmével „minél krémesebb” és „simább” alaplé készít. Azaz, ez a szövegrész már-már parodisztikus megvilágításba helyezi az én-elbeszélő artistikusságát, régiségmániáját, egyszerre lefokozott és kifinomult igényeit – utána azonban nem bontja ki a jelenet különféle mozzanatai között érzékelhető széttartásban rejlő poétikai potenciált.

Nem ez az egyetlen példa arra, hogy Janega Kornél egy-egy különösen irritáló gesztusa vagy mondata úgy kelt komikus hatást, hogy az nem tartozik a szöveg intenciói közé. Az egyébként remek prózaírói kvalitásokkal rendelkező szerző akár ki is aknázhatta volna ezeket a lehetőségeket, olyan szövegösszefüggéseket teremtve, amelyek markánsabban, több ironiával keretezik az én-elbeszélő manírjait. A *Janega Kornél...* hangulatai így fojtogatóan egyneműek maradnak, Buda mindig okkersárga, a gyerekkor mindig szürke, Kornélnak mindig egyformán rossz, ugyanakkor egyformán jó, a befogadótól pedig azt várja el a mű, hogy mindezt akceptálja. Az össze nem illés, a keveredés, az ambiguitás tapasztalataira (is) fókuszáló elbeszélésmód talán még jóval élményszerűbbé tehetné volna Kálmán Gábor kisregényének olvasását.

Szvoren Edina

verseimMagvető Kiadó
Budapest, 2018

Visy Beatrix

„EZ MÁR VOLT, EZ MÁR MEGESETT”

Szvoren Edina prózavilága stabil, rezdületlen univerzum. Nyomasztó és szinte reménytelenül fojtogató az első kötettől, a *Pertutól* kezdődően. Ezt az alaptónust még az irónia, a finom humor és a helyenként komikusan is érthető történetelemek, jelenetek sem bírják áthangolni, inkább csak elmélyítik, cizellálják, variálják az ábrázolt világ komplexitását, a viszonyok sokféleségét, a nézőpontok, szemléletmódok lehetséges sokaságát.

És bár a megszólalásmód és a narrációszöveg a kezdetek óta egyszerűsödött, az ábrázolásmód, prózanyelv letisztultabbá és egységesebbé vált, a világláttatás, az elbeszélőknek az eseményekhez, emberekhez, dolgokhoz való viszonya nemigen változott; mindez a negyedik, *Verseim* című kötethez érve már valóban egy fojtogató, lényegi változások nélküli, homogén univerzumnak mutatkozik.

Szvoren – bárki legyen is az elbeszélője – történeteit, helyzeteit vagy (lét)állapotait távolságtartó idegenséggel, a megfigyelés eleve kívülálló, önmagát is kívülről szemlélő pozíciójából láttatja, még akkor is, ha első személyű az elbeszélés, ugyanakkor a részletezés, a tárgyi világ, az emberi testek, a fizikai folyamatok ábrázolásának közelsége, a dolgok nagyítóval való vizsgálata a letapogatás, torzítás iszonyatát is létrehozza, a szellős, levegős távlatok, totálképek pedig hiányoznak, kívül rekednek a képen. Nincs, nem tud tehát lenni más nézőpont.

A *Verseim* cím, ami a prózaíró, novellista szerző gegje, az őt közelebbről, távolabbról ismerő olvasók várakozásának felcsigázása, felforgatása. De különösebb páfördulásról nincs szó, a kötet elbeszéléseket, novellákat tartalmaz a korábbiakhoz hasonlóan, és az alcím is *Tizenhárom – balszerencsés? – történetet* ígér.

Az első két kötethez viszonyítva, amelyekben sok esetben a múltat, a gyerekkort, a családi viszonyokat vagy a szülő-gyerek kapcsolatot ábrázolta a szerző, Szvoren Edina prózája egyre inkább a hétköznapi életet élő, teljesen átlagos, kapcsolataikban, munkájukban így-úgy létező, funkcionáló, boldogulató kisembereket ábrázolja. Az ő, sokszor valódi történet nélküli történeteiket írja meg, egy-egy élethelyzetből készíti történet-, eseményszerű narrációt, de valójában gyakran egy szituáció, lelkiállapot, hosszan fennálló családi vagy társas kapcsolat mozdulatlan, alig mozduló állapotrajzát bontja ki. A szerző által megjelenített emberek, közegek, történetek és maga az ábrázolásmód is sok szállal köthető a realista próza hagyományához, a számos mai prózapoétikai jegy, narrációs megoldás ellenére is. A 19. századi orosz realizmus, a csinovnyikok, kishivatalnokok, kisemberek világa kortárs teret, kulisszát kapott, de életük, céljaik, gondolkodásmódjuk tekintetében a „felesleges ember” antihőseihez közelítenek: fontos célok, elhivatottság nélkül tengetik életüket, sodródznak vagy küszködnek munkahelyükön, otthonukban, berozsdásodott kapcsolataikban, belesimulva, belefásulva vagy beletörődve helyzetekbe, rendszerekbe, szokásokba.

Családi és társas kapcsolataik a korábbi szövegekhez hasonlóan kötelességszerűek, unalmasan egyhangúak, amit a furcsa szokások, kényszeres tettek, szavajárások megfigyelése, leírása tesz bizarrá, torzzá. Ezért is lehet, hogy orosz elődeikhez hasonlóan a szereplők életében egy-egy jelentéktelen esemény, apró mozzanat kap kiemelt szerepet, felnagyított (élet)célt, mint a *Látogatók* irodai közegében, amelyben ráadásul ki tudja, minek a másolása a napi feladat, vagy a *Hátunk mögött surrogás* hiányt fenntartó feszültségében. A jelentéktelenség, eseménytelenség, a semmi történésének közepette az elbeszélők a részleteket nagyítják fel, apró dolgokat hangsúlyoznak, akár többször is, visszatérő mondatok, motívummá emelődő lényegtelen mozzanatok teremtik meg a jelentéktelenség esztétikáját ezekben a szövegekben. Erre kifejezetten jó példa az *Áruházi blues*, mely már címében is hordozza a reklamációs pult végtelen, fásult, monoton munkájának hangulatát, ahol a legnagyobb kérdés az, hogy melyik méretű ládába kerül a reklamált termék, vagy hogy a napi langallókínálatból hogyan lehet

minél változatosabb étrendet kialakítani. A kisemberek életét egy új albérlő vagy egy munkatárs tisztázatlan hiánya is képes kizökkenteni, a monotóniatűrés azonban nem egy esetben kényszeres tettekhez, szokásokhoz vezet, a szereplők apróságokon „rugóznak”, vagy menekülésképpen ébren ábrándoznak, képzelődnek, de ezek a fantáziaképek is többnyire megmaradnak az ösztönös vágyak kielégítésének, a szexuális fantáziáknak a szintjén. Nincs bennük semmi nagyszabású, élet- vagy sorsfordító, pláne nem világmegváltó. Ám az én-elbeszéléseknek köszönhetően ezeknek az átcsúszásoknak, képzelgéseknek sokszor elmosódnak a határai, és nem dönthető el egyértelműen, hogy a mű valóságában vagy a szereplő képzeletében történnek meg a dolgok, amire szintén az *Áruházi blues* falansztervilága kínál jó példát.

De ez csak egyik módja az úgynevezett valóság kisiklásának. Más esetekben a titok, a hiány, a meg nem nevezett talányok csúsztatják a groteszk és az abszurd irányába a történeteket, amelyek ezáltal szintén felidézhetik Gogol vagy Csehov világát. A részletek felnagyítása, eltúlzása, az események elfajulása, az érzéki csalódások következetes végigvitele több szövegnek is lényeges eleme, a torzítás Szvoren prózai eszköztárának bevett kelléke. Az izzasztóan realista nyitótörténetet követő *A varródobozban nincs hely éjjeli állatoknak* látszólag könnyedebb hangvételű családi idillje Schlemihl-parafrázis, mely jól jelzi a hétköznapi világok, történetek mögött a kötet gondolati súlypontjait, a közelség optikájának torzulatában rejlő létegeszre vonatkozatható reflexiókat. Az árnyékát veszített társ, illetve az árnyék hiányát felfedező elbeszélő megrettenése, kiköppenése érzékelteti a pár tagjainak eltávolodását, a kapcsolat működésének zavarait; de a fausti történet egyértelmű megidézése az idegenségtapasztalat, a bűnösség, a bűnnel és a lelkiismerettel való alkudozás, a büntudat és a kivetettségerzet együttesen jelen lévő, egymásból következő és nyomasztó érzéseit is megteremtik. E problémakör finom jelzései más történetekben sokkal explicitebb kibontást, cselekményesítést kapnak, a letartóztatás, büntetőper, bírósági eljárás és a börtön több elbeszélésben is megjelenik. A közvetlen környezet, a családtagok látszólagos megbocsátása, hallgatása a szégyen közös viseléseként, a részvétetika gesztusaiként értelmezhetők, de az elkövető önmagára kirótt büntetése, a büntudat mértéke nem egyszer jóval nagyobbak mutatkozik, mint a külvilág ítélete, ahogy ez a *Látogatók* börtönfantáziájából és a *Szeretnék mondani valamit az életemről* vallomásából is kitűnik. „A baleset óta alig valami változott. A napirendem, a ruháim ugyanazok. Igaz, hogy éjjelente,

ha fölriadok, az egymással össze nem függő események időrendjét csak ügyvel-bajjal tudom rekonstruálni. [...] Nappali látomásom, nem éjjeli, hogy a hálószobába vaságyakat képzelek. Ha az északi fal mentén két ágyat látok, a keleti oldalon pedig egyet, akkor a déli falszakasz üresen marad. A legjobb hely az ajtó mögötti félhomályos zug lehet, amire rá lehet nyitni az egyik ajtószárnyat fedezéknek: a cellatársak között nem-telen harc folyik érte” (82).

Másként veti fel a vétek, a bizalom, az intimitás kérdését a *Vettem egy füzetet* című szöveg, amelyben a férfi elbeszélő naplófeljegyzésekbe rejti valódi vágyait, erotikus képzelgéseit, leírja feleségével folytatott szeretkezéseiket, amelyeket aztán újraolvas, újraél. A sokáig lappangó, évekig vagy évtizedekig fel sem ismert valódi vágyak, valódi késztetések nem egyszerűen az életkörülmények változásával vagy bizonyos események hatására kerülnek a felszínre – mint például *Popa Éva* abszurdig feszített történetében –, és eredményeznek változást a szereplők életében. Összességében ezek az emberi természet kiismerhetetlenségét, az élet kiszámíthatatlanságát, változatoságát, végeláthatatlan és bejósolhatatlan fordulatait jelzik, amelyekkel szemben a fizika törvényszerűségei, a természettudományos tények is tehetetlenek. A fizikai jelenségek tematizálása és a természettudományos utalások nemcsak a szemléltető videókat készítő fizikatanárnő történetében (*Arról, hogy miért nem lehet gyertyafénynél újságot olvasni egy Föld körül keringő űrhajóban*), hanem utalásszerűen más elbeszélésekben is felbukkannak, leginkább azt érzékeltetve, hogy ezek a jelenségek, bár jól leírhatók, racionalizálhatók, már az iskolában megtanulhatók, egyrészt vegytiszta tudományként távol vannak mindennapi életünktől, másrészt az emberi tapasztalaton, érzeteken és érzelmeken nem sokat változtatnak, miközben e törvényszerűségek keretei határozzák meg bolygónk életét. A tudomány és az ismeretek tudatosítása mindössze apró segítség a létezésben való eligazodásban, tapogatózásban, a lényegi, emberi dolgok mindezeknek a mélyén vagy éppen fonákján vannak, és a kettő – racionalizálható és azon túli – összefüggéseinek felismerése, működtetése, alkalmazása éppolyan rejtett, néma kegyetlenséggel, szadista fájdalommal jár, mint a kísérletező fizikatanárnő tekintete. „Sok embernek megmutattam ezeket a nyilvánosan is elérhető videókat, és azt mondtam róluk, hogy bujkál valami kegyetlenség ebben a nőben. Nézzétek meg az arcát” (61).

De érdekes módon – és ez ismét Szvoren prózájának, írói kedélyének, atmoszférájának vonása – még a bűn, büntett köré épülő elbeszélések

is különösebb drámaiság nélkül simulnak a mindennapok menetébe. Hiába indokolják az események és az azokat átélő személyek érzéseinek, meglátásainak elmesélését, és mozdítanak is valamennyit az élethelyzetben, emberi kapcsolatokon, de ábrázolásuk nélkülözi a felfokozott érzelmeket, drámaiságot, tragikumot, az érzelmek szélső értékek közötti dinamikáját. Nincsenek indulatok, a szereplők valamiféle fojtott egyhangúsággal, távolságtartó elfogadással viszonyulnak akár az általuk „gondatlanságból” elkövetett vagy bizonytalanságban hagyott vétkeikhez, akár közeli hozzátartozójuk betegségéhez, halálához. Ezek az emberek még arra sem „alkalmasak”, hogy szenvedélyeiket, indulataikat, érzelmeiket megéljék, kimutassák, hogy megengedjék maguknak bármilyen irányú vitalitás, heves reakció kitérését, az önkontroll elvesztését. Inkább néma szenvedéssel élnek meg emberi kiszolgáltatottságukat, méltatlan helyzetüket, vagy csendes mazochista örömmel élvezik a szabályok, társadalmi, etikai keretek átlépését, titkolt apró bűneiket, vágyaiknak rejtett kiélését. Ennek a visszafogottságnak, (el)fojtottságnak a mélyén, a szenvedélyek, konfliktusok, érzelmek ki/megélésének öncsonkító hiányában is tetten érhető a szerző létszemléletének és ábrázolásmódjának nyomasztó mivolta.

Szvoren Edina egyes művei kiválóan felépített, aprólékosan kidolgozott mesterremek, mint például a *Popa Éva*, amely sokunk kedvence, de ilyennek tartom az *Ez már volt, ez már megesett*, az *Árubázi blues*, illetve a *Jönnek a verseim* című történeteket is. Folyóiratban olvasva mindig ütnek, hatnak. Ezúttal azonban azt éreztem, hogy kötetben rendezve ezek a „szövevényes, morózus dolgok” túl hasonlóak. Akármenynyire eltérnek is egymástól maguk a történetek, a szereplők vagy a különböző nemű és korú én-elbeszélők, a nézőpont, az optika és a fókusz, a dolgokhoz való viszony végtére is ugyanaz, így a szövegek kötetben való olvasása lelkileg rendkívül megterhelő, emberpróbáló. És ezen még az sem segítene, ha merő bolondériából versekként próbálnánk olvasni a történeteket a címre hagyatkozva. Persze hogyan is kérhetnénk a szerzőt, hogy nézzen, lásson másként, ha egyszer így néz. Így tud. Mégis, mégis, négykötetnyi tömény novella: „ez már volt, ez már megesett”.

Mészöly Ágnes

Rókabérc, haláltúra

prae.hu

Budapest, 2018

Makai Máté

HOMMAGE À CHRISTIE

Mészöly Ágnes közel két tucat, többségében gyerek- és mesekönyve után az idei könyvhétre egy felnőtteknek szóló krimivel jelentkezett. A történet gerincét egy egykori gimnáziumi osztálytársakból álló, összetartó baráti társaság éves találkozásán bekövetkező haláleset adja. A *Rókabérc, haláltúra* azt meséli el, miként igyekeznek a különböző életutakat bejárt szereplők a saját előtörténetük függvényében felderíteni a történeteket. A műfaj egy tradicionális formájához nyúlt tehát a szerző, legalábbis abban az értelemben, hogy regénye vállaltan Agatha Christie-hommage-ként íródott, annak több tartalmi „követelményének” is eleget téve. Tehát a társadalomban különböző rangot, pozíciót betöltő szereplőknek a külvilágtól való karanténszerű elkülönülése katalizátora, egyben előfeltétele a gyilkos történetnek Mészölynél, akár csak Christie-nél. Ám míg az angol szerző könyveiben mindez a legtöbb esetben sallangmentesen megírt Poirot-krimiként működik, Mészölynél a társadalmi különbségekre vetül nagyobb figyelem, ő ugyanis Christie-nél valamivel többet szeretne elmondani karaktereiről. Nehéz is valójában eldönteni, vajon a gyilkosság körülményeinek megírása szolgál-e a korrajz apropójaként, vagy inkább fordítva.

A szereplők lelkivilágának feltárása és aspektusaik bemutatása az angol krimiszerzőnél minden esetben kulcsfontosságú, ezek megismé-
rése ugyanis szükségszerű az indítékok, lehetőségek, szociális hálók

felderítésekor. Agatha Christie hősei jellemzően arisztokraták, magas rangú tisztek, bürokraták, művészek, orvosok és a legtöbb esetben értelmiségiek – olyan figurák, akik között, brit arisztokrata család sarjaként, az író maga is eltöltötte az életét. Mészölynél ennél jóval szélesebb a merítés, ebből következően pedig a nézőpontok is sokszínűbbek, mert bár a rókabérci, úgynevezett Viszockij-túrán végigvonuló csapat tagjai egyazon gimnáziumi osztályba jártak egykor, életeseményeik különböző területekre sodorták őket. Van, akiből alkalmi segédmunkás lett, de van köztük menő, cégbirodalmat kiépítő, politikai karrierrel kacérkodó nagyvállalkozó, orvos és ügyész, csúcsinformatikus, testnevelőtanár, egyben amerikaifoci-edző, háztartásbeli, szingli karrierista, iskolaigazgató, megcsalt feleség, özvegy, de színházrendező és a közösségből elmenekült, meleg erdész is.

Hogy Mészöly nagyobb hangsúlyt fektet figuráinak társadalmi különbségeire, valamint előmenetelük történetére, azt a könyvben nekik szánt bemutatkozási lehetőségek bősége mutatja. A *Rókabérc, haláltúra* minden egyes szereplője egy-egy fejezet elbeszélője, és ők egyszersmind a történet időbeli előrehaladásának fenntartói is. A nézőpontok sokfélesége azonban nem válik az elbeszélői technika koherens építőelemévé, ugyanis az ebből fakadó valóságtorzulások, értelemdeficitek nem foglalkoztatják a szöveget. Bár felvethető lenne, hogy zsáner-/lektűr-szövegnél ez elfogadható-e, megítélésem szerint ez nem elegendő érv, tekintve, hogy számos olyan, jellemzően nem szépirodalmi szöveget lehetne említeni, amelyek konstruktív, értelemalkotó elbeszéléstechnikákkal élnek. A cselekmény az egyes szereplők szemszögéből megismert szeletekből, lineárisan épül fel, és az aktuális narrátor párbeszédeinek idézése mellett – amelyek kénytelenek újra meg újra pusztán a cselekmény jelenének egy-egy részletére koncentrálni, szükségszerűen elhallgatva, illetve elhallgattatva másokat – a karakterek közötti viszonyrendszer és a szereplők lelkiállapota is feltárul a fejezetekből.

Ez a módszer egyszerre bravúros, ám egyben súlyosan problematikus is, és komolyan megkérdőjelezheti az elbeszélés hitelességét. Annak szándéka ugyanis, hogy a szerző minden szereplője előtt megnyissa a teret, elvi úton megy szembe azon törekvéssel, hogy bizonyos szereplőknek el kell hallgatniuk valamit. Egy őszinte, egyes szám első személyű narráció ugyanis nem hallgathat semmiről sem. Sőt, merőben valószerűtlennek tűnhet az, hogy az ifjúkori barátját frissen meggyilkolt szereplő intim, belső monológokból is építkező nézőpontja „takarás-

ban” képes tartani tettének lelki következményeit, akár a sokkot, akár bizarr módon a siker érzetét. A harmadik fejezet végére bekövetkező halálesetig mindössze három szereplő „szólt meg”, és hamar feltűnhet az olvasónak, hogy a gyilkosság elkövetőjének fejezete, illetve a lehetséges gyilkosok száma aligha korlátozódhat erre a három „beszélőre”. Máskülönben saját műfajiságával menne szembe a kötet már a szöveg elején. Különösen jogosnak tűnik ez a sejtés úgy, hogy ebből a három szakaszból egy az áldozaté, egy pedig az ügyésznőé, aki várhatóan, afféle alkalmi Poirot-ként vagy Miss Marple-ként, önkéntes alapon vezeti majd az eset felgöngyölítését.

A cselekmény mindenesetre a választott szerkezet keretei között, zökkenőmentesen halad a végkifejlet felé, ám a gyilkos leleplezésének pillanatában felmerülhet az olvasóban, hogy a tettes fejezetének olvasásakor valójában szerzői elhallgatások áldozatává vált – mintha csak az író és a gyilkos összedolgoznának, ám ez véleményem szerint nem szerzői fogás, hanem szerkezeti hiátus, logikai probléma. Ez ugyan nem hogy maga után az olvasás egészére kiható, rossz szájját, viszont felfedi a szerző által választott szerkesztési taktika beépített, elkerülhetetlen hibáit. A gyilkost – akinek kilétére természetesen csak az utolsó fejezetben derül fény – olyan elbeszélői furfang beszélteti, mely különös módon elhallgatással él, de utólag újraolvasva az általa narrált részleteket, úgy tűnik, a későbbiekre vonatkozó sejtetéseket aligha rejt ez a részlet. Ezzel a szerző nem átveri, hanem félrevezeti olvasóját, hacsak nem tekintjük az elkövető küldetéstudatát, vallásos, sőt pszichopátiás egotripjét olyan vallomásos módon eredetinek, egyenesnek és átgondoltnak, amelyben valójában nem a gyilkosság ténye, hanem a neki jutott elbeszélői részletben kifejtett karakter önazonossága a kérdés. Más szóval, azért nem tesz megjegyzést az általa már elkövetett gyilkosságra, mert az számára természetes, már-már hétköznapi esemény, másrészt pedig a terve része, míg annak elkövetése a személyiségének a lényegéhez tartozik, a történeteket így nem traumaként éli meg. Azaz nem azért nem reflektál a gyilkosságra, mert önmaga előtt is tagadná bűnösségét, hanem amiatt, mert küldetéstudatának pusztán csak egy lépése a gyilkos terv végrehajtása. Ez a felvetés mindenesetre a struktúra átgondoltságát kérdőjelezi meg, és ezért úgy tűnik, hogy a szerző, szerkezeti megfontolásokból, elsunnyogta ezt a narrációs problémát.

A szerkezet, mely kérdésessé teszi egy ilyenfajta történet elbeszélhetőségét, természetesen ígéretes mutatóvá tűnik a regény kezdetén. A világirodalomban számos példa mutatja (Bret Easton Ellistől

Akutagawa Rjúnoszukéig), mennyi elbeszélői és értelmezési energia kapacitálható egy különböző nézőpontokból elmesélt eseménybe, de elsősorban akkor, amikor a narráció módja szoros kapcsolatba lép, definitív viszonyt hoz létre az elmeséltekkel. Mészöly Ágnes könyvében az, hogy mindegyik szereplő „szóhoz jut”, pusztán demokratikus alapelv, de a szerző nem igazán strukturálja a történeésekről kialakuló képet. Ettől függetlenül a fejezetek figurákhoz kötése üdítő lazítása a szövegnek, különösen amiatt, hogy Mészöly jól ráérez a különböző preferenciákkal, végzettséggel, állással és világgéppel rendelkező szereplők nyelvezetére. A nagyvállalkozó Tibor siker-elbeszélése, Attis macsó stílusa, Dia misztikus-okkult világgépe, Vica kiszolgáltatottsága, Ricse hip-hop lazasága, Pisti extrém módon realista szemlélete vagy Gota és Zsófi profizmusai jól elkülöníthető regisztereket eredményeznek. A fejezetek ettől függetlenül teljesen egyenrangúak, és alávetik magukat a történet narratívájának. A látszólagos egyenlenségek elsősorban a karakterek erősségét követik: szükségszerűen karakánabb a nyomozást lefolytató Gota, mint a háttérben sopánkodó Dia és Ila, de megint más a dühöngő tornatanár, Attis. És bár nyelvi-stilisztikai elemek jelzik a narrátorok kilétét, az egyes részek problémamentesen simulnak a regény egészébe, ami a gyilkosi elbeszélés – már említett – lefojtásával és esetleges logikai hiányosságával világosan alkot egészet. Ilyen módon a kötet afféle leszerkesztett, kisimított dimenzióként tétéleződik. Kérdéses persze, hogy a szerkezetbe csatornázott többletenergiák jogosan írják-e felül a szöveg egyéb aspektusait.

Ami kiváltképp fontos egy ilyen műfajú szöveg esetében – különösen olyan történet kapcsán, amelyben a potenciális gyilkosok eleve adottak, és az olvasónak kapásból a rendelkezésére áll tizenhárom gyanúsított –, az a feszültség fokozása, valamint a gyanú környezetének túllírása, egyszóval a késleltetés. Értve ezalatt azt, hogy a regény közel 300 oldalának egyik megkerülhetetlen alkotói módszere az lehet, ha az író minél több szereplőjét keveri gyanúba, és minél több zavaró körülményt, elterelő mellékszálát ír a karakterei köré, hogy az utolsó pillanatig képes legyen bizonytalanságban tartani az olvasót a gyilkos kilétét illetően. Ez Mészölynek jól sikerül, a gyilkosság körülményeit pedig egy múltbeli traumatikus esemény feldolgozatlanságával hozza kapcsolatba. Doki, Ricse, Tibor és Doki húga, Kata a gimnázium utáni években Franciaországban élték lázadó éveiket, aminek Kata rejtélyes halála vetett véget. Doki és Ricse (aki Kata akkori szerelme volt) szinte belerokkant az esetbe, és történetük „máig” tartogat rejtélyes,

sőt kínos részleteket. Bár a kezdetektől fogva ismert és használható epizódnak tűnik ez, a szerző hatékonyan aknázza ki a sebek feltépésében rejlő lehetőségeket. Ennek feloldása és váratlan kifejelete a szöveg izgalmas, jó megoldásai közé tartozik.

Műfaji prózáról lévén szó, a legfontosabb kérdés mindig a gyilkos személyének kiléte. Mészöly Ágnes alapvetően jól építette fel a gyanú többszörösen rétegzett köreit, számos műfaji platformon szerencsés módon klisék nélkül mozog. És végső soron hihető és hiteles indítékok táral a bűnös leleplezésekor, ami a kisebb egyenetlenségeket és a teljes logikai szigort megúszó szerkesztésmódot, ha nem is írja felül, de valamelyest feledteti, és olvastatni tudja a regényt. A végkifejlet tárgyalásakor Agatha Christie-től ismerős banalitással, ebből kifolyólag az hommage-nak teret engedve, a szerző szerethető módon engedi át az ügyész, Gota kezébe annak lehetőségét, hogy a kor zsenije, azaz a szuperprogramozó Pisti segítségével felvázolja a tragikus körülményeket. Az utolsó fejezetek izgalmái a zsáner ígéreteinek megfelelően épülnek fel, és beváltják a szórakoztató műfajjal szemben támasztott elvárásokat.

Mészöly Ágnes szövege így összességében egy rutinos szerző korrekt munkája, amelyen érződik, hogy az író – szemben az angolszász vagy skandináv műfaji szerzők javával – nem a történet felépítésére és szerkesztési szigorára tesz fel mindent. Azonban nem vitatható el legfőbb érdeme, hogy a bár helyenként nem sallangmentesen, itt-ott terjengősen építkező szöveg mégis képes magához láncolni olvasóját az utolsó oldalakig.

Vári Fábián László

Vásártér

Magyar Napló Kiadó
Budapest, 2018

Csordás László

A TÉR, AHOL ÉLÜNK

Vári Fábián László önéletrajzi regénye, a *Vásártér* két idősík, mégpedig az emlékezés folyamata által gondosan rekonstruált gyerekkor, valamint ezzel párhuzamosan az idősebb emlékező által éppen megtapasztalt, átélt jelenkori események metszéspontjain játszódik. E dinamikának köszönhetően rajzolódik ki előttünk az emlékezés és egyben a regény sajátosan epizodikus, töredékes szerkezete, amelynek szemléleti alapja az, hogy a gyerekkorból folyamatosan előtörő és értelmezésre, újrendezésre váró emlékekben mindig ott vannak a jelen sokszor feloldhatatlannak tűnő dilemmái, ahogyan az elbeszélő, az életrajzi én mostani tapasztalatai sem érthetők meg a múlttal való szembenézés és a számvetés nélkül. A mottóvá emelt gondolat („Boldogok, akik emlékezni tudnak.”) a bibliai szöveghagyományt idézi fel, hiszen félreérthetetlenül utal a *Hegyi beszédre*, kiegészítve és személyesebbé téve az úgynevezett boldogságok sorát az emlékezés képességével. De ennél is konkrétan utal Vári Fábián László saját, korábban megfogalmazott gondolatára, amelyet Szepesi Attila verseskönyvének olvasása közben írt le, mintegy kiegészítésként: „Boldogok, akik ott élnek, ahol világra jöttek – mondja valahol a beregszászi származású, ám nyolc éves korától Budapesten élő Szepesi Attila. [...] De boldogok lehetnek azok is, akik emlékezni tudnak – egészítem ki vigasztalásképp szavait –, s talán még náluk is boldogabbak, akiknek emlékeiben az utolsó mozaikkocka

is megmutatható.”¹ A *Vásártér* tétje ebben az értelemben alighanem az, hogy ezekből az egymás mellé helyezhető mozaikkockákból minél többet és minél árnyaltabban mutasson meg az olvasó számára az elbeszélő.

Nem ez az első eset, hogy Vári Fábián László önéletrajzi jellegű emlékekből épít fel nagyobb epikai konstrukciót, hiszen 2011-ben napvilágot látott könyve, a *Tábori posta* lényeges mozzanatai szintén a visszaemlékezésekhez kapcsolódnak. Ugyanakkor azt is hangsúlyozni kell, hogy a *Tábori posta* szituációja alapvetően más, mint a *Vásártéré*. A sorakatonai szolgálatát töltő életrajzi én ott elsősorban azért emlékezik vissza civil életére, hogy a többszörösen idegen, zárt, művi környezetben is megőrizhesse önazonosságát. A *Vásártér*-ben viszont már az idős én kerül dialogikus kapcsolatba a fiatallal: ha kíméletlen őszinteséggel faggatja a családi múltat, ezen belül saját gyerekkorát, és ezzel együtt a jelen változásait is kérdőre vonja, akkor azt azért teszi, mert ettől a párbeszédtől reméli önmaga teljesebb megértését és a feloldozást. A lelki megtisztulás előtt pedig az elbeszélőnek még végig kell mennie azon az úton, amely jó és rossz emlékekkel, szeretettel és erőszakkal, különféle elfojtásokkal, nem utolsósorban pedig feldolgozásra váró traumákkal van kikövezeve.

A regényt egy olyan esszébetét vezeti be, amely a narrátornak az emlékezéshez való viszonyát elemzi. Nem feltétlenül tudományos jellegű megközelítésre kell itt gondolni, bár a szövegben használt kifejezések nem kis része (például a szelektív emlékezés, a történetírás, a memoárérték, a közösségi emlékezet stb.) a kortárs emlékezetkutatás homlokterében áll. Értelmezésemben inkább az emlékezés alapjául szolgáló, tágasnak kínálkozó elméleti keret valamiféle laza körülhatárolásáról van itt szó. Ennek lényeges mozzanata, hogy az elbeszélő minden további nélkül elismeri az egyéni emlékezés viszonylagos voltát: „számítunk arra is, hogy amikor tér, idő és a szereplők tekintetében akár esküdni mernénk egy régebbi esemény részleteire, könnyen lehet, hogy egy másik szemtanú az ellenkezőjét fogja állítani” (10). Ebből kiindulva jut el ahhoz az elméleti előfeltevéshez, amely szerint az emlékező mindig újratereinti a múltat, ezzel együtt válik az emlékek őrévé. Azzal pedig – egészíthetjük ki a gondolatmenetet –, hogy ez az életrajzi regény megszületett és könyv formájában hozzáférhetővé vált a szélesebb olvasóközönség számára, Vári Fábián László a családtörténeti elbeszélés

1 VÁRI FÁBIÁN László, *Hétpróbás tücskök zenéje* (Szepesi Attila: Medvecukor), Bárka 2015/1., 69.

legfontosabb epizódjait kísérli meg átemelni az egyéniből a közösségi emlékezetbe.

A regény tere elsősorban a szülőhely, az egykori Ugocsa vármegyéhez tartozó, de ekkorra már a Szovjetunió részévé vált Tiszaujlak, valamint ennek szebb napokat is megélt része, a szülőház előtti Vásártér és környéke: „Aki a kisajtón kilép, annak hatalmas térség tárul szeme elé. Egy kisgyerek szemében – mindenképpen hatalmas. Hamarosan eljön az ideje, amikor megtudom, hogy ez volt a nevezetes vásártér valaha” (19). Majd a következő oldalon így folytatódik a leírás: „Tavasztól őszig disznók túrják a gyepet, dagasztják a pocsolyát, itt legel nyolc-tíz darab tehén és tinó, négy-öt kecske, kint kapirgál a tyúk, kacsának, libának meg ott a víz. Mi ez, ha nem maga a szükség teremtette paradicsom?” (20) A visszaemlékezés ideje pedig az 1950-es évek elejétől az 1960-as évek elejéig terjed: a gyermekkortól a korai iskolás évekig. Főként ebben a térben és időben játszódnak tehát az újratemtett események oly módon, hogy a perspektíva végig a gyereké marad, míg a megszólaló hang hangsúlyozottan az idős visszaemlékezőé.

A korai gyermekorból származó epizód nyitóképei szerint a gyermek ül az ajtó előtt, és megpróbálja az érzékszervek működésére figyelve befogadni a számára felfogható és elképzelhető világot. Színekre, fényjátékokra, formákra, hangokra, később ízekre, illatokra figyel fel, amelyek kitörölhetetlenül az emlékezetébe íródnak. Ahogy cseperedik lassan, úgy válnak egyre mélyebbé és jelentésesebbé a különféle hatások. A családi házban elsősorban Nagymama és Nagyapa – így, végig nagy kezdőbetűvel írt, az elbeszélő életében egyértelműen szimbolikus-sá vált alakok – környezetében tapasztalja meg a legalapvetőbb dolgokat, ahogy itt hall számtalan elgondolkodtató, furcsának tűnő vagy éppen etikai érzékét meghatározó példázatos történetet is. A nyelv pedig, amelyen az anekdoták megelevenednek, a veretes magyar irodalmi nyelv mellett – ezen rendszerint az elbeszélő szólal meg – a sajátos kárpátaljai nyelvhasználatból érzékeltet igen sokat, hiszen a szöveg (főként az újrajátszott párbeszédek sora) át meg át van szöve a regionális szókészlet, illetve nyelvhasználat különféle elemeivel. Ehhez érdemes még hozzáfűzni, hogy a regény valóságos tárháza a helyi anekdotáknak, a népszokásoknak, a babonáknak és a különféle játékoknak, amelyek ma már kevésbé vagy egyáltalán nem részei az élő közösségi hagyománynak. Ilyen szempontból a *Vásártér*nek kultúrahordozó szerepe is van.

A Vásártér és környéke a gyermekkori kalandok, az első csínytevés, a csalódások, az átverések, a másik nemmel való találkozás, illetve

a barátságok miatt válik fontossá az emlékező számára. A mindennapi élet eseményeiről szóló elbeszélések tere nagyon hamar benépesül kedves, ellenszenves, furcsa és tragikus figurákkal (Vomnádcádtól, a szégyen koldustól a hórihorgas, vén bábaasszony Tercán át az utcabeli nagyfiúig, Guliverig). „Hát valahogy így zajlott az életünk: aprócska eseményekkel, csendességben, s mire eluntuk volna magunkat, akkorra mindig bezörgetett valami újabb változás” (191) – mondja egy helyen az elbeszélő, hangsúlyozva a (történelmi) változásoknak az egyszerű ember életére tett hatását. A történelem különben mindig ott van a háttérben, az elejtett megjegyzések, a rádióból hallott nevek és a váratlan, a gyerek számára gyakran még felfoghatatlan és megmagyarázhatatlan események mögött. Úgy gondolom, mégsem ez a háttér válik elsősorban meghatározóvá a regényben, hanem a szülőkhöz, a lágert megjárt, emberi mivoltában többszörösen megalázott apához, de főként az egyenes és átvitt értelemben egyaránt hűtlenné lett anyához való viszony traumatikus jellege, amely egészen az elbeszélő jelenig követi a visszaemlékezőt.

Már a gyerek pontosan látja, mennyire terhelt az apa és az anya kapcsolata, közös élete. Civakodások, összeveszések, kölcsönös megcsalások folyamatos kereszttüzeiben találja magát a gyerekkorára visszatekintő elbeszélő. Arról nem is beszélve, hogy az anyának nagyon könnyen jár el a keze: sokszor pofozza fel, veri meg a gyereket jelentéktelen csínyek miatt, így az erőszak szétszakíthatatlanul összefonódik az anyaképpel. Az elbeszélő jelenben viszont megfordul az alá- és fölérendeltségi viszony. A gyerek időközben felnőtt lesz, az anya pedig súlyos, gyógyíthatatlan betegsége, előrehaladott agyi érlelmeszedése miatt válik metaforikusan gyermekké: „Előrehaladott agyi érlelmeszedése levett válláról minden terhet, egyszerűbbé tette számára az életet. Nem tervez már sem rövid, sem hosszabb távon, nem szab ki feladatokat sem magának, sem másnak, csak testi szükségletei maradtak a táplálkozás és az anyagcsere mellőzhetetlen ösztöneivel. Sugallhat már bármit a szív, adhat bármily tanácsot a józannak mondott ész, tudomásul kell venni, hogy öregségére ismét gyermekké válhat az ember” (248). Az apa hagyja meg még halála előtt fiának, hogy gondoskodnia kell beteg anyjáról, akit valójában soha nem érzett magához közel állónak. Azok a tipográfiai is kiemelt szövegrészek, amelyek a tájékoztatóra képtelen, már ép tudatát is elvesztő, egyre inkább csupán az ösztönlet határán létező anya és a saját traumáival, sorsával őszintén szembenéző, gondoskodó fiú mindennapjait beszélnek el, alighanem

a *Vásártér* legsúlyosabb részei közé tartoznak. Ritkán láthat ilyen mélyre az olvasó egy önmagával küzdő ember összetett lelki világába.

A neves emlékezetkutató, Aleida Assmann jegyzi meg *Rossz közérzet az emlékezetkultúrában – Beavatkozás* című könyvében: „Az emlékezés egy dinamikus folyamat, amely a belső nyomás és a külső körülmények hatására az állandó változás állapotában van.”² Ebbe az állandóan változó, dinamikus folyamatba pillanthatunk bele a *Vásártér* olvasása során. Ami az emlékező számára trauma, súlyos lelki teher, az a kibeszélés és a leírás által válik feldolgozhatóvá. Az önéletrajzi regény pedig türelemre inti és önvizsgálatra készíteti a befogadót, hiszen csak a belső nyomás és a külső körülmények tudatosításán, illetve a családtörténet legmélyebb válságaival való szembenézésen át vezet az út a gyerekkor igazán boldog, mély emlékeihez.

2 Aleida ASSMANN, *Rossz közérzet az emlékezetkultúrában – Beavatkozás*, ford. HUSZÁR Ágnes, Múlt és Jövő, Budapest, 2016, 25.

REPERTÓRIUM

2018. július–augusztus

Repertóriumunk az elmúlt két hónap szépirodalmi alkotásait regisztrálja, gyűjtőköre a lapunk által szemlézett, nyomtatásban is megjelenő folyóiratokra terjed ki – pontosabban azokra, amelyek közülük a 2018. év során napvilágot látnak. Frissessége kizárólag ezek rendszeres beérkezésétől függ: a negyedévi és a határon túli lapok természetüknél fogva hordozzák a csúszás lehetőségét. A korábbi évek gyűjtései a Magyar Irodalmi Repertórium eddig megjelent kötetekben (2003–2006), valamint a www.repertorium.hu honlapon érhetők el.

A feldolgozott folyóiratszámok

2000, 2018. 1., 2.	Hitel, 2018. 7., 8.
Agria, 2018. 2.	Irodalmi Jelen, 2018. 7., 8.
Alföld, 2018. 7., 8.	Kortárs, 2018. 7–8.
Bárka, 2018. 2., 3.	Látó, 2018. 7.
Életünk, 2018. 7.	Magyar Napló, 2018. 8.
Élet és Irodalom, 2018. július 6.,
július 13., július 20., július 27.,
augusztus 3., augusztus 10.,
augusztus 17., augusztus 24.,
augusztus 31.	Mozgó Világ, 2018. 7–8.
Ezredvég, 2018. 4.	Napút, 2018. 5. (és melléklet:
Napút-füzetek, 124.)
Forrás, 2018. 7–8.	Pannon Tükör, 2018. 1., 2., 3.
Helikon (Kolozsvár), 2018. július 10.,
július 25., augusztus 10., augusztus 25.	Székelyföld, 2018. 6., 7., 8.
Híd, 2018. 4.	Szépirodalmi Figyelő, 2018. 4.
	Tiszatáj, 2018. 7–8.
	Várad, 2018. 6.
	Vigilia, 2018. 7., 8.

Vers

1. ACZÉL Géza: *(szino)líra. torzósótár*. amennyi. amennyiben. amerikai. amerre. amerről. amfiteátrum. = Bárka, 2/8–10. p.
2. ÁDÁM Tamás: *Sétagalopp*. = Pannon Tükör, 2/43. p.
3. ADY András: *Az a busz!* = Székelyföld, 6/82. p.
4. ADY András: *Macsekosan*. = Székelyföld, 6/82. p.
5. ÁGH István: *Ennyi csalódás után*. = Hitel, 7/19–20. p.
6. ÁGH István: *Harmadik emelet*. = Székelyföld, 7/5–6. p.
7. ÁGH István: *Mire jött ez a sok ember*. = Hitel, 7/20–21. p.
8. ÁGOSTON Tamás: *Egy baleset története*. = Élet és Irodalom, július 27. 14. p.
9. AKNAY Tibor: *Angyal repül a ház felett*. = Agria, 2/24. p.
10. AKNAY Tibor: *Anyámhoz álmodban megyek baza*. = Agria, 2/24. p.
11. AKNAY Tibor: *Aranykor*. = Agria, 2/22. p.
12. AKNAY Tibor: *Olyan messzi a hajnal*. = Agria, 2/23. p.
13. AKNAY Tibor: *Példázat*. = Agria, 2/23. p.
14. AKNAY Tibor: *Találkozás a hazával*. = Agria, 2/23. p.
15. ANDRÁS László: *Bőség*. = Pannon Tükör, 3/44. p.
16. ANDRÁS László: *Ég*. = Pannon Tükör, 3/44. p.
17. ANDRÁS László: *Mélyen*. = Pannon Tükör, 3/44. p.
18. ANDRÁS László: *A város és az eső*. = Pannon Tükör, 3/45. p.
19. ANDRÉ András: *2016*. = Pannon Tükör, 3/20. p.
20. ANDRÉ András: *Balázs '98*. = Hitel, 8/59. p.
21. ANDRÉ András: *Jannin Ritszosz hagyatékából*. = Pannon Tükör, 3/20. p.
22. ANDRÉ András: *Kerített építünk apámmal*. = Hitel, 8/60–61. p.
23. ANDRÉ Ferenc: *darth vader felesége*. = Helikon, augusztus 25. 14. p.
24. ANGA Mária: *Május*. = Agria, 2/27. p.
25. ANGA Mária: *Rózsafa*. = Agria, 2/27. p.
26. ANTAL Attila: *Dűlőút*. = Agria, 2/18. p.
27. ANTAL Attila: *Nyári nap a Nyírségben*. = Agria, 2/18. p.
28. ANTAL Attila: *Utolsó munkanap az Árpád-kori temetőben*. = Agria, 2/19. p.
29. BAGI István: *Minta binta*. = Agria, 2/79. p.
30. BÁJER Máté: *Ismeretlen katona*. = Helikon, július 25. 13. p.
31. BÁJER Máté: *Keresztbe tett lábakkal*. = Helikon, július 25. 13. p.
32. BÁJER Máté: *Zolushka*. = Helikon, július 25. 13. p.
33. BAKA Györgyi: *Benne ébredsz*. = Életünk, 7/29. p.
34. BAKA Györgyi: *Felénk forduló arcod*. = Agria, 2/39. p.
35. BAKA Györgyi: *A valóság történetében*. = Agria, 2/38. p.
36. BAKA István: *Csak a szavak*. = Látó, 7/102. p.
37. BAKA L. Patrik: *Indák fogják*. = Agria, 2/111. p.
38. BAKA L. Patrik: *Lábnymok*. = Agria, 2/112. p.
39. BALÁZS Imre József: *Alszik a kéz*. = Látó, 7/5–6. p.
40. BALÁZS Imre József: *Badar vízimadarak*. = Székelyföld, 6/56–57. p.
41. BALÁZS Imre József: *A fák országa*. = Székelyföld, 6/56. p.
42. BALÁZS K. Attila: *[Gyerekkorom elveszett]*. = Bárka, 3/42. p.
43. BALÁZS K. Attila: *[A sötétség nyomasztó]*. = Bárka, 3/43. p.
44. BALÁZS K. Attila: *[Testévé szilárdul]*. = Bárka, 3/42. p.
45. BALÁZS K. Attila: *[Egy tó örökös]*. = Bárka, 3/43. p.
46. BALLA Zsófia: *Česky Krumlov*. = Irodalmi Jelen, 8/41. p.
47. BALLA Zsófia: *Másokkal, láthatatlanul*. = Irodalmi Jelen, 8/39. p.
48. BALLA Zsófia: *Nővényi zaj*. = Irodalmi Jelen, 8/40. p.
49. BÁNKÓVI Dorottya: *Asszonyok az ágynál*. = Irodalmi Jelen, 8/16–17. p.
50. BÁNKÓVI Dorottya: *Esti kérdés*. = Irodalmi Jelen, 8/21–22. p.
51. BÁNKÓVI Dorottya: *Kívégzés*. = Irodalmi Jelen, 8/17–18. p.
52. BÁNKÓVI Dorottya: *Randevú az ördöggel*. = Irodalmi Jelen, 8/18–20. p.
53. BARNA Imre: *A Leary bus etiópja*. (Tranzverzión). = Mozgó Világ, 7–8/145. p.
54. BARNA Imre: *Ő szid*. (Eredeti változat). = Mozgó Világ, 7–8/147–148. p.
55. BARNA Imre – KISS Judit Ágnes – KÖRIZS Imre – VÁRADY Szabolcs: *Kávébázi aszúbölcső*. = Mozgó Világ, 7–8/150. p.
56. BARNA Imre – KISS Judit Ágnes – KÖRIZS Imre – VÁRADY Szabolcs: *Szívárványos érettségi*. = Mozgó Világ, 7–8/150. p.
57. BARNA Imre – KISS Judit Ágnes – NÁDASDY Ádám – VÁRADY Szabolcs: *Választás*. = Mozgó Világ, 7–8/149. p.

58. BARNA T. Attila: *Aranybalak.* = Ezredvég, 4/41. p.
59. BARNA T. Attila: *Ébredés.* = Ezredvég, 4/41. p.
60. BARNA T. Attila: *Megszabadítottál.* = Ezredvég, 4/40. p.
61. BARNA T. Attila: *Tárgyiasan.* = Ezredvég, 4/40. p.
62. BARTAL Klára: *Állatkerti séta.* A foka. A bálna. A giliszta. A vakond. A majom. = Agria, 2/78. p.
63. BÁTHORI Csaba: *Ami igaz.* = Vigília, 7/510. p.
64. BÁTHORI Csaba: *Fele-fele.* = Vigília, 7/510. p.
65. BECK Tamás: *A boldogság.* = Bárka, 2/43. p.
66. BECK Tamás: *Epilógus.* = Bárka, 2/44. p.
67. BECK Tamás: *Holdárnyék.* = Bárka, 2/43. p.
68. BECK Tamás: *Szavakkal tartósítani.* = Bárka, 2/43–44. p.
69. BECSY András: *Költőzések.* = Bárka, 2/17–18. p.
70. BENKE András: *Aztán megint.* = Helikon, augusztus 10. 10. p.
71. BENKE András: *Gunoi.* = Helikon, augusztus 10. 10. p.
72. BENKE András: *Kontrajáték.* = Helikon, augusztus 10. 10. p.
73. BENKŐ Ildikó: *cigányút.* = Napút, 5/48. p.
74. BENKŐ Ildikó: *madár.* = Napút, 5/48. p.
75. BENKŐ Ildikó: *sirató.* = Napút, 5/48. p.
76. BERETI Gábor: *Az emlék megközelítése.* = Agria, 2/140. p.
77. BERETI Gábor: *A lehetséges és a lehetetlen.* = Agria, 2/140. p.
78. BERETI Gábor: *Mit úgy akartam.* = Agria, 2/141. p.
79. BERETI Gábor: *Vallomás.* = Agria, 2/141. p.
80. BERKI Ádám-József: *Álomvetés.* = Napút-füzetek, 124/13. p.
81. BERKI Ádám-József: *angyalok között.* = Napút-füzetek, 124/15. p.
82. BERKI Ádám-József: *Ástító lámpafény.* = Napút-füzetek, 124/1. p.
83. BERKI Ádám-József: *átlók.* = Napút-füzetek, 124/14. p.
84. BERKI Ádám-József: *Bolygó tánc.* = Napút-füzetek, 124/15. p.
85. BERKI Ádám-József: *Csillagok násza.* = Napút-füzetek, 124/14. p.
86. BERKI Ádám-József: *Délibábok.* = Napút-füzetek, 124/13. p.
87. BERKI Ádám-József: *égő hópipék.* = Napút-füzetek, 124/17. p.
88. BERKI Ádám-József: *egy marék béke.* = Napút-füzetek, 124/2. p.
89. BERKI Ádám-József: *egyedül a fűben.* = Napút-füzetek, 124/2. p.
90. BERKI Ádám-József: *éj-ülő.* = Napút-füzetek, 124/16. p.
91. BERKI Ádám-József: *Elégia.* = Napút-füzetek, 124/6. p.
92. BERKI Ádám-József: *Fecskeszarvak.* = Napút-füzetek, 124/3. p.
93. BERKI Ádám-József: *Felbő ember.* = Napút-füzetek, 124/4. p.
94. BERKI Ádám-József: *Fényfogó.* = Napút-füzetek, 124/19. p.
95. BERKI Ádám-József: *Hajlítóék.* = Napút-füzetek, 124/4. p.
96. BERKI Ádám-József: *Hajnali pír.* = Napút-füzetek, 124/16. p.
97. BERKI Ádám-József: *Halálkarikák.* = Napút-füzetek, 124/17. p.
98. BERKI Ádám-József: *Haláltánc.* = Napút-füzetek, 124/5. p.
99. BERKI Ádám-József: *Halottak levelei.* = Napút-füzetek, 124/5. p.
100. BERKI Ádám-József: *holnapig halhatatlan.* = Napút-füzetek, 124/18. p.
101. BERKI Ádám-József: *Homokfény.* = Napút-füzetek, 124/18. p.
102. BERKI Ádám-József: *Káin és Ábel.* = Napút-füzetek, 124/22. p.
103. BERKI Ádám-József: *kék a havon.* = Napút-füzetek, 124/19. p.
104. BERKI Ádám-József: *kékülő.* = Napút-füzetek, 124/21. p.
105. BERKI Ádám-József: *Keringő.* = Napút-füzetek, 124/21. p.
106. BERKI Ádám-József: *Kiegészített jégkockák.* = Napút-füzetek, 124/24. p.
107. BERKI Ádám-József: *Kirakós.* = Napút-füzetek, 124/3. p.
108. BERKI Ádám-József: *Kísértet.* = Napút-füzetek, 124/6. p.
109. BERKI Ádám-József: *Kökényfelbő.* = Napút-füzetek, 124/7. p.
110. BERKI Ádám-József: *Költőzünk egymásba.* = Napút-füzetek, 124/24. p.
111. BERKI Ádám-József: *Kristályember.* = Napút-füzetek, 124/26. p.
112. BERKI Ádám-József: *Lámpacsend.* = Napút-füzetek, 124/7. p.
113. BERKI Ádám-József: *madárkenyér.* = Napút-füzetek, 124/28. p.
114. BERKI Ádám-József: *Medalionok.* = Napút-füzetek, 124/8. p.
115. BERKI Ádám-József: *Miniatűrök.* = Napút-füzetek, 124/28. p.
116. BERKI Ádám-József: *Mirtusz.* = Napút-füzetek, 124/21. p.
117. BERKI Ádám-József: *mosolybant.* = Napút-füzetek, 124/23. p.

118. BERKI Ádám-József: *Mozaik.* = Napút-füzetek, 124/28. p.
119. BERKI Ádám-József: *Napéjegyenlőség.* = Napút-füzetek, 124/29. p.
120. BERKI Ádám-József: *nihil.* = Napút-füzetek, 124/9. p.
121. BERKI Ádám-József: *Nyakég.* = Napút-füzetek, 124/9. p.
122. BERKI Ádám-József: *Oázis.* = Napút-füzetek, 124/29. p.
123. BERKI Ádám-József: *Pasztell.* = Napút-füzetek, 124/24. p.
124. BERKI Ádám-József: *A pokoltól délre.* = Napút-füzetek, 124/1. p.
125. BERKI Ádám-József: *romlás világa.* = Napút-füzetek, 124/10. p.
126. BERKI Ádám-József: *Rongyos ég alatt.* = Napút-füzetek, 124/30. p.
127. BERKI Ádám-József: *sülyedünk.* = Napút-füzetek, 124/10. p.
128. BERKI Ádám-József: *sülyedünk.* = Napút-füzetek, 124/23. p.
129. BERKI Ádám-József: *Szénrózsza.* = Napút-füzetek, 124/27. p.
130. BERKI Ádám-József: *Széthulló fényeken.* = Napút-füzetek, 124/30. p.
131. BERKI Ádám-József: *Szétszórt porszemek.* = Napút-füzetek, 124/11. p.
132. BERKI Ádám-József: *a tavasz szeretője.* = Napút-füzetek, 124/25. p.
133. BERKI Ádám-József: *Templom a tengeren.* = Napút-füzetek, 124/11. p.
134. BERKI Ádám-József: *Tenger és szilánk.* = Napút-füzetek, 124/20. p.
135. BERKI Ádám-József: *töredék.* = Napút-füzetek, 124/11. p.
136. BERKI Ádám-József: *Tücsökzene.* = Napút-füzetek, 124/31. p.
137. BERKI Ádám-József: *Utóhang.* = Napút-füzetek, 124/12. p.
138. BERKI Ádám-József: *Vallató.* = Napút-füzetek, 124/31. p.
139. BERKI Ádám-József: *változatok a magányra.* = Napút-füzetek, 124/12. p.
140. BERKI Ádám-József: *Vétkező levendulák.* = Napút-füzetek, 124/27. p.
141. BERKI Ádám-József: *Virágok élén.* = Napút-füzetek, 124/32. p.
142. BERKI Ádám-József: *Virágzene.* = Napút-füzetek, 124/22. p.
143. BERKI Ádám-József: *Vízfény.* = Napút-füzetek, 124/32. p.
144. BERTÓTI Johanna: *Hamupipőke.* Az udvari bolond konferál. Ráolvasás. = Székelyföld, 6/104–105. p.
145. BIHARI Csilla Rozália: *Ki csak engem akar.* = Székelyföld, 6/97. p.
146. BÍRÓ József: *Georges Braque...* –, *Hogy.* = Ezredvég, 4/59. p.
147. BÍRÓ József: *Jim Carroll...* –, *Hogy.* = Pannon Tükör, 2/37. p.
148. BÍRÓ József: *Marcel Marceau...* –, *Hogy.* = Ezredvég, 4/59. p.
149. BÍRÓ József: *Paisan Plienbanchang...* –, *Hogy.* = Pannon Tükör, 2/36. p.
150. BÍRÓ József: *Romy Schneider...* –, *Hogy.* = Ezredvég, 4/60. p.
151. BÍRÓ József: *Yasunori Shiobara...* –, *Hogy.* = Pannon Tükör, 2/36. p.
152. BIRTALAN Ferenc: *Gasztroenterológia.* = Bárka, 2/29. p.
153. BIRTALAN Ferenc: *Mesék születése.* = Bárka, 2/29. p.
154. BIRTALAN Ferenc: *Nyárvég Betlehem felé.* = Bárka, 2/30. p.
155. BIRTALAN Ferenc: *A vers szól, nem én.* = Ezredvég, 4/84–85. p.
156. BORNAI Tibor: *Ami az enyém.* = Ezredvég, 4/42. p.
157. BORNAI Tibor: *Sors.* = Ezredvég, 4/42. p.
158. BORNAI Tibor: *Szavak nélkül.* = Ezredvég, 4/42. p.
159. BORNAI Tibor: *Szemszög.* = Ezredvég, 4/42. p.
160. BORNAI Tibor: *Titkos szándék.* = Ezredvég, 4/42. p.
161. BORNAI Tibor: *Vágy.* = Ezredvég, 4/42. p.
162. BOTÁR Attila: *És nem volt határunk.* = Ezredvég, 4/12. p.
163. BOTÁR Attila: *Az örökzöldön túliak.* = Ezredvég, 4/11. p.
164. BOTH Balázs: *Japán tusrajzok.* = Magyar Napló, 8/25. p.
165. BOTH Balázs: *A terep.* = Magyar Napló, 8/25. p.
166. BOZÓ Zsuzsanna: *Reszkető kézzel...* = Agria, 2/132. p.
167. BOZÓ Zsuzsanna: *Soha.* = Agria, 2/133. p.
168. BOZÓ Zsuzsanna: *Tükörkép.* = Agria, 2/132. p.
169. BOZÓKY Balázs: *Tegnap még.* = Várad, 6/18–20. p.
170. BOZÓKY Balázs: *Varázsbeigy.* = Várad, 6/17. p.
171. BOZÓKY Balázs: *A walesi bárdok.* = Várad, 6/17–18. p.
172. BÖNDÖR Pál: *Kiválók legjobbika.* = Kortárs, 7–8/8. p.
173. BÖNDÖR Pál: *Virtuális virscaft.* = Kortárs, 7–8/8. p.

174. BÖRÖNDI Lajos: *Egy emlék előbívása.* = Magyar Napló, 8/19. p.
175. BÖRÖNDI Lajos: *Újra ballani.* = Magyar Napló, 8/19. p.
176. BÖSZÖRMÉNYI Zoltán: *A költő tróféái.* = Irodalmi Jelen, 7/3–4. p.
177. BÖSZÖRMÉNYI Zoltán: *Woodstock boogie.* = Irodalmi Jelen, 8/3–5. p.
178. BUTCOVAN Figerald: *Csipkerózsika.* = Helikon, július 10. 12. p.
179. BUTCOVAN Figerald: *Látvány.* = Helikon, július 10. 12. p.
180. BUTCOVAN Figerald: *Tipográf szerelem.* = Helikon, július 10. 12. p.
181. BÚZÁS Huba: *Prostit Pireuszban.* = Ezredvég, 4/36. p.
182. CZEGŐ Zoltán: *Virág a gáton.* = Székelyföld, 7/48. p.
183. CZIGÁNY György: *Egysoros versek.* = Magyar Napló, 8/9. p.
184. CZIGÁNY György: *Mennyei palavessző.* = Magyar Napló, 8/9. p.
185. CZILLI Aranka: *Rendrakódsi.* = Székelyföld, 6/102–103. p.
186. CSÁJI László Koppány: *Flavius Claudius Iulianus szózata az aquincumi seregeihez (i.sz. 361.)* = Ezredvég, 4/83. p.
187. CSÁK Gyöngyi: *Eljőttek lassú, téli erdők.* = Pannon Tükör, 2/27. p.
188. CSÁK Gyöngyi: *Hetek óta.* = Pannon Tükör, 2/27. p.
189. CSÁK Gyöngyi: *Villamoson.* = Pannon Tükör, 2/27. p.
190. CSÁK György: *Mubi.* = Agria, 2/59. p.
191. CSÁK György: *Történelmi pillanat(ok).* = Agria, 2/59. p.
192. CSÁKY Anna: *Királynőd lettem.* = Agria, 2/43. p.
193. CSÁKY Anna: *Mágikus hold.* = Agria, 2/44. p.
194. CSÁKY Anna: *A Szentlélek áldásával.* = Agria, 2/43. p.
195. CSATÁNÉ BARTHA Irénke: *Arcod vonásait.* = Agria, 2/174. p.
196. CSATÁNÉ BARTHA Irénke: *Jelenléted.* = Agria, 2/175. p.
197. CSATÁNÉ BARTHA Irénke: *Számvetés.* = Agria, 2/174. p.
198. CSATÁNÉ BARTHA Irénke: *Szavak forgószélben.* = Agria, 2/175. p.
199. CSEHY Zoltán: *Színek könyve.* Poszthumán jarmaniáda. = Alföld, 7/44–47. p.
200. CSEKE Tamás: *átjárás.* = Helikon, július 10. 13. p.
201. CSEKE Tamás: *földre.* = Helikon, július 10. 13. p.
202. CSEKE Tamás: *indák között.* = Helikon, július 10. 13. p.
203. CSEKE Tamás: *a maradék helyén.* = Helikon, július 10. 13. p.
204. CSEKE Tamás: *nyugalom.* = Helikon, július 10. 13. p.
205. CSEKE Tamás: *zöldesges.o.s.* = Helikon, július 10. 13. p.
206. CSIKÓS Attila: *Állandó szürkületben.* = Életünk, 7/81–82. p.
207. CSIKÓS Attila: *buszoznyolc elpazarolt év.* = Életünk, 7/83–84. p.
208. CSIKÓS Attila: *Már nincs vers.* = Életünk, 7/82–83. p.
209. CSIKÓS Attila: *nem beszélni ír.* = Életünk, 7/78–79. p.
210. CSIKÓS Attila: *Ragadunk össze.* = Életünk, 7/78. p.
211. CSIKÓS Attila: *Széttartás.* = Életünk, 7/81. p.
212. CSIKÓS Attila: *Vibarzóna.* = Életünk, 7/79. p.
213. CSILLAG Tamás: *Megfordult a szél.* = Bárka, 3/44. p.
214. CSILLAG Tamás: *Nem mentem haza ma sem.* = Bárka, 3/44–45. p.
215. CSOMA Gábor: *Alkonyodik.* = 2000, 1/31. p.
216. CSOMA Gábor: *Búcsúzóul.* = 2000, 1/35. p.
217. CSOMA Gábor: *Elszakadás.* = 2000, 1/32. p.
218. CSOMA Gábor: *Ember.* = 2000, 1/31. p.
219. CSOMA Gábor: *Én.* = 2000, 1/32. p.
220. CSOMA Gábor: *Félelem.* = 2000, 1/33. p.
221. CSOMA Gábor: *Ima.* = 2000, 1/35. p.
222. CSOMA Gábor: *Kereső.* = 2000, 1/33. p.
223. CSOMA Gábor: *Reggel.* = 2000, 1/34–35. p.
224. CSONTOS Márta: *Anderson nyomán.* = Agria, 2/35. p.
225. CSONTOS Márta: *Apokrif.* = Ezredvég, 4/18. p.
226. CSONTOS Márta: *Arcok a múzsák kertjéből.* = Bárka, 3/40–41. p.
227. CSONTOS Márta: *Az éjszaka képei.* = Ezredvég, 4/18–19. p.
228. CSONTOS Márta: *A szürke új árnyalata.* = Agria, 2/35. p.
229. CSORDÁS Gábor: *Ricericare.* Torinói epigrammák. = Látó, 7/54–55. p.
230. CSUDAI Csaba: *Nyárutó.* = Kortárs, 7–8/39. p.
231. DEÁK Botond: *flash.* = Alföld, 7/38. p.
232. DEÁK Botond: *a fordulat.* = Alföld, 7/38. p.
233. DEÁK Botond: *a hazai.* = Alföld, 7/39. p.
234. DEÁK Botond: *nagysütörtök.* = Alföld, 7/39. p.
235. DEÁK Botond: *neon.* = Alföld, 7/40. p.

236. DEÁK László: *Kilencven sor édesanyám emlékére.* = Agria, 2/221–222. p.
237. DEBRECZENY György: *azt mondta jó itt.* = Bárka, 3/19. p.
238. DEBRECZENY György: *egyformán.* = Helikon, július 10. 9. p.
239. DEBRECZENY György: *egy óra múlva.* = Helikon, július 10. 9. p.
240. DEBRECZENY György: *képeink emlékezete.* = Ezredvég, 4/25. p.
241. DEBRECZENY György: *ki is kölcsönözbedet éjszakára.* = Bárka, 3/20–21. p.
242. DEBRECZENY György: *körtörténet.* = Ezredvég, 4/25. p.
243. DEBRECZENY György: *levesüket kikanalazták.* = Ezredvég, 4/24. p.
244. DEBRECZENY György: *mezítláb fel és alá.* = Pannon Tükör, 1/21. p.
245. DEBRECZENY György: *mindenütt ez a csönd.* = Pannon Tükör, 1/21. p.
246. DEBRECZENY György: *nincs semmi értelme.* = Bárka, 3/20. p.
247. DEBRECZENY György: *százezer nadrág-gomb.* = Ezredvég, 4/24. p.
248. DEMÉNY Péter: *Feltámadás.* = Mozgó Világ, 7–8/152. p.
249. DEMÉNY Péter: *Könnyek.* = Mozgó Világ, 7–8/152. p.
250. DEMÉNY Péter: *Nyár.* = Mozgó Világ, 7–8/151. p.
251. DEMÉNY Péter: *Vonat.* = Mozgó Világ, 7–8/151. p.
252. DEMETER József: *Ápriliskodó.* Az UFO-csapdáról már nem is beszélve... Punktum! (modern népi, szür-reál is). = Agria, 2/64–65. p.
253. DERES Kornélia: *Előreggel.* = Bárka, 2/31. p.
254. DERES Kornélia: *Halogén fél.* = Bárka, 2/32. p.
255. DERES Kornélia: *Középdélután.* = Bárka, 2/31. p.
256. DERES Kornélia: *Negyedéjjel.* = Bárka, 2/32. p.
257. DIMÉNY H. Árpád: *Híres akarok lenni.* = Székelyföld, 6/87–89. p.
258. DIMÉNY H. Árpád: *Levél Alexis Sáncheznek.* = Székelyföld, 6/89–90. p.
259. DIÓSZEGI SZABÓ Pál: *Túl az Időn...* = Agria, 2/169. p.
260. DOBOZI Eszter: *Főlel, majd elfelejt.* = Forrás, 7–8/64. p.
261. DÖBRENTEI Kornél: *Szent Filoména kávé-riája.* = Hítel, 7/25–27. p.
262. EGRESSY Zoltán: *Curacao.* = Pannon Tükör, 2/14–15. p.
263. EGRY Artúr: *Bizom tebát.* = Ezredvég, 4/13. p.
264. EGYED Emese: *Kérdések.* = Székelyföld, 6/81. p.
265. EGYED Emese: *Felismerések.* = Székelyföld, 6/80. p.
266. EGYED Emese: *Rajzokról.* = Székelyföld, 6/80. p.
267. EMŐD Tamás: *Írás a palackban.* = Látó, 7/103–104. p.
268. ERDEI-SZABÓ István: *Hátországom.* = Agria, 2/36. p.
269. ERDEI-SZABÓ István: *A jég hátán.* = Agria, 2/36. p.
270. ERDEI-SZABÓ István: *Önközület.* = Agria, 2/37. p.
271. ERDEI-SZABÓ István: *Télfoglaló.* = Agria, 2/36. p.
272. ESZTERÓ István: *Amennyi telik a világból.* = Helikon, július 25. 6. p.
273. ESZTERÓ István: *Bacchus cimborája.* = Helikon, július 25. 6. p.
274. ESZTERÓ István: *Élit parti.* = Helikon, július 25. 6. p.
275. ESZTERÓ István: *Gyebennákat illető.* = Helikon, július 25. 6. p.
276. ESZTERÓ István: *A letörhetetlen trás.* = Irodalmi Jelen, 8/27–28. p.
277. ESZTERÓ István: *Ő hercegsége.* = Helikon, július 25. 6. p.
278. ESZTERÓ István: *A sugarakból gyorsan felnyalábólva.* = Helikon, július 25. 6. p.
279. ESZTERÓ István: *Új kannibál.* = Helikon, július 25. 6. p.
280. FA Ede: *Bach.* = Pannon Tükör, 1/35. p.
281. FA Ede: *Chagall.* = Pannon Tükör, 1/35. p.
282. FA Ede: *Jeffersáda.* = Pannon Tükör, 1/35. p.
283. FALCSIK Mari: *Anyám és a faluja.* = Pannon Tükör, 2/30–31. p.
284. FALCSIK Mari: *Feltétlen igény.* = Pannon Tükör, 2/30. p.
285. FALCSIK Mari: *Ki tudja.* = Pannon Tükör, 2/29. p.
286. FALCSIK Mari: *Még meddig.* = Pannon Tükör, 2/29. p.
287. FALCSIK Mari: *Valamiféle szertetegülés.* = Pannon Tükör, 2/28. p.
288. FARKAS András: *Kezdjük a mellével.* = Agria, 2/162. p.
289. FARKAS Gábor: *Hiába hull rám.* = Pannon Tükör, 2/35. p.
290. FARKAS Gábor: *Indul az út.* = Pannon Tükör, 2/35. p.
291. FARKAS Márton: *De decore senectae.* = Ezredvég, 4/85. p.

292. FÁTYOL Zoltán: *a Nagypiac kertés.* = Hitel, 7/39. p.
293. FÁTYOL Zoltán: *rekviem egy növényért.* = Hitel, 7/40. p.
294. FAZEKAS Attila: *Nem lát.* = Helikon, augusztus 10. 9. p.
295. FAZEKAS József: *Betakar.* = Agria, 2/41. p.
296. FAZEKAS József: *Dereng az alkony.* = Agria, 2/40. p.
297. FAZEKAS József: *Él bennem.* = Agria, 2/40. p.
298. FAZEKAS József: *Kulcs.* = Agria, 2/41. p.
299. FAZEKAS József: *Egy meghitt órán.* = Agria, 2/41. p.
300. FAZEKAS József: *Parafrázis.* = Agria, 2/41. p.
301. FECSKE Csaba: *Jubarfák.* = Agria, 2/17. p.
302. FECSKE Csaba: *Tegnapai fájdalom.* = Agria, 2/16. p.
303. FECSKE Csaba: *Téli reggel.* = Agria, 2/16. p.
304. FECSKE Csaba: *Tóth Árpád: Őszi kertben.* = Agria, 2/15. p.
305. FECSKE Csaba: *W. S. helynevei.* = Agria, 2/15. p.
306. FEHÉRVÁRI Judit, M.: *Csillagokra feszülten – Krisztusi harminchármas.* = Agria, 2/128. p.
307. FEHÉRVÁRI Judit, M.: *Az önmegsemmistítés balladája, amelyben magister Francois könyörög mielőbbi haláltáncáért.* = Agria, 2/129. p.
308. FEHÉRVÁRI Judit, M.: *Például.* = Agria, 2/131. p.
309. FEHÉRVÁRI Judit, M.: *Tíz dzsiszei.* = Agria, 2/130. p.
310. FEKETE Vince: *Célozd meg a Holdat!* = Székelyföld, 7/49–50. p.
311. FEKETE Vince: *Dinamika.* = Székelyföld, 8/5–6. p.
312. FEKETE Vince: *Honleány.* = Székelyföld, 7/52–53. p.
313. FEKETE Vince: *Utazó tantó.* = Székelyföld, 7/50–51. p.
314. FELLINGER Károly: *Aladár.* = Agria, 2/74. p.
315. FELLINGER Károly: *Buborékok.* = Helikon, augusztus 10. 9. p.
316. FELLINGER Károly: *Csúfóló.* = Agria, 2/74. p.
317. FELLINGER Károly: *Divat.* = Látó, 7/31. p.
318. FELLINGER Károly: *Farsang végén.* = Agria, 2/72–73. p.
319. FELLINGER Károly: *Hajjaj.* = Pannon Tükör, 2/42. p.
320. FELLINGER Károly: *Hazatérés.* = Helikon, augusztus 10. 9. p.
321. FELLINGER Károly: *Jakabalma, vilmoskörte.* = Agria, 2/75. p.
322. FELLINGER Károly: *Méltatlanul.* = Helikon, augusztus 10. 9. p.
323. FELLINGER Károly: *Mementó.* = Látó, 7/30–31. p.
324. FELLINGER Károly: *Mesketé.* = Agria, 2/74. p.
325. FELLINGER Károly: *Patkónyom.* = Látó, 7/30. p.
326. FELLINGER Károly: *Pirulás.* = Látó, 7/29. p.
327. FELLINGER Károly: *Rajzszögárvány.* = Helikon, augusztus 10. 9. p.
328. FELLINGER Károly: *Reflex.* = Pannon Tükör, 2/42. p.
329. FELLINGER Károly: *Szentgyörgy napján.* = Agria, 2/74. p.
330. FELLINGER Károly: *Testmanipuláció.* = Látó, 7/29. p.
331. FELLINGER Károly: *Tojásbéj.* = Látó, 7/29–30. p.
332. FENYVESI Ottó: *Halott vajdaságiakat olvasva.* Majtényi Mihály. Herczeg Ferenc. B. Szabó György. Kristály István. = Kortárs, 7–8/30–37. p.
333. FERENCZ Imre: *Ménes.* = Székelyföld, 6/21. p.
334. FERENCZ Imre: *Nem svédülök.* = Székelyföld, 6/20. p.
335. FERENCZ Imre: *Végeladás.* = Székelyföld, 6/20–21. p.
336. FERENCZES István: *Bogács Ábel versei.* A bácsik az utcánkból. A nénik az utcánkból. Az árnyék. = Székelyföld, 6/93–96. p.
337. FÖVÉNYI Sándor: *Végállomás blues.* = Ezredvég, 4/19. p.
338. FÜST Milán: *Zsoltár.* = Látó, 7/105–106. p.
339. GAJDOS András: *Ághegyen.* = Ezredvég, 4/45. p.
340. GAJDOS András: *Apró, talált himnuszok.* = Ezredvég, 4/45. p.
341. GAJDOS András: *Bokorban bújkáló.* = Ezredvég, 4/47. p.
342. GAJDOS András: *De.* = Ezredvég, 4/46. p.
343. GAJDOS András: *Málló magány.* = Ezredvég, 4/46. p.
344. GÁLLA Edit: *Munkaterv.* = Várad, 6/9–10. p.
345. GÁLLA Edit: *Nincs nyugalmuk a gonoszoknak.* = Várad, 6/11–12. p.
346. GÁLLA Edit: *Refrén.* = Várad, 6/10–11. p.
347. GÉCZI János: *A cetről.* = Élet és Irodalom, július 20. 17. p.
348. GÉCZI János: *A halálról.* = Irodalmi Jelen, 7/12–13. p.

349. GÉCZI János: *Lányok*. = Pannon Tükör, 1/14. p.
350. GÉCZI János: *Másik példabeszéd*. = Irodalmi Jelen, 7/14–15. p.
351. GELLÉRFI Bence: *Méreg*. = Pannon Tükör, 2/16–17. p.
352. GORON Sándor: (...) = Helikon, július 25. 15. p.
353. GORON Sándor: *egyre messzebb*. = Helikon, július 25. 15. p.
354. GORON Sándor: *szombat délelőtti életkép*. = Helikon, július 25. 15. p.
355. GORON Sándor: *telefon*. = Helikon, július 25. 15. p.
356. GOTHÁR Tamás: *Apaország*. = Székelyföld, 6/91–92. p.
357. GRECSÓ Krisztián: *Emlékdalok*. = Bárka, 3/9–10. p.
358. GRECSÓ Krisztián: *Téli napló*. = Bárka, 2/6–7. p.
359. GULISIO Tímea: *Éléskamra*. = Híd, 4/8. p.
360. GULISIO Tímea: *A forró kása*. = Híd, 4/10. p.
361. GULISIO Tímea: *Hamupipóke*. = Híd, 4/9. p.
362. GULISIO Tímea: *Nagykorúság*. = Híd, 4/8–9. p.
363. GULISIO Tímea: *Október végén*. = Híd, 4/10. p.
364. GYÁRFÁS Endre: *Történelmi limerickek*. = Élet és Irodalom, augusztus 17. 17. p.
365. HAJDRIK József: *Tövismadárként álmodom*. = Agria, 2/285–288. p.
366. HALMAI Tamás: *Arnyjáték*. = Vigilia, 7/523. p.
367. HALMAI Tamás: *A bíbor főnix*. = Vigilia, 7/523. p.
368. HALMAI Tamás: *Hosszú Esők Kertje*. = Vigilia, 7/522. p.
369. HALMAI Tamás: *Legenda*. = Vigilia, 7/522–523. p.
370. HARKAI VASS Éva: *Több száz (saját) (és más) szó (bennszakad hang fennakad)*. = Híd, 4/3–6. p.
371. HARKAI VASS Éva: *via újvidék*. = Híd, 4/7. p.
372. HARTAY Csaba: *Önzáró anya*. = Bárka, 3/17. p.
373. HARTAY Csaba: *Öreg szólószem*. = Bárka, 3/19. p.
374. HARTAY Csaba: *Riadat özek*. = Bárka, 3/17–18. p.
375. HÁY János: *Lánydal*. = 2000, 2/51. p.
376. HEGEDŰS Benjámín Jutas: *Beszámoló*. = Helikon, augusztus 10. 13. p.
377. HEGEDŰS Benjámín Jutas: *Időszámítás*. = Helikon, augusztus 10. 13. p.
378. HEGEDŰS Benjámín Jutas: *Megidézés*. = Helikon, augusztus 10. 13. p.
379. HEGEDŰS Benjámín Jutas: *Törvényhozó*. = Helikon, augusztus 10. 13. p.
380. HEVESI Judit: *Feslett viszony*. (Wojnarowicz). = Élet és Irodalom, augusztus 31. 14. p.
381. HEVESI Judit: *Leitmotív*. = Élet és Irodalom, augusztus 31. 14. p.
382. HEVESI Judit: *rés*. = Élet és Irodalom, augusztus 31. 14. p.
383. HOFFMANN Róbert: *Tanácsok Juvenalis kollégának*. = Ezredvég, 4/83–84. p.
384. HOLLÓ József: *Hűsvéti üzenet...* = Agria, 2/194–195. p.
385. HOLLÓ József: *Az irás terhével és irgalmával*. = Agria, 2/195–196. p.
386. HORKAY HÖRCHER Ferenc: *A gyerekkor tájai*. A mi utancánk. (részletek). = Vigilia, 8/609–611. p.
387. HORVÁTH Benji: *Mind egymásból vagyunk*. = Helikon, augusztus 25. 14. p.
388. IANCU Laura: *Este a faluban (16)*. = Vigilia, 8/602–603. p.
389. IANCU Laura: *Favágón*. = Vigilia, 8/602. p.
390. IANCU Laura: *Tornyok*. = Vigilia, 8/603. p.
391. JÁNK Károly: *Pökember*. = Székelyföld, 6/51. p.
392. JÁNK Károly: *Szeptember tovalódit*. = Székelyföld, 6/49. p.
393. JÁNK Károly: *Úton szekerelem*. = Székelyföld, 6/50. p.
394. JENEY András: *Tünődés egy megsárgult papirusztekeres felett*. = Ezredvég, 4/76. p.
395. JÓNÁS Tamás: *Haverom, Jézus*. = Napút, 5/129. p.
396. JÓNÁS Tamás: *Nagy szerelmes vers*. = Napút, 5/130–131. p.
397. JÓNÁS Tamás: *Pogánytavasz*. = Napút, 5/131. p.
398. JUHÁSZ Márió: *Álom*. = Helikon, augusztus 25. 10. p.
399. JUHÁSZ Márió: *Az apadás látványa*. = Helikon, augusztus 25. 10. p.
400. JUHÁSZ Márió: *Kikötő*. = Helikon, augusztus 25. 10. p.
401. JUHÁSZ Róbert: *Árnyék*. = Pannon Tükör, 2/19. p.
402. JUHÁSZ Róbert: *Féltűn*. = Irodalmi Jelen, 7/22. p.
403. JUHÁSZ Róbert: *Hajtogatás*. = Pannon Tükör, 2/18–19. p.
404. JUHÁSZ Róbert: *Időlejtő*. = Irodalmi Jelen, 7/23. p.
405. JUHÁSZ Róbert: *Kiszámoló*. = Irodalmi Jelen, 7/24. p.

406. JUHÁSZ Róbert: *Körkörösén*. = Irodalmi Jelen, 7/21. p.
407. JUHÁSZ Róbert: *Nagyfeszültség*. = Irodalmi Jelen, 7/23–24. p.
408. JUHÁSZ Róbert: *Téli parkban*. = Pannon Tükör, 2/18. p.
409. JUHÁSZ Zsuzsanna: *Ami lehet*. = Pannon Tükör, 3/40. p.
410. JUHÁSZ Zsuzsanna: *Determináció*. = Pannon Tükör, 3/40. p.
411. JUHÁSZ Zsuzsanna: *Félig-kegyelem*. = Pannon Tükör, 3/41. p.
412. JUHÁSZ Zsuzsanna: *Inkarnáció*. = Pannon Tükör, 3/40. p.
413. JUHÁSZ Zsuzsanna: *Kattanás*. = Pannon Tükör, 3/40. p.
414. KÁLI-HORVÁTH Kálmán: *Abortusz-vízió*. = Napút, 5/161–164. p.
415. KÁLIZ SAJTOS József: *Csilagvirág*. = Agria, 2/34. p.
416. KÁLIZ SAJTOS József: *Gerincjavító*. = Agria, 2/34. p.
417. KÁLIZ SAJTOS József: *Jó tanács*. = Agria, 2/34. p.
418. KÁLIZ SAJTOS József: *Törekeny világunk*. = Agria, 2/34. p.
419. KÁNTOR Zsolt: *Beszédként telnek a napok?* = Ezredvég, 4/63. p.
420. KÁNTOR Zsolt: *Boris Vian alszik*. = Ezredvég, 4/63–64. p.
421. KÁNTOR Zsolt: *Az inspiráció-intuíciónak parabola*. = Pannon Tükör, 1/25. p.
422. KÁNTOR Zsolt: *Traktátus és szösszenet*. = Ezredvég, 4/64. p.
423. KÁNTOR Zsolt: *Történetteológia*. = Ezredvég, 4/64. p.
424. KÁNTOR Zsolt: *A víz elégiája*. = Pannon Tükör, 1/24. p.
425. KANYÁDI Sándor: *Abogy*. = Magyar Napló, 8/4–5. p.
426. KANYÁDI Sándor: *Krónikás ének*. = Magyar Napló, 8/3. p.
427. KANYÁDI Sándor: *Örmény sírkövek*. = Magyar Napló, 8/4. p.
428. KARÁCSONYI Zsolt: *Mesterséges áramlatok*. = Helikon, augusztus 25. 15. p.
429. KARINTHY Frigyes: *Méné, tekel...* = Látó, 7/107–108. p.
430. KARKÓ Ádám: *Átfestik*. = Hítel, 7/44. p.
431. KARKÓ Ádám: *Dokumentáció*. = Hítel, 7/44–45. p.
432. KARKÓ Ádám: *A sorok végén ügyis...* = Hítel, 7/45. p.
433. KASTÉLY Máté: *Akárkiis*. = Pannon Tükör, 3/26. p.
434. KASTÉLY Máté: *Félig tele, de*. = Pannon Tükör, 3/26. p.
435. KASTÉLY Máté: *Így szorítokozom*. = Pannon Tükör, 3/26. p.
436. KERÉK Imre: *Énekek éneke*. = Agria, 2/161. p.
437. KERÉK Imre: *Tavaszi szonáta*. = Agria, 2/160. p.
438. KIRÁLY Farkas: *július 12.* = Helikon, augusztus 25. 7. p.
439. Kis Pál István: *Háry az örök Háry!* Obsitos történetek első kézből a honfoglalástól a rendszerváltásig tizenöt megszólalásban (részletek). = Agria, 2/53–58. p.
440. Kiss Benedek: *Levél Szent Pálnak*. = Hítel, 8/3–4. p.
441. Kiss Benedek: *Öregjeink: az öregek*. = Hítel, 8/4–5. p.
442. Kiss Benedek: *Szent Iván hava*. = Hítel, 8/5–6. p.
443. Kiss Dávid: *Final call*. = Várad, 6/24. p.
444. Kiss Dávid: *Határzár*. = Várad, 6/25. p.
445. Kiss Dávid: *Hatlapos*. = Várad, 6/26. p.
446. Kiss Dávid: *Meteor*. = Várad, 6/26. p.
447. Kiss Georgina: *Hullás*. = Bárka, 2/39. p.
448. Kiss Georgina: *Néma H*. = Bárka, 2/40. p.
449. Kiss Georgina: *Őszelő*. = Bárka, 2/39. p.
450. Kiss Georgina: *Szüzsé*. = Bárka, 2/40. p.
451. Kiss Judit Ágnes: *Az epikus epilógja*. (átirat). = Mozzgó Világ, 7–8/144–145. p.
452. Kiss Judit Ágnes: *Nyári ária*. = Mozzgó Világ, 7–8/147. p.
453. Kiss Lehel: *Érdeklődő*. = Bárka, 2/55. p.
454. Kiss Lehel: *A bajnali Jereván*. = Székelyföld, 6/35–36. p.
455. Kiss Lehel: *Jóba' vagyok a léttel*. = Bárka, 2/56. p.
456. Kiss Lehel: *Kikidsár*. = Székelyföld, 6/34–35. p.
457. Kiss Lehel: *Örmény kódex*. = Székelyföld, 6/34. p.
458. Kiss Lehel: *Séta*. = Bárka, 2/55–56. p.
459. Kiss Lehel: *Tatik s papik*. = Székelyföld, 6/36. p.
460. Kiss Lóránt: *Egy év eső nélkül*. = Helikon, augusztus 25. 10. p.
461. Kiss Lóránt: *Lovak, versenypályák*. = Helikon, augusztus 25. 10. p.
462. KONCZEK József: *Rózsák, dáiák...* = Agria, 2/159. p.
463. KOOSÁN Ildikó: *Eső után*. = Ezredvég, 4/28. p.
464. KOOSÁN Ildikó: *Felismerés*. = Ezredvég, 4/28. p.
465. KOOSÁN Ildikó: *Plakátragasztó*. = Ezredvég, 4/29. p.

466. KOVÁCS Daniella: *Térdetbajtva József Attila emléke előtt*. Ünneplőt öltünk. Acélos bizonyossággal. Teledre téljött. A Szépség koldusának. Veritas vincit. Rívó kürtként vallom. = *Agria*, 2/259–261. p.
467. KOVÁCS István: *Dzsudó*. = *Kortárs*, 7–8/52. p.
468. KOVÁCS István: *A nagy báború után száz évvel*. = *Kortárs*, 7–8/51. p.
469. KOZMA Tamás: *Beültetne valaki negyedik csellistának?* (A fejlődés küszöbén karmesterével cigánykodik). = *Mozgó Világ*, 7–8/156. p.
470. KOZMA Tamás: *Re-reformáció*. = *Mozgó Világ*, 7–8/157. p.
471. KÖLCSEY Ferenc: *Paulina emlékkönyvébe*. = *Ezredvég*, 4/96. p.
472. KRIPPL Gréta: *Az bohém bazatalált és eltévedt otthon*. = *Pannon Tükör*, 3/47. p.
473. KRIPPL Gréta: *Hosszan ücsörög a bohém*. = *Pannon Tükör*, 3/46. p.
474. KUKORELLY Endre: *Két nyári kaland*. Lazy Girl's Butt Workout. Szép az élet de. = *Élet és Irodalom*, augusztus 3. 14. p.
475. KULCSÁR Árpád: *Hapaxantiák*. Demencia. A hívás. A temetés. = *Székelyföld*, 8/18–19. p.
476. KÜRTI László: *apám a valóságokat*. = *Hitel*, 8/43. p.
477. KÜRTI László: *erdőt nevelsz*. = *Hitel*, 8/43–44. p.
478. LAKATOS Menyhért: *Tenyérből mondtál jövődöt*. = *Napút*, 5/40. p.
479. LÁNG Orsolya: *Dicsekvés*. = *Székelyföld*, 6/41. p.
480. LÁNG Orsolya: *Felbőjték*. = *Székelyföld*, 6/41. p.
481. LÁNG Orsolya: *kisodródás*. = *Helikon*, augusztus 25. 7. p.
482. LÁNG Orsolya: *Trabi 601*. = *Székelyföld*, 6/42. p.
483. LÁRAI Eszter: *fájdalomfénykép*. = *Bárka*, 2/41–42. p.
484. LÁRAI Eszter: *Egy pillanat körüljárása*. = *Bárka*, 2/41. p.
485. LÁRAI Eszter: *Türlélő*. = *Bárka*, 2/42. p.
486. LÁSZLÓ Gyopár: *Jobb félni, mint megjedni?* = *Várad*, 6/31. p.
487. LÁSZLÓ Gyopár: *Még mindig tél*. = *Várad*, 6/32. p.
488. LÁSZLÓ Gyopár: *Pillanat dolga*. = *Várad*, 6/32. p.
489. LÁSZLÓ Gyopár: *Szerelmes vers régi kedveshez*. = *Várad*, 6/31. p.
490. LÁSZLÓ Noémi: *Alagút*. = *Székelyföld*, 6/46–47. p.
491. LÁSZLÓ Noémi: *Harsona, bögő*. = *Székelyföld*, 6/47–48. p.
492. LÁSZLÓ Noémi: *Óra*. = *Székelyföld*, 6/47. p.
493. LÁSZLÓ Noémi: *Szójáték*. = *Székelyföld*, 6/46. p.
494. LÁSZLÓ Noémi: *Tenger*. = *Helikon*, augusztus 25. 4. p.
495. LÁZÁR Balázs: *H. úr kilencedik monológia*. = *Magyar Napló*, 8/16. p.
496. LÁZÁR Balázs: *Színészek*. = *Magyar Napló*, 8/16. p.
497. LIPCSEI Márta: *Vágyaink éltetése*. = *Agria*, 2/12–14. p.
498. LÖVÉTEI LÁZÁR László: *csillag bár*. = *Bárka*, 2/52–53. p.
499. LÖVÉTEI LÁZÁR László: *Sokparancsolat*. = *Székelyföld*, 6/75–77. p.
500. LUKÁCS Flóra: *Bükkfák között*. = *Pannon Tükör*, 3/35. p.
501. LUKÁCS Flóra: *Erezet*. = *Pannon Tükör*, 3/33. p.
502. LUKÁCS Flóra: *Kavics*. = *Pannon Tükör*, 3/36. p.
503. LUKÁCS Flóra: *Shinjuku*. = *Pannon Tükör*, 3/34. p.
504. MAGYAR Gyuláné: *Káprázat*. = *Agria*, 2/179. p.
505. MAGYAR Gyuláné: *Mátyási József emlékezete*. = *Agria*, 2/179. p.
506. MAGYAR Gyuláné: *Morse jelek*. = *Agria*, 2/179. p.
507. MÁRCUŦIU-RÁCZ Dóra: *anapsztó*. = *Helikon*, július 10. 10. p.
508. MÁRCUŦIU-RÁCZ Dóra: *hajléktalanok*. = *Helikon*, július 10. 10. p.
509. MÁRCUŦIU-RÁCZ Dóra: *terápia*. = *Helikon*, július 10. 10. p.
510. MARKÓ Béla: *Ajakkerekítés*. = *Élet és Irodalom*, július 13. 17. p.
511. MARKÓ Béla: *Svédék*. = *Székelyföld*, 6/18–19. p.
512. MARNO János: *Apám hangja, hangsúly btján*. = *Pannon Tükör*, 3/16. p.
513. MARNO János: *Beéneklés*. = *Pannon Tükör*, 3/16. p.
514. MARNO János: *Elég*. = *Pannon Tükör*, 3/17. p.
515. MARNO János: *Picasso*. = *Pannon Tükör*, 3/16. p.
516. MARNO János: *A pillangó sikolya*. = *Pannon Tükör*, 3/17. p.
517. MARTON Réka Zsófia: *Az első lovas érkezésekor*. = *Agria*, 2/138. p.
518. MARTON Réka Zsófia: *Halottak napja*. = *Agria*, 2/138. p.

519. MARTON Réka Zsófia: *Hókörök*. = *Agria*, 2/139. p.
520. MARTON Réka Zsófia: *Metamorfózis*. = *Agria*, 2/138. p.
521. MECHLER Anna: *In memoriam Cziffra György*. = *Ezredvég*, 4/77–78. p.
522. MÉHES Károly: *Míg a lányom*. = *Vigilia*, 7/520. p.
523. MÉHES Károly: *Nyári utazás front idején*. = *Vigilia*, 7/521. p.
524. MÉHES Károly: *Zeneileg*. = *Vigilia*, 7/521–522. p.
525. MESTERHÁZI Mónika: *A cáfolat*. = 2000, 1/36–37. p.
526. MESTERHÁZI Mónika: *Polonius*. = 2000, 1/37. p.
527. MIKLYA Zsolt: *Álom a korrupcióról*. = *Alföld*, 7/43–44. p.
528. MIKLYA Zsolt: *Átkelések*. = *Pannon Tükör*, 1/15. p.
529. MIKLYA Zsolt: *Félni való*. = *Alföld*, 7/43. p.
530. MIKLYA Zsolt: *Ganéjon is*. = *Ezredvég*, 4/75. p.
531. MIKLYA Zsolt: *Hiány-rulett*. = *Pannon Tükör*, 1/15. p.
532. MOLNÁR Krisztina Rita: *Chaplin-film*. = *Mozgó Világ*, 7–8/155. p.
533. MOLNÁR Krisztina Rita: *Nagymező-álom*. = *Mozgó Világ*, 7–8/154. p.
534. MOLNÁR Krisztina Rita: *Piros amulett*. = *Mozgó Világ*, 7–8/153. p.
535. MOLNÁR Nikolett: *Bördzseki*. = *Irodalmi Jelen*, 8/128. p.
536. MOLNÁR Nikolett: *Hőesésben*. = *Irodalmi Jelen*, 8/128. p.
537. MOLNÁR Nikolett: *Körforgás*. = *Irodalmi Jelen*, 8/130. p.
538. MOLNÁR Nikolett: *Lüktetés*. = *Irodalmi Jelen*, 8/125. p.
539. MOLNÁR Nikolett: *Posta*. = *Irodalmi Jelen*, 8/127. p.
540. MOLNÁR Nikolett: *Pusztulás*. = *Irodalmi Jelen*, 8/129. p.
541. MOLNÁR Nikolett: *Tüvolság*. = *Irodalmi Jelen*, 8/127. p.
542. MOLNÁR Nikolett: *Vallomás*. = *Irodalmi Jelen*, 8/126. p.
543. MOLNÁR Nikolett: *Valóság*. = *Irodalmi Jelen*, 8/129. p.
544. MOLNÁR Nikolett: *Vihar*. = *Irodalmi Jelen*, 8/126. p.
545. NÁDASDY Ádám: *A lírikus epilógja*. (átírat). = *Mozgó Világ*, 7–8/144. p.
546. NAGY Attila: *Gótikus*. = *Látó*, 7/23. p.
547. NAGY Attila: *Léda és a tojás*. = *Szekelyföld*, 6/101. p.
548. NAGY Attila: *Levél a szélben*. = *Látó*, 7/24–25. p.
549. NAGY Attila: *Lilla-versek*. = *Szekelyföld*, 6/100–101. p.
550. NAGY Attila: *Töredék ez is*. = *Látó*, 7/23. p.
551. NAGY Attila: *Vivere*. = *Látó*, 7/23–24. p.
552. NAGY Dániel: *Cserélés*. = *Bárka*, 2/19–20. p.
553. NAGY Dániel: *Jó tempót diktálok*. = *Bárka*, 2/20. p.
554. NAGY Dániel: *Vasárnap*. = *Bárka*, 2/19. p.
555. NAGY Gábor: *Yorick údvözülése*. = *Pannon Tükör*, 3/21. p.
556. NAGY Gábor Miklós: *Két könnyű disztichon*. = *Magyar Napló*, 8/50. p.
557. NAGY Gábor Miklós: *Kor, bor, irodalom*. = *Magyar Napló*, 8/50. p.
558. NAGY Gábor Miklós: *Megmarad állandónak a város*. = *Ezredvég*, 4/79. p.
559. NAGY Gábor Miklós: *Paratólgyek*. = *Magyar Napló*, 8/50. p.
560. NAGY Hajnal Csilla: *Védőszentje*. = *Élet és Irodalom*, augusztus 10. 17. p.
561. NAGY Lea: *Kapaszkodás*. = *Szekelyföld*, 8/51. p.
562. NAGY Lea: *Kimondatlan*. = *Szekelyföld*, 8/50. p.
563. NAGY Zsuka: *bét*. (kicsi pianók). = *Bárka*, 2/26–28. p.
564. NAGYÁLMOS Ildikó: *Légyfógó*. = *Szekelyföld*, 6/58. p.
565. NAGYÁLMOS Ildikó: *Újesztendő*. = *Szekelyföld*, 6/58. p.
566. NEMES Z. Mária: *Életmódváltás*. = *Élet és Irodalom*, augusztus 31. 17. p.
567. NEMES Z. Mária: *Rovarvár*. = *Élet és Irodalom*, augusztus 31. 17. p.
568. NEMES Z. Mária: *Vízizene*. = *Élet és Irodalom*, augusztus 31. 17. p.
569. NÉMETH András: *Ars poetica*. = *Ezredvég*, 4/81–82. p.
570. NÉMETH András: *Ártatlanok csodái*. = *Ezredvég*, 4/55. p.
571. NÉMETH András: *Líra helyett, prózában*. = *Ezredvég*, 4/54. p.
572. NÉMETH András: *Ovidius elégiája*. = *Ezredvég*, 4/73. p.
573. NÉMETH Dániel: *140522*. = *Helikon*, július 10. 13. p.
574. NÉMETH Dániel: *140906*. = *Helikon*, július 10. 13. p.
575. NÉMETH Dániel: *140912*. = *Helikon*, július 10. 13. p.
576. NÉMETH István: *7 lap szonettes irkából*. = *Agria*, 2/119–122. p.
577. NÉMETHY Attila: *Requiem Apámért*. = *Napút*, 5/126–128. p.

578. NYIRÁN Ferenc: *Elhagyod a várost.* = Alföld, 7/17. p.
579. NYIRÁN Ferenc: *Hagyd ezt abba.* = Alföld, 7/17–18. p.
580. NYIRÁN Ferenc: *Tudatom, jól vagyok.* = Alföld, 7/16–17. p.
581. NYIRÁN Ferenc: *Változás.* = Élet és Irodalom, július 20. 14. p.
582. NYIRÁN Ferenc: *Vén vagy.* = Élet és Irodalom, július 20. 14. p.
583. NYIRÁN Ferenc: *Vénebb vagy.* = Élet és Irodalom, július 20. 14. p.
584. OLÁH András: *csavargásaink.* = Hítel, 8/32. p.
585. OLÁH András: *felejtés.* = Bárka, 3/22. p.
586. OLÁH András: *gyengeségeink.* = Hítel, 8/32–33. p.
587. OLÁH András: *idegenek.* = Hítel, 8/31. p.
588. OLÁH András: *jártunk már itt.* = Alföld, 7/37. p.
589. OLÁH András: *[jobb lett volna].* = Bárka, 3/22. p.
590. OLÁH András: *kudarcaink.* = Hítel, 8/33. p.
591. OLÁH András: *szabálytalanságaink.* = Alföld, 7/36–37. p.
592. OLÁH András: *vészkijárat.* = Alföld, 7/37–38. p.
593. OLÁH András: *üresen.* = Bárka, 3/23. p.
594. OLÁH Tamás: *Ujjaid játékán.* = Napút, 5/132. p.
595. OLÁH Tamás: *A virtuóz.* = Napút, 5/132. p.
596. OLLÉ Tamás: *Holtodiglan.* = Agria, 2/104. p.
597. OLLÉ Tamás: *Kiút.* = Agria, 2/103–104. p.
598. ORAVECZ Péter: *Ha negyvenéves...* = Bárka, 2/22. p.
599. ORAVECZ Péter: *Hangverseny.* = Bárka, 2/21–22. p.
600. ORAVECZ Péter: *Varrótű.* = Bárka, 2/21. p.
601. PÁL Dániel Levente: *két költői kérdés.* = Irodalmi Jelen, 8/9. p.
602. PÁL Dániel Levente: *könnygyöngyszemek.* = Bárka, 2/4–5. p.
603. PÁL Dániel Levente: *a szerencse fia.* = Irodalmi Jelen, 8/9. p.
604. PÁL Dániel Levente: *szójevírvirágok.* = Bárka, 2/3–4. p.
605. PÁL Marianna: *Anya meg az elvárások.* = Bárka, 3/49–50. p.
606. PÁL Marianna: *Anya műtétje.* = Bárka, 3/50. p.
607. PÁL Marianna: *Elmélyülten.* = Bárka, 3/50. p.
608. PÁL Marianna: *Nyút.* = Bárka, 3/49. p.
609. PÁLFFY Tamás Szabolcs: *Leónidasz szavai.* = Agria, 2/95. p.
610. PÁLFFY Tamás Szabolcs: *Leónidasz szobrai.* = Agria, 2/95. p.
611. PAPP Attila Zsolt: *Valaki jár a víz alatt.* = Helikon, július 10. 5. p.
612. PAPP Attila Zsolt: *A vihar szemében.* = Helikon, augusztus 25. 14. p.
613. PATAKI István: *dedikálás.* = Agria, 2/168. p.
614. PATAKI István: *elígazítás egy ifjú poétabölgynek.* = Agria, 2/167. p.
615. PATAKI István: *mint ölyv.* = Agria, 2/167. p.
616. PATAKI István: *nézzétek el.* = Agria, 2/168. p.
617. PATAKI István: *utolsó jó cselekedetem.* = Agria, 2/167. p.
618. PATAKI István: *a vásárló bölgý.* = Agria, 2/168. p.
619. PAULJUCSÁK Péter: *Árnyék.* = Bárka, 3/38. p.
620. PAULJUCSÁK Péter: *Csengés.* = Bárka, 3/37–38. p.
621. PAULJUCSÁK Péter: *Súlytalanság.* = Bárka, 3/38–39. p.
622. PAULJUCSÁK Péter: *A szerelősarnok.* = Bárka, 3/37. p.
623. PAULJUCSÁK Péter: *Zarándoklat.* = Bárka, 3/39. p.
624. PÉNZES Tímea: *betűtésztalevés.* = Irodalmi Jelen, 7/33–36. p.
625. PÉTER Erika: *Félbemaradt mese.* = Bárka, 3/28. p.
626. PÉTER Erika: *Magasabbrá, mint a fák.* = Bárka, 3/28. p.
627. PÉTER Erika: *Mellemben nincs belye zokogásnak.* = Bárka, 3/29. p.
628. PETŐCZ András: *A csend súlya – Cage-variáció.* = Élet és Irodalom, július 27. 17. p.
629. PETŐCZ András: *A macska bundája.* = Élet és Irodalom, július 27. 17. p.
630. PETŐCZ András: *A macska visszatér.* = Élet és Irodalom, július 27. 17. p.
631. PETŐCZ András: *A macskaköltők és a költő.* = Élet és Irodalom, július 27. 17. p.
632. PETŐCZ András: *Szigligeten, parkban.* = Magyar Napló, 8/49. p.
633. PETŐCZ András: *Várakozom – Oblomov visszatér.* = Élet és Irodalom, július 27. 17. p.
634. PETRI György: *Római lég.* = Látó, 7/109. p.
635. PINTÉR Lajos: *tóth menyhért-énekek.* zöldlábú lovak. novemberi rózsá. a szögletes zsoldos. = Forrás, 7–8/182–185. p.
636. POLLÁGH Péter: *A mazsoláé.* (Frapin 1270). = Élet és Irodalom, július 6. 14. p.
637. POLLÁGH Péter: *Irish exit.* (Frapin 1270). = Élet és Irodalom, július 6. 14. p.
638. RADNAI István: *Az élet merevlemez.* = Agria, 2/215. p.

639. RADNAI István: *Már majdnem elnyelt.* = Agria, 2/215. p.
640. RÁK Béla: *Amfiteátrum.* = Ezredvég, 4/80. p.
641. RIEBERSCH Zoltán: *Nem értem.* = Pannon Tükör, 2/43. p.
642. RIEBERSCH Zoltán: *Őszi könnyek nélkül.* = Pannon Tükör, 2/44. p.
643. RIEBERSCH Zoltán: *Poklom parazsa.* = Pannon Tükör, 2/44. p.
644. RIEBERSCH Zoltán: *Töredékek.* = Pannon Tükör, 2/45. p.
645. RUSU Szidónia: *Azon az éjszakán.* = Agria, 2/100. p.
646. RUSU Szidónia: *Pá-betűs válságok.* = Agria, 2/101–102. p.
647. RUVA FARKAS Pál: *Mert feljött a Nap.* = Napút, 5/121–123. p.
648. SAITOS Lajos: *Ha lesz feltámadás.* = Agria, 2/118. p.
649. SAITOS Lajos: *Hetéráknál.* = Agria, 2/118. p.
650. SAJÓ László: *Levél Petőfi Sándorhoz.* = Kortárs, 7–8/38. p.
651. SÁNTA Miriám: *Váltás.* Boeing 737. Airbus A320. Háromezresek. = Helikon, augusztus 25. 11. p.
652. SÁRKÁNY Tímea: *elbírní hogy lebet.* = Agria, 2/96. p.
653. SÁRKÖZI László: *Curriculum vitae.* = Napút, 5/36–39. p.
654. SCHMIDEG Ádám: *Csendes vég.* = Élet és Irodalom, augusztus 10. 14. p.
655. SCHMIDEG Ádám: *A mi két dimenzióink.* = Élet és Irodalom, augusztus 10. 14. p.
656. SCHMIDEG Ádám: *Várunk, hogy a főorvos úr.* = Élet és Irodalom, augusztus 10. 14. p.
657. SEBESTÉNY Kinga: *Egy ácsboz.* = Agria, 2/94. p.
658. SEBESTÉNY-JÁGER Orsolya: *Gyermekeimhez.* = Agria, 2/21. p.
659. SEBESTÉNY-JÁGER Orsolya: *István.* = Agria, 2/21. p.
660. SEBESTÉNY-JÁGER Orsolya: *Jakob kútja.* = Agria, 2/21. p.
661. SEBESTÉNY-JÁGER Orsolya: *A jázmin illata.* = Agria, 2/20. p.
662. SEBESTÉNY-JÁGER Orsolya: *A rét.* = Agria, 2/20. p.
663. SEBESTÉNY-JÁGER Orsolya: *Számvetés.* = Agria, 2/20. p.
664. SELÉNDY Balázs: *Korosodás.* = Agria, 2/216–217. p.
665. SERFŐZŐ Simon: *A blöblő.* = Agria, 2/26. p.
666. SERFŐZŐ Simon: *Elképzelem, elgondolom.* = Agria, 2/26. p.
667. SERFŐZŐ Simon: *Reggeli kapkodás.* = Agria, 2/26. p.
668. SERFŐZŐ Simon: *Teremjen.* = Agria, 2/26. p.
669. SIMEK Valéria: *Elsiet.* = Bárka, 3/31. p.
670. SIMEK Valéria: *Itt élsz.* = Bárka, 3/30. p.
671. SIMEK Valéria: *Őszetördelő.* = Bárka, 3/30–31. p.
672. SÓLYOM Sándor: *A lépcsők.* = Agria, 2/199. p.
673. SÓLYOM Sándor: *Találkozás.* = Agria, 2/200. p.
674. SOMORJAI Réka: *Befordulni a bajlatokba.* = Bárka, 3/32. p.
675. SOMORJAI Réka: *Két ismeretlen.* = Bárka, 3/33. p.
676. SOMORJAI Réka: *A Rottenbilleren.* = Bárka, 3/32–33. p.
677. SÓPOTNIK Zoltán: *Protézislepkék.* = Élet és Irodalom, július 13. 17. p.
678. STOLCZ Ádám: *Gyúrás.* = 2000, 2/43–44. p.
679. STOLCZ Ádám: *A szomszéd.* = 2000, 2/42–43. p.
680. SÜTŐ Csaba András: *sátoros tető.* = Magyar Napló, 8/34. p.
681. SZABÓ Krisztina: *Északi-sark.* = Élet és Irodalom, augusztus 17. 17. p.
682. SZABÓ Krisztina: *Nyaraló.* = Élet és Irodalom, augusztus 17. 17. p.
683. SZABÓ Krisztina: *Tengerpart.* = Élet és Irodalom, augusztus 17. 17. p.
684. SZABÓ T. Anna: *Csárdás.* = 2000, 2/29–31. p.
685. SZAKÁLLAS Zsolt: *Ármány.* = Pannon Tükör, 1/25. p.
686. SZAKÁLLAS Zsolt: *Egy peches nap.* = Pannon Tükör, 1/25–26. p.
687. SZÁLINGER Balázs: *Epicentrum.* = Székelyföld, 7/7. p.
688. SZÁLINGER Balázs: *Ez a bajó mire fölér.* = Helikon, augusztus 25. 1. p.
689. SZÁLINGER Balázs: *Határkijelölés.* = Székelyföld, 7/7–8. p.
690. SZÁLINGER Balázs: *Mezőség.* = Székelyföld, 7/8. p.
691. SZÁRAZ Pál: *Bűcsű.* = Agria, 2/76. p.
692. SZÁRAZ Pál: *Dal.* = Agria, 2/77. p.
693. SZÁRAZ Pál: *Évek-napok.* = Agria, 2/76. p.
694. SZÁRAZ Pál: *Ibolyák.* = Agria, 2/76. p.
695. SZÁRAZ Pál: *A lámpa.* = Agria, 2/77. p.
696. SZÁRAZ Pál: *Tavaszi réten.* = Agria, 2/76. p.
697. SZARKA István: *Leonídusok.* = Ezredvég, 4/87. p.
698. SZARKA István: *A tulipánfa.* = Ezredvég, 4/77. p.
699. SZÁSZ Gyopár: *Bijácska.* = Agria, 2/107. p.
700. SZÁSZ Gyopár: *Ottbon.* = Agria, 2/107. p.

701. SZAUER Ágoston: *Dokumentum.* = Életünk, 7/77. p.
702. SZAUER Ágoston: *Ottthon.* = Életünk, 7/77. p.
703. SZEKERES Mária: *érintés nélkül.* = Agria, 2/206. p.
704. SZEKERES Mária: *Rembrandt.* = Agria, 2/206. p.
705. SZEKERES Mária: *szétszaladt idő.* = Agria, 2/206. p.
706. SZELES Judit: *Farkasokkal.* = Alföld, 7/35–36. p.
707. SZELES Judit: *Kilátások.* = Alföld, 7/35. p.
708. SZÉLESI Sándor: *Hazám bolondjai.* = Ezredvég, 4/34–35. p.
709. SZÉLESI Sándor: *Moon.* = Ezredvég, 4/35. p.
710. SZENTJÁNOSI Csaba: *Apuka lába.* = Ezredvég, 4/29. p.
711. SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza: *Senecára bangolóda.* = Ezredvég, 4/72. p.
712. SZEPESI Zsuzsanna: *A végső megoldás.* = Agria, 2/225. p.
713. SZIL Ágnes: *Játék.* = Bárka, 2/50–51. p.
714. SZIL Ágnes: *Mi együtt többé nem.* = Bárka, 2/50. p.
715. SZIL Ágnes: *Rég volt.* = Bárka, 2/51. p.
716. SZIL Ágnes: *Tiedre és enyémre.* = Bárka, 2/51. p.
717. SZILÁGYI Domokos: *Requiem.* (Song of myself). = Látó, 7/110. p.
718. SZILÁGYI Kinga Magdolna: *Eszterlánci cérna.* = Bárka, 2/48. p.
719. SZILÁGYI Kinga Magdolna: *Ma este nem.* = Bárka, 2/49. p.
720. SZILÁGYI Kinga Magdolna: *Tekergők.* = Bárka, 2/48. p.
721. SZONDAY Szandra: 2. (*Tavaszi áldozat.*) = Élet és Irodalom, július 6. 17. p.
722. SZONDAY Szandra: *Az aszkéta.* = Élet és Irodalom, július 6. 17. p.
723. SZONDAY Szandra: *A fej.* = Élet és Irodalom, július 6. 17. p.
724. SZONDAY Szandra: *Gyakran álmodom kilazult fogakról...* = Élet és Irodalom, július 6. 17. p.
725. SZONDAY Szandra: *Az idomár.* = Élet és Irodalom, július 6. 17. p.
726. SZONDAY Szandra: *Itt.* = Élet és Irodalom, július 6. 17. p.
727. SZONDAY Szandra: *Egy másik test.* = Élet és Irodalom, július 6. 17. p.
728. SZÚNYOGH Sándor: *Ifjúságod.* = Pannon Tükör, 3/68. p.
729. SZÚNYOGH Sándor: *Téli kép I.* = Pannon Tükör, 3/69. p.
730. SZÚNYOGH Sándor: *Téli kép II.* = Pannon Tükör, 3/69. p.
731. SZÚNYOGH Sándor: *Várakozás.* = Pannon Tükör, 3/68. p.
732. TÁBOR Ádám: *Fájj és írj.* = Élet és Irodalom, augusztus 24. 14. p.
733. TÁBOR Ádám: *Nietzsche és Blake.* = Élet és Irodalom, augusztus 24. 14. p.
734. TÁBOR Ádám: *Széderbűsvét.* = Élet és Irodalom, augusztus 24. 14. p.
735. TAIZS Gergő: *Feloldozásra várva.* = Ezredvég, 4/86. p.
736. TAMÁS Dénes: *Rémegyszerű versek.* Figyelmeztetés. Gyűlöllek. Elfertőződött. Halhatatlanság. Miattunk. Csak az elmúlás. Kitélt. Szenved. Nyugalom. = Székelyföld, 8/22–25. p.
737. TAMÁS Menyhért: *Abol már abol sincs.* = Kortárs, 7–8/57. p.
738. TAMÁS Menyhért: *Észleletek.* = Kortárs, 7–8/56. p.
739. TAMÁS Menyhért: *Nézz körbe.* = Kortárs, 7–8/57. p.
740. TAMÁS Menyhért: *Nincs.* = Kortárs, 7–8/57. p.
741. TÉLFFY Ármin: *Régi mesterek.* I. Áfra-hamisítás. II. Nemes Z. Márió, a varázsló. III. Keréke tört Zsávolya Z. = Pannon Tükör, 3/24–25. p.
742. TERÉK Anna: *Allat.* = Alföld, 7/14–16. p.
743. TÓBIÁS Krisztián: *Blondel tükör.* = Élet és Irodalom, augusztus 3. 17. p.
744. TOMIĆ Glória: *Egy év és három hónap.* = Híd, 4/14. p.
745. TOMIĆ Glória: *Emlék a táncoló diófáról.* = Híd, 4/11–12. p.
746. TOMIĆ Glória: *Fekete kód.* = Híd, 4/13. p.
747. TOMIĆ Glória: *Highly sensitive person I.* = Híd, 4/12. p.
748. TOMIĆ Glória: *Highly sensitive person II.* = Híd, 4/13. p.
749. TOMIĆ Glória: *We destroyed everything.* = Híd, 4/14. p.
750. TOMPA Mihály: *A golyáboz.* = Ezredvég, 4/95–96. p.
751. TOMPA Zsófia: *fénykép.* = Vigilia, 7/528–529. p.
752. TOMPA Zsófia: *virágos.* = Vigilia, 7/528. p.
753. TORNAI József: *Szürkevarjú.* = Hitel, 8/13. p.
754. TORNAI József: *Tavaszi, tél, csók.* = Hitel, 8/14. p.
755. TÓTH Ágnes: *Tarajos-haragos.* = Székelyföld, 6/78–79. p.
756. TÓTH Ágnes: *Tornaóra.* = Székelyföld, 6/78. p.

757. TÓTH Erzsébet: *Emberi számítás.* = Kortárs, 7–8/9–10. p.
758. TÓTH Erzsébet: *Könyvhét.* = Magyar Napló, 8/45. p.
759. TÓTH Imre: *Humán transzport.* = Pannon Tükör, 3/39. p.
760. TÓTH Kinga: *negyvenbededik ének.* = Élet és Irodalom, augusztus 24. 17. p.
761. TÓTH Kinga: *negyvenkilencedik ének.* = Élet és Irodalom, augusztus 24. 17. p.
762. TÓTH Kinga: *negyvennyolcadik ének.* = Élet és Irodalom, augusztus 24. 17. p.
763. TÓTH Kinga: *negyvenötödik ének.* = Élet és Irodalom, augusztus 24. 17. p.
764. TÓTH Kinga: *ötvenedik ének.* = Élet és Irodalom, augusztus 24. 17. p.
765. TÓTH Krisztina: *Majális.* = Vigilia, 7/529. p.
766. TÓTH Klára, B.: *Fölfelé.* = Agria, 2/25. p.
767. TÓTH Klára, B.: *Mitkrátsz festünk.* = Ezredvég, 4/80–81. p.
768. TÓTH Klára, B.: *Számadás.* = Ezredvég, 4/74. p.
769. TÓTH László: *Autóbuszban.* = Bárka, 3/5–6. p.
770. TÓTH László: *Beszélgetés a balottal.* = Bárka, 3/5. p.
771. TÓTH László: *Hervay Gizka intetet.* = Hítel, 7/4. p.
772. TÓTH László: *Isten névrokonai.* = Hítel, 7/3. p.
773. TÓTH László: *Kised értekezés Prométheuszról Godot-ról és a 7496. sz. kisbolygóról.* = Bárka, 3/7–8. p.
774. TÓTH Sándor: *Bánatban is ünnep.* = Agria, 2/190. p.
775. TURCZI István: *A bordó.* = Székelyföld, 8/20–21. p.
776. TURCZI István: *Miniaturák.* A Csanádi-gyűjtemény elveszettnek hitt darabjai. = Pannon Tükör, 3/18–19. p.
777. TURCZI István: *A papírember.* Tamkó Sirtó Károly elintézetlen ügye. = Pannon Tükör, 3/19. p.
778. TURCZI István: *A távozó.* = Bárka, 3/4. p.
779. TURCZI István: *Türelem.* = Bárka, 3/3–4. p.
780. VÁRADY Szabolcs: *Nőszni, sans gene.* (Verlaine-átirat). = Mozgó Világ, 7–8/146. p.
781. VÁRADY Szabolcs: *Szomorú vasárnap.* = Mozgó Világ, 7–8/148–149. p.
782. VARGA László Edgár: *ábrák egy idegen ország tengerpartjának fővenyén.* = Helikon, augusztus 25. 7. p.
783. VARGA Melinda: *Időtlen nyár.* = Irodalmi Jelen, 8/37–38. p.
784. VARGA Melinda: *Madárnyelvi.* = Székelyföld, 7/46–47. p.
785. VARGA Melinda: *Virágvasárnap.* = Székelyföld, 7/46. p.
786. VASADI Péter: *Hair-újra.* = Kortárs, 7–8/3–4. p.
787. VEDRES Ági: *borgolt szex.* = Élet és Irodalom, augusztus 17. 14. p.
788. VEDRES Ági: *bűtlen.* = Élet és Irodalom, augusztus 17. 14. p.
789. VEDRES Ági: *május.* = Élet és Irodalom, augusztus 17. 14. p.
790. VEDRES Ági: *memoir.* = Élet és Irodalom, augusztus 17. 14. p.
791. VEDRES Ági: *randevútlan.* = Élet és Irodalom, augusztus 17. 14. p.
792. VÉGH Attila: *Kisköltők kora.* = Magyar Napló, 8/46. p.
793. VERESS Szidónia Krisztina: *Bukolika.* = Agria, 2/110. p.
794. VERESS Szidónia Krisztina: *Hajnali káprázat.* = Agria, 2/110. p.
795. VÉSEI József: *Anyám.* = Agria, 2/211. p.
796. VÉSEI József: *Apám.* = Agria, 2/211. p.
797. VÉSEI József: *A kidekázott idő.* = Agria, 2/211. p.
798. VÉSEI József: *Tavaszi.* = Agria, 2/211. p.
799. VÉSEY Miklós: *Hús-vér.* = Vigilia, 7/519. p.
800. VÉSEY Miklós: *Titanic.* = Vigilia, 7/519. p.
801. VÉSEY Miklós: *Vírus.* = Vigilia, 7/519. p.
802. VISKY András: *Kilenc haiku Rékának.* = Látó, 7/7–8. p.
803. VITÉZ Ferenc: *Kockadonkihóte.* = Agria, 2/11. p.
804. VITÉZ Ferenc: *Palimpszeszt és kiegészítések Kölcsey Ferenc Versenyemlékek soraira.* = Agria, 2/87–88. p.
805. VÖRÖS István: *Apokaliptikus csevely meteorfényben.* = Helikon, július 10. 4. p.
806. VÖRÖS István: *Cirruszok.* = Helikon, július 10. 4. p.
807. VÖRÖS István: *Fogyó színek alkonyatkor.* = Élet és Irodalom, július 13. 14. p.
808. VÖRÖS István: *Ha nem segít semmi.* = Helikon, július 10. 4. p.
809. VÖRÖS István: *Korlátolt felelősség.* = Élet és Irodalom, július 13. 14. p.
810. VÖRÖS István: *A koszorú és árnyéka.* Világértelmezési kísérlet és bukás. = Alföld, 7/18–25. p.
811. VÖRÖS István: *Mai mesebőszők.* Frodó kóborlásai. A dzseki visszánéz. Harry Potter varázsol. = Székelyföld, 6/5–6. p.
812. VÖRÖS István: *Most kezdődik.* = Helikon, július 10. 4. p.
813. VÖRÖS István: *A világarci emberek.* = Helikon, július 10. 4. p.

814. WIRTH Imre: *Egy lassú élet*. = Élet és Irodalom, augusztus 10. 17. p.
815. WIRTH Imre: *Mindig ugyanoda*. = Látó, 7/14–16. p.
816. ZSÁVOLYA Zoltán: *Elengedett tartozás*. = Magyar Napló, 8/42. p.
817. ZSÁVOLYA Zoltán: *Fotóverseny*. = Magyar Napló, 8/41. p.
818. ZSILLE Gábor: *Asztalok, ízek*. = Hítel, 8/21–22. p.
819. ZSILLE Gábor: *Itt repül a kismadár*. = Hítel, 8/22–23. p.

Rövidpróza

820. ABAFÁY-DEÁK Csillag: *Becsíp*. = Bárka, 3/34–35. p.
821. ABAFÁY-DEÁK Csillag: *Bukfenc*. = Bárka, 3/36. p.
822. ABAFÁY-DEÁK Csillag: *Családalapítás*. = Kortárs, 7/53–54. p.
823. ABAFÁY-DEÁK Csillag: *Időstop*. = Bárka, 3/35. p.
824. ABAFÁY-DEÁK Csillag: *Möbius-szalag*. = Kortárs, 7/55. p.
825. ADORJÁN Anna: *A nevem Yan*. = Székelyföld, 6/83–86. p.
826. ANDOR Csaba: *Kis magyar Ödipusz*. = Pannon Tükör, 1/23. p.
827. ANDOR Csaba: *Mikszáth slice*. = Pannon Tükör, 1/23–24. p.
828. ANDOR Csaba: *Szponzorált halál*. = Pannon Tükör, 1/22. p.
829. ANDRÉ Krisztina: *Életszegélyek*. = Látó, 7/21–22. p.
830. ANDRÉ Krisztina: *Kétszer volt, hol nem volt...* = Látó, 7/17–19. p.
831. ANDRÉ Krisztina: *A másképp fonódók*. = Látó, 7/19–20. p.
832. ARADI Gizella: *Kiszállítás*. = Irodalmi Jelen, 7/25–26. p.
833. BALATON László: *Dombalj*. = Helikon, július 25. 17. p.
834. BÁNKI Éva: *Afrika menyasszony*. = Pannon Tükör, 1/17–20. p.
835. BÁRDOS József: *Kedveskedő műzsák, édes szavú nimfák!* (Petroczi Kata Szidónia). = Irodalmi Jelen, 7/131–137. p.
836. BECK Eszter: *Szól a telefon*. = Élet és Irodalom, július 27. 16. p.
837. BECK Tamás: *Az árnyék súlya*. = Élet és Irodalom, augusztus 24. 15. p.
838. BECK Tamás: *Átok*. = Alföld, 7/41–42. p.
839. BECK Tamás: *A kasszánál*. = Látó, 7/28. p.
840. BECK Tamás: *Új olvasó*. = Látó, 7/27–28. p.
841. BECK Tamás: *Utolsó cigaretta*. = Látó, 7/26–27. p.
842. BECSY András: *Kapcsok és kampók*. = Kortárs, 7–8/5–7. p.
843. BENE Zoltán: *Avatás*. = Hítel, 7/5–18. p.
844. BEREZ Gabriella: *Felség, bocsáss meg!* (Valamegyest) igaz történetek Mátyás királyról Galeotto Marzio írásai nyomán. A becsületlenség. Az asszonyi szépségről. A mester és a tanítvány. A „nincs” meg „a nincs”. A csuka mája. Hamis könnyek. Haszontalan papok. = Napút, 4/12–19. p.
845. BERTA Ádám: *A farm*. = Élet és Irodalom, július 13. 15. p.
846. BIRÓ Zsombor Aurél: *Lehetne rosszabb*. = Bárka, 3/46–47. p.
847. BOGDÁN László: *A tenger és az álmok*. = Helikon, augusztus 25. 5–6. p.
848. BOLDOG Daniella: *A golya*. = Pannon Tükör, 3/22–23. p.
849. BOLDOG Zoltán: *A tejfakasztó*. = Pannon Tükör, 3/42–43. p.
850. BORBÉLY László: *A szuterén mélyén*. = Hítel, 8/7–12. p.
851. BORSODI L. László: *Összefércelt igék*. = Székelyföld, 8/7–11. p.
852. COVACIU Norbert: *Az a fél flakon sör*. = Várad, 6/4–8. p.
853. CSABAI László: *A másik oldal*. = Pannon Tükör, 1/27–32. p.
854. DÁNIEL András: *További érdekességek a zöldbabokról*. = Székelyföld, 6/14–17. p.
855. [DARVASI László] Szív Ernő: *Kis beszéd a szerszámokról*. = Tiszatáj, 7–8/[201]. p.
856. [DARVASI László] Szív Ernő: *Legkedvesebb doktoraim*. = Élet és Irodalom, július 6. 14. p.
857. [DARVASI László] Szív Ernő: *A novella, amit már rég meg kellett volna írnom*. = Élet és Irodalom, augusztus 31. 14. p.
858. [DARVASI László] Szív Ernő: *Világbajnokság*. = Élet és Irodalom, augusztus 3. 14. p.
859. DIMÉNY Lóránt: *A borítóra festve, pirossal*. = Helikon, augusztus 10. 17. p.
860. DIMÉNY Lóránt: *A diófa illata*. = Helikon, augusztus 10. 17–18. p.
861. DIMÉNY Lóránt: *Szurikáták és magyarok*. = Helikon, augusztus 10. 18. p.
862. DINÓK Zoltán: *Attila novellája*. = Ezredvég, 4/61–62. p.
863. DÖME Barbara: *Kiballgatás*. = Pannon Tükör, 2/38–40. p.
864. ERDEI L. Tamás: *Lájk, és írok*. = Élet és Irodalom, augusztus 10. 15. p.
865. ERDEI Lilla: *Pörgős, fiatalos*. = Pannon Tükör, 2/46–50. p.

866. ERDÉLYI Z. János: *Az áruló apja*. = *Agria*, 2/66–71. p.
867. ERŐS Kinga: *Glossza*. = *Magyar Napló*, 8/54. p.
868. ERŐS Kinga: *A mébek*. = *Magyar Napló*, 8/54. p.
869. ERŐS Kinga: *Metszés előtt*. = *Magyar Napló*, 8/54. p.
870. FÁBIÁN László: *Eredetmonda*. = *Életünk*, 7/41–44. p.
871. FALCSIK Mari: *A prágai csata*. = *Vigilia*, 8/612–616. p.
872. FARKAS Csaba: *Árnyék a falon*. = *Ezredvég*, 4/31. p.
873. FARKAS Csaba: *Fény az üveg mögött*. = *Ezredvég*, 4/32–33. p.
874. FARKAS Csaba: *Mentőben*. = *Ezredvég*, 4/30. p.
875. FARKAS Judit: *Talpalóval*. = *Vigilia*, 7/524–527. p.
876. FECSKE Csaba: *Tökjavok*. = *Élet és Irodalom*, augusztus 24. 15. p.
877. FEDÁK Anita: *Holdviola*. = *Agria*, 2/97–99. p.
878. FERDINANDY György: *Búcsi macskáimtól*. = *Ezredvég*, 4/37–39. p.
879. FERDINANDY György: *Meleg tengerek*. = *Helikon*, augusztus 25. 7. p.
880. FORGÁCS Fanni: *Gyere vissza...* = *Agria*, 2/105–106. p.
881. FRIDECKY Katalin: *Aki nem lép egyszerre*. = *Ezredvég*, 4/67. p.
882. FRIDECKY Katalin: *A boci*. = *Ezredvég*, 4/69. p.
883. FRIDECKY Katalin: *A hajótörött*. = *Ezredvég*, 4/67–68. p.
884. FRIDECKY Katalin: *Transzplantáció*. (animációs filmötlet). = *Ezredvég*, 4/68. p.
885. GÁRDOS Bíbor: *A tökéletlen tökéletességének összhangja*. = *Várad*, 6/21–23. p.
886. GERŐCS Péter: *Árvaképek*. = *Élet és Irodalom*, augusztus 31. 15. p.
887. GORONDY-NOVÁK Márton: *A 283-as örtorony*. = *Élet és Irodalom*, július 20. 16. p.
888. GYÁRFÁS Endre: *Mintba örült lennék*. = *Ezredvég*, 4/14–17. p.
889. HAÁSZ János: *Üzenet*. = *Bárka*, 2/23–25. p.
890. HARSÁNYI SÜLYOM László: *Egy póló története*. = *Élet és Irodalom*, augusztus 17. 16. p.
891. HEGEDŰS Ágnes: *Bogár-szerelem*. = *Székelvölgy*, 6/43–45. p.
892. HEGEDŰS Imre János: *Erdélyi levél*. = *Kortárs*, 7–8/25–29. p.
893. HEKL Krisztina: *Függő*. = *Irodalmi Jelen*, 8/24–25. p.
894. HEKL Krisztina: *Fűszzag*. = *Irodalmi Jelen*, 8/23–24. p.
895. HEKL Krisztina: *A szellemvárosban*. = *Irodalmi Jelen*, 8/25–26. p.
896. HORVÁTH Benji: *Erdőtűz*. = *Helikon*, július 10. 1., 4. p.
897. JAHODA Sándor: *Befürdés Zamárdiban*. = *Ezredvég*, 4/56–58. p.
898. JENEY Zoltán: *Álmok*. = 2000, 1/38–48. p.
899. JUHÁSZ Tibor: *Hogy nem kell az utcára menni*. = *Élet és Irodalom*, augusztus 10. 15. p.
900. KARÁCSONYI Zsolt: *A kiskondás története*. = *Székelvölgy*, 6/37–40. p.
901. KARINTHY Frigyes: *Találkozás egy fiatalemberrel*. = *Ezredvég*, 4/91–94. p.
902. KEMÉNY Zsófi: *Au-gusztus*. = *Élet és Irodalom*, augusztus 10. 14. p.
903. KEMÉNY Zsófi: *Egy poloska útja Ausztráliába*. = *Élet és Irodalom*, július 13. 14. p.
904. KERTÉSZ Dávid: *Ami tényleg bánt*. = *Irodalmi Jelen*, 7/138–139. p.
905. KINDLINGER Péter: *Border line*. = *Pannon Tükör*, 1/33–35. p.
906. KISS László: *Kulcs*. = *Élet és Irodalom*, július 20. 15. p.
907. KOLLÁR-KLEMENCZ László: *Régi legyek*. = *Pannon Tükör*, 3/37. p.
908. KOLLÁR-KLEMENCZ László: *Szauna*. = *Pannon Tükör*, 3/37–38. p.
909. KOZÁR Alexandra: *Alku*. = *Élet és Irodalom*, július 20. 16. p.
910. KÖVES István: *Tükrőrnő-tanulmány (retro)*. = *Agria*, 2/163–166. p.
911. KRAJNYÁK Ádám: *Az erdei dobos*. = *Agria*, 2/108–109. p.
912. KUI János: *Megélni a lebetetlent*. = *Helikon*, július 25. 16. p.
913. KUTAS József: *Elment a hajó*. = *Élet és Irodalom*, július 27. 16. p.
914. LÁBADI Lénárd: *A rózsák reggeli fényében*. = *Híd*, 4/15–20. p.
915. LACKFI János: *Ne nézz, kutya, megvakulsz!* = *Élet és Irodalom*, augusztus 31. 16. p.
916. [LANTOS László] TRICEPS: *Ámatlanság*. = *Élet és Irodalom*, július 13. 16. p.
917. LÉVAI Júlia Míra: *Édesmézes feladja*. = *Élet és Irodalom*, augusztus 3. 16. p.
918. MAGÉN István: *A szörny*. = *Ezredvég*, 4/20–23. p.
919. MARAFKÓ László: *Szálka*. = *Kortárs*, 7–8/40–50. p.
920. MAROSI Gyula: *Életkép tolokocsival*. = *Magyar Napló*, 8/20–21. p.
921. MARTIN Iringó: *Édesjajlajosom*. = *Élet és Irodalom*, július 6. 15. p.

922. MÁRTON Evelin: *Hizlaló pöttös.* = Bárka, 2/57–59. p.
923. MÁRTON Evelin: *Huzuni.* = Helikon, július 10. 15–18. p.
924. MÁRTON Evelin: *Téli reggae.* Fejezet, amelyben a kompánia szállást keres, és talál is. = Székelyföld, 6/7–13. p.
925. MARTON-ADY Edina: *Sanyi.* = Élet és Irodalom, július 13. 15. p.
926. MENYHEI József: *Pihenő a tónál.* = Agria, 2/176–178. p.
927. MESTERHÁZY Balázs: *Lisbeth.* = 2000, 2/45–50. p.
928. MIKA Gabriella: *Ugye mi jó barátok vagyunk?* = Ezredvég, 4/43–44. p.
929. MOLNÁR Csaba: *Az elátkozott utca.* = Hitel, 8/24–30. p.
930. MOLNÁR Erzsébet: *Dinnyeszezon.* = Élet és Irodalom, július 27. 12. p.
931. MOLNÁR Erzsébet: *Minden elműlik.* = Élet és Irodalom, augusztus 10. 10. p.
932. MORSÁNYI Bernadett: *Csók.* = Élet és Irodalom, július 6. 15. p.
933. MUNDING Márton: *Cara.* = Helikon, augusztus 10. 12–13. p.
934. MUNDING Márton: *Horváth néni.* = Helikon, augusztus 10. 12. p.
935. NAGY Gergely: *Lótolvaj.* = Élet és Irodalom, július 6. 16. p.
936. NEMES Z. MÁRIÓ: *Kalandozások Balatoncsakrán.* Nemes Zorro (1965–1997?). = Élet és Irodalom, július 20. 15. p.
937. NYÍRI Katalin: *Kvízember.* = Helikon, augusztus 25. 13. p.
938. NYÍRI Katalin: *Alabda.* = Helikon, augusztus 25. 13. p.
939. ORCSIK Roland: *Eins, zwei, drei.* = Élet és Irodalom, augusztus 17. 15. p.
940. OZSVÁTH Zsuzsa: *Készült Magyarországon.* = Helikon, július 25. 12. p.
941. PÁL Marianna: *Intermezzo.* = Irodalmi Jelen, 7/16–17. p.
942. PATAK Márta: *Kinyitott a tulipán.* = Élet és Irodalom, augusztus 24. 16. p.
943. PATAKI Anett: *A csusai kastély asszonya.* = Várad, 6/13–16. p.
944. PÉTER János: *Énekes lány.* = Élet és Irodalom, augusztus 3. 15. p.
945. PÉTER János: *Ketten.* = Irodalmi Jelen, 8/6–8. p.
946. PÉTER János: *Kriszti.* = Magyar Napló, 8/23–24. p.
947. POZSONYI Ádám: *Egy édesanya példás megbüntetése.* = Hitel, 8/16–18. p.
948. POZSONYI Ádám: *Gombolkozás.* = Hitel, 8/15–16. p.
949. POZSONYI Ádám: *Látogatás a könyvtárszobában.* = Hitel, 8/18–20. p.
950. PUNGOR András: *Hatodikán.* = Élet és Irodalom, augusztus 10. 16. p.
951. PUSKÁS Panni: *Vakáció.* (A 2018-as magyarországi parlamenti választások emlékére.) = Élet és Irodalom, augusztus 3. 16. p.
952. RIMÓCZI László: *Kitartás!* = Irodalmi Jelen, 7/27–32. p.
953. RUVA FARKAS Pál: *Nyitott ablakok.* = Napút, 5/123–125. p.
954. SALÁNKI Anikó: *Átalakulás.* = Irodalmi Jelen, 7/18–20. p.
955. SÁNDOR Zoltán: *Halál a vasúton.* = Pannon Tükör, 2/32–34. p.
956. SÁRFI N. Adrienn: *Az utolsó.* = Irodalmi Jelen, 7/41–43. p.
957. SEBESTÉNY Péter: *Hegyimama.* = Agria, 2/134–137. p.
958. SELYEM Zsuzsa: *Egy sötét pont a fehérsávon.* = 2000, 2/32–41. p.
959. SIKÓ-BARABÁSI Eszter: *Ha eljön a nagy K.* = Székelyföld, 6/98–99. p.
960. SIMON János: *Hatalom.* = Élet és Irodalom, augusztus 17. 15. p.
961. SIMON Réka Zsuzsanna: *Tűz és pogácsa.* = Székelyföld, 6/52–55. p.
962. SOLTÉSZ Béla: *Lélegezz!* = Bárka, 2/47. p.
963. SOLTÉSZ Béla: *Zérv.* = Bárka, 2/45–46. p.
964. SZABÓ Dénes, P.: *Egy siető nap.* = Mozgó Világ, 7–8/167–175. p.
965. SZABÓ R. Ádám: *Ha kérdeznék, válaszolj.* = Helikon, augusztus 25. 12. p.
966. SZABÓ R. Ádám: *Rozsés 2.0.* = Helikon, július 25. 10. p.
967. SZÁNTÓ T. Gábor: *„Ez az Örökkévaló kapuja, igazak mennek be rajta”.* = Élet és Irodalom, augusztus 3. 15. p.
968. SZÉCSI Noémi: *A fajfenntartása.* A Rohadt állatok ciklusból. = Élet és Irodalom, július 27. 15. p.
969. SZEKRÉNYES Miklós: *Stille Nacht.* = Élet és Irodalom, július 13. 16. p.
970. SZENTLÉLEKY-SZABÓ Ágnes: *Egy válás az mennyi?* = Élet és Irodalom, augusztus 10. 16. p.
971. TAMÁS Tímea: *Születésnap mesék.* I. Az álomtörpe. II. A fordított naptár. = Agria, 2/28–33. p.
972. TANKÓ Andrea: *Idődiológus.* Emlékezés egy (vélt) édesanyára és jelenlóságokra. = Várad, 6/27–30. p.
973. TATÁR Rózsa: *Csirke-máj.* = Magyar Napló, 8/18. p.
974. TATÁR Rózsa: *El nem adott emlékek.* = Magyar Napló, 8/17. p.

975. TATÁR Rózsa: *Fénykép, bátirat nélkül.* = Magyar Napló, 8/17–18. p.
976. TÓTH Judit: *Robbanás.* (dokumentumnovella). = *Mozgó Világ*, 7–8/175–184. p.
977. TÓTH László: *Az abszolút strásó saját temetésére készül.* = Pannon Tükör, 1/33. p.
978. TÓTH Vivien: *Korlát.* = Élet és Irodalom, augusztus 24. 15. p.
979. TOTTH Benedek: *Az erkély.* = Élet és Irodalom, augusztus 17. 14. p.
980. TOTTH Benedek: *Ütközés.* = Élet és Irodalom, július 20. 14. p.
981. TÚRI Bertalan: *Válofélben.* = *Ezredvég*, 4/48–53. p.
982. VAJDA Anna Noémi: *Nem kell.* = Székelyföld, 6/59–74. p.
983. VÁRADI NAGY Pál: *Oneirica.* = *Látó*, 7/9–13. p.
984. VÁRFALVY Emőke: *A mindenség urai.* = *Bárka*, 3/51–52. p.
985. VÁRI Attila: *Nagymamám kalandjai.* = *Bárka*, 3/11–16. p.
986. VERES Tamás: *A bítton túl.* = *Ezredvég*, 4/7–8. p.
987. VERES Tamás: *Hősök.* = *Ezredvég*, 4/8–10. p.
988. VIDA Gábor: *Alfa.* = Székelyföld, 8/12–17. p.
989. VOLONCS Attila: *Hildegárd.* = *Helikon*, július 10. 11–12. p.
990. VOZÁRY Viktória: *Őszközépi Ünnepe.* = *Agria*, 2/223–224. p.
991. ZELENÁ Dorina Lilla: *Emberek embekéről.* = *Várad*, 6/33–39. p.
999. GÁSPÁR Ferenc: *Galeotto.* Regényrészlet. = *Irodalmi Jelen*, 8/29–36. p.
1000. HAKLIK Norbert: *Mona Liza elrablása.* Részlet egy készülő regényből. = *Pannon Tükör*, 2/20–26. p.
1001. KÁCSOR Zsolt: *A cigány Mózes.* Részlet a készülő regényből. = *Pannon Tükör*, 3/27–32. p.
1002. MÁRTON Evelin: *El Babar.* = *Helikon*, augusztus 25. 15–16. p.
1003. MÁRTON László: *Vagy inkább miatta...* Egy készülő regényből. = *Bárka*, 3/24–27. p.
1004. MIKLYA LUZSÁNYI Mónika: *Fehér lilomszál.* [Regényrészlet – Az ecsedi boszorkány]. = *Magyar Napló*, 8/10–15. p.
1005. SZENDI Nóra: *Semmi értelme.* (részlet a Természetes lustaság című regényből). = *Helikon*, július 25. 11–12. p.
1006. SZÖLLŐSI Mátyás: *Simon Péter.* (regényrészlet). = *Mozgó Világ*, 7–8/158–167. p.
1007. TAMÁS Dénes: *Találkozó.* (Részlet Az élő ház című regényből). = *Látó*, 7/32–53. p.
1008. TÉREY János: *„Legszébb munkámat mérgezik meg”.* Részlet a Káli holtak című regényből. = *Bárka*, 2/11–16. p.
1009. TOLNAI Ottó: *Szeméremékszerek.* (A Tanyasi tékából). = *Tiszatáj*, 7–8/3–35. p.
1010. VERES Zsuzsanna: *Tercio de la muerte. V.* (bejező) rész. (A halál harmada). *Valladolid*, szeptember 22. *Valladolid*, szeptember 23. Szeptember 23-ról 24-re virradó éjjel. = *Életünk*, 7/1–28. p.

Előadásra szánt művek

992. BENE Zoltán: *Áramszünet.* Regényrészlet. *Kíra.* = *Irodalmi Jelen*, 8/10–15. p.
993. BEREMÉNYI Géza: *Magyar Copperfield.* [Regényrészlet]. = *Alföld*, 7/3–13. p.
994. BERTA Ádám: *Mostoha körülmények.* (részlet). = *Mozgó Világ*, 7–8/184–190. p.
995. BOGDÁN László: *Az Ezüst Páholly zavaros ügyei (I.)* Részlet A katona és a démon című regényből. = *Helikon*, július 10. 7–9. p.
996. BOGDÁN László: *Az Ezüst Páholly zavaros ügyei (II.)* Részlet A katona és a démon című regényből. = *Helikon*, július 25. 7–9. p.
997. BOGDÁN László: *Az Ezüst Páholly zavaros ügyei (III.)* Részlet A katona és a démon című regényből. = *Helikon*, augusztus 10. 5–7. p.
998. GÁSPÁR Ferenc: *Galeotto.* Regényrészlet. = *Irodalmi Jelen*, 7/5–11. p.
1011. ACSAI Roland: *Farkasok.* Mitologikus dráma időkben, terekben és életekben. = *Bárka*, 2/89–94. p.
1012. BRAUN Barna: *Folyóügy.* magyarvalóság egy felvonásban. = *Pannon Tükör*, 1/38–68. p.
1013. CSÖRSZ István: *Mátyás felfedezzi Amerikát.* Komédia két részben. = *Napút*, 4/126–129. p.
1014. GÖNCZ László: *Földi.* Dráma. (Történelmi ihletésű). = *Pannon Tükör*, 3/48–67. p.
1015. GULYÁS Gyula – KELECSÉNYI László: *Emléked lesznek.* (filmterv). = *Kortárs*, 7–8/11–19. p.
1016. VÖRÖS István: *Presszó-szonáta* avagy Gréta és Cili kettős élete. = *Pannon Tükör*, 2/53–82. p.
1017. ZELEI Miklós: *Koala.* Csapatépítő tréning. = Székelyföld, 7/10–45. p.

Képregény

1018. NAGY Franciska: *Szenvedő szerkezet*. = Szépirodalmi Figyelő, 4/80–85. p.
1019. VINCZE Ferenc – CSILLAG István: *A képregény története II.* = Helikon, július 10. 22. p.
1020. VINCZE Ferenc – CSILLAG István: *A képregény története III.* = Helikon, július 25. 22. p.
1021. VINCZE Ferenc – CSILLAG István: *A képregény története IV.* = Helikon, augusztus 10. 22. p.
1022. VINCZE Ferenc – CSILLAG István: *A viatorlás*. = Helikon, augusztus 25. 22. p.

(Összeállította: ZAHARI ISTVÁN)

SZÁMUNK SZERZŐI

BALAJTHY ÁGNES (1987) irodalomtörténész, kritikus, a Debreceni Egyetem oktatója

CSORDÁS LÁSZLÓ (1988) irodalomkritikus, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola oktatója

KÉSZ ORSOLYA (1994) kritikus

LAJTAI MÁTYÁS (1986) szociológus

MAKAI MÁTÉ (1986) újságíró, író, gitáros

MAKKAI T. CSILLA (1994) egyetemi hallgató, a Szépirodalmi Figyelő gyakornoka

NOVÁK ANIKÓ (1984) irodalomtörténész, az Újvidéki Egyetem oktatója

N. PÁL JÓZSEF (1957) irodalom- és sporttörténész, az ELTE oktatója

RÉTI O. ZSÓFIA (1986) kultúrakutató, a Debreceni Egyetem oktatója

SVÁB JÓZSEF (1963) grafikus

VINCZE FERENC (1979) író, irodalomtörténész, a Károli Gáspár Református Egyetem oktatója, a Szépirodalmi Figyelő főszerkesztője

VISY BEATRIX (1974) irodalomtörténész, kritikus

2017

176 oldal

2750 Ft

Jelen kötet többek között arra a kérdésre keresi a választ, hogy létezik-e magyar képregénytudomány, és mintegy kísérletet tesz arra, hogy felmutassa, ez az új diszciplína egyre erőteljesebben van jelen a magyar tudományos diskurzusban. Elméleti nyelve és megközelítésmódjai még képlékenyek, minduntalan kimutathatók a szomszédos tudományágak hatásai, azonban azt már nyugodtan kijelenthetjük, a jelenség megkerülhetetlen. A különböző tudományok felől érkező kutatók, egyetemi oktatók vagy doktoranduszok szövegei világosan mutatják, hogy a többek között média-, film-, irodalom- és kultúratudományok szakemberei miként kísérelnek meg egy olyan értekezőnyelvet és megközelítésmódot találni, melyek immár nem csupán az „indulási oldal” elméleti horizontját és interpretációs modelljeit tükrözik, hanem ettől részben elszakadva egy új tudományág megteremtésének lehetőségét ígérnek. A kötet szövegei a fentebbi célt is szem előtt tartó, 2016 májusában Kolozsváron megrendezett *Tendenciák a kortárs magyar képregényben és képregény-*című konferencia elhangzott előadásainak szerkesztett írásai, s a képregényről való értekezés számos formáját és lehetőségét villantják fel.

A *Képregényen innen és túl* című kötet első abban a sorozatban (*Képregénytudomány*), mely azt tűzte célul, hogy rendszeres időközönként számoljon be a magyar és külföldi képregénykutatás legújabb eredményeiről és tendenciáiról.

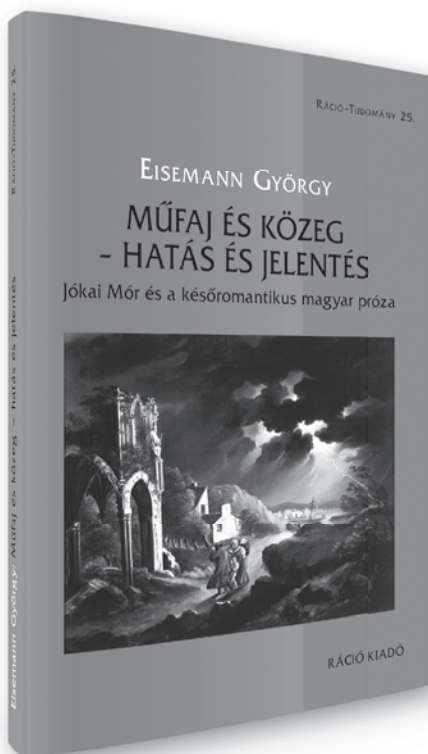
2018
464 oldal
3799 Ft

Jelen kötet kísérletet tesz egyrészt az inter- és intrakulturális színház metodológiájának, másrészt pedig a nemzeti paradigmában gondolkodó színháztörténet-írás módszertanának a hazai színház nézőpontjából való újragondolására. Feltételezem, hogy a nemzeti színháztörténet jobban megközelíthetővé válhat, ha úgy kezeljük ezeknek az eseményeit, mint az Európán, illetve az egyes nemzet/államon és birodalmon belüli és kívüli, két vagy több kulturális hagyomány közötti találkozásokat. Európában, de Kelet-Európában mindig is különösen élénk kapcsolat létezett a különböző régiók, nemzetek, etnikumok és más csoportok, egy adott országon belüli és kívüli területek, valamint az elit- és populáris színházi kultúrák között. E könyv célja, hogy a hazai színháztörténet-írás nemzeti paradigmáját felnyitva az inter- és intrakulturális találkozásokat rögzítse és elemezze. Bár nem nyújt(hat)ja a magyar színház teljes (esemény)történetét, talán kijelölheti azokat a perspektívákat és módszereket, amelyek mentén a hazai és a nemzetközi színház, illetve a különböző társadalmi csoportok közötti színházi kapcsolatoknak a viszonya megjeleníthető és megérthető.

IMRE ZOLTÁN az ELTE BTK Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézetének oktatója, számos színházelméleti és színháztörténeti tanulmány és könyv szerzője.

A kötet megrendelhető vagy kedvezményesen megvásárolható
a kiadó szerkesztőségében: 1072 Budapest, Akácfa utca 20. • tel.: (1) 321-8023
e-mail: racio@racio.hu • www.racio.hu

2018
276 oldal
2850 Ft

„Amennyiben a romantikával kezdődő irodalom mediális szempontból a tömegméretekben terjesztett nyomtatványokból kihallható (kiolvasható) beszéd irodalma a néma és magányos olvasásaktusok során, akkor ehhez mindenképp előtti olvasói imaginációra, a memóriában anyagtalanul tárolt nyelvi-szemantikai kapacitások működésére van szükség. A könyv materialitása és a befogadás ezen immaterialitása azonban – az »üzenet jelentése« szempontjából – nem két eredendően különböző és összekötésre váró entitás. Az olvasásnak az írást percipiáló materiális tapasztalata eleve nem más mint a szöveg jelenvaló »értelme«. Valamint az értelmezés »immaterialitása« nem az »anyagtól« független fejlemény, hanem »magához a dologhoz« tartozik. Így valóban nem különíthetők el egymástól a befogadás materiális észleletei és az interpretáció anyagtalan működése, de éppen ezért az előbbi nem lehet sem alá-, sem fölérendeltje az utóbbinak, mint ahogy egymás önálló párhuzamainak sem tarthatók. Az »olvasás« nem lehet az »interpretáció« alternatívája. Az interpretációval szembeállított olvasásra vonatkoztatott *anyagj* jelző ekkor nem több paradox – önellentmondásos – fogalmakat teremtő fosztóképzőnél. Az anyagi közvetítés, éppen amennyiben közvetítés, nem pusztán »anyagi«. Az anyagi működés – éppen amennyiben működés – szintén nem.”

A kötet megrendelhető vagy kedvezményesen megvásárolható a kiadó szerkesztőségében: 1072 Budapest, Akácfa utca 20. • tel.: (1) 321-8023
e-mail: racio@racio.hu • www.racio.hu

KASTÉLYMESÉK

A kápolnásnyéki Halász-kastélyban

Folytatódnak a KASTÉLYMESÉK a kápolnásnyéki Halász-kastélyban. Havonta egy este különleges vendégek különleges helyszínen mesélnek különleges életükről, különleges épületekről és személyes történeteik segítségével hívják rendhagyó kalandozásra hallgatóságukat. A vendégekkel Rodics Eszter, a kastély igazgatója beszélget.

Tartson velünk az alábbi alkalmakon, és hallgassa a KASTÉLYMESÉKET egy csésze forró tea vagy kávé mellett, zenei aláfestéssel.

2018. november 23. péntek 18 óra

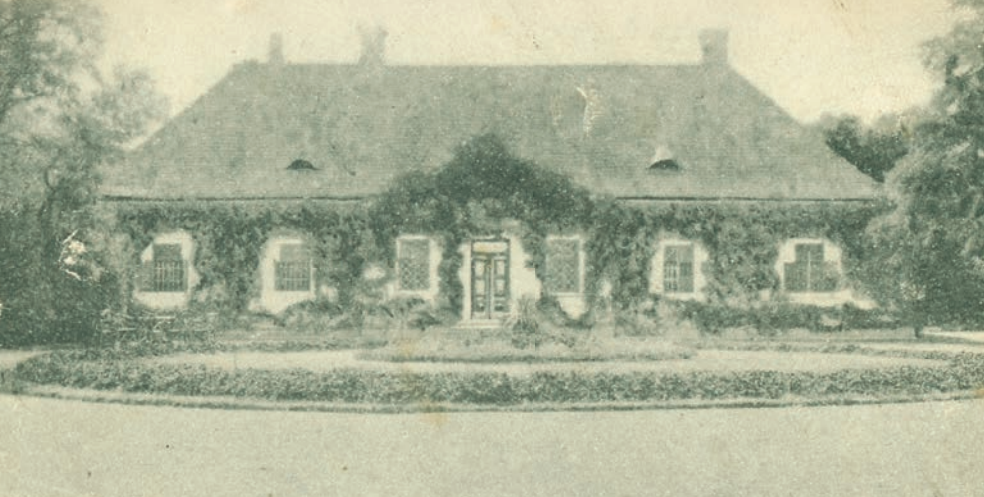
Kastélymesék Zeneközelben

Az **Oláh Vilmos**, a Magyar Rádió Szimfonikus Zenekara koncertmesterének főszereplésével forgatott *The Violin Alone* című dokumentumfilm az Egyesült Államokban hat Emmy-díjat nyert el, köztük a legjobb kulturális dokumentumfilm címet is. A művész mesél életéről, a muzsika varázslatos erejéről és a világhírű alkotás forgatásának részleteiről. Az est során megszólal a hegedű is, és részleteket mutatunk be a díjnyertes filmből.

2018. december 21. péntek 18 óra

Kastélymesék Ünnepközelben

Az adventi időszakban **Nádasdy Borbála** grófnő mesél kalandos életéről, a Nádasdy-családról, a nádasdladányi kastélyról, valamint gyermekora legszebb karácsonyáról, az ünnepek jelentőségéről.

HALÁSZ
KASTÉLY
KÁPOLNÁSNYÉK

PUSZTÁK ARANYA

A NAGYSZENTMIKLÓSI KINCS
HITELES MÁSOLATAI

és

LÁSZLÓ GYULA

A HONFOGLALÁS KORÁT BEMUTATÓ GRAFIKÁI
A KÁPOLNÁSNYÉKI HALÁSZ-KASTÉLYBAN.

A KIÁLLÍTÁS

2018. OKTÓBER 13-TÓL

2018. DECEMBER 31-IG

MINDEN NAP 10.00-18.00

ÓRÁIG LÁTOGATHATÓ.

HALÁSZ-KASTÉLY

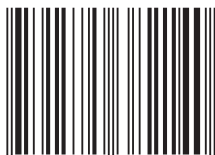
2475 KÁPOLNÁSNYÉK,

DEÁK FERENC U. 10.

+36 21 292 0471

INFO@HALASZKASTELY.HU

ISSN 1585-3829

18005

9 771585 382140

Ára: 600 Ft

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

25nka

Nemzeti Kulturális Alap